REPUBLIKA HRVATSKA

PLOMINSKA KUSTODIJA

(Uništeni glagoljski natpis - dokaz barbarstva talijanskih fašista)

192

1996

Novi suradnici:

Dr. Josip Sabol rođen je 1938. god. u Hodošanu, Međimurje. Klasičnu gimnaziju završava u Zagrebu. Magistrira filozofiju i doktorira iz moralne teologije na papinskom međunarodnom sveučilištu "Gregoriani" u Rimu. U Rimu je zaređen za svećenika zagrebačke nadbiskupije. U akademskoj godini 1970/71. vrši službu asistenta pri katedri moralne teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Odlazi u Njemačku, Darmstadt, na studije i magistrira socijalno-političke znanosti. Danas je profesor za socijalne nauke i socijalnu etiku na jednoj gimnaziji u Darmstadtu, i ujedno honorarni predavač pastoralne sociologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Djeluje pisanom i govorenom riječju o teološkim, etičkim, socijalno-filozofskim i političkim pitanjima u znanstvenim i popularnim medijima za komunikaciju.

Prof. Ante Sekulić, književnik i povjesničar, rođen je 1920. u Tavankutu (pokraj Subotice). Filozofski fakultet i doktorat završava na Zagrebačkom sveučilištu. Autor je brojnih rasprava, posebice o Hrvatima u Bačkoj i njihovu kulturnom naslijeđu; zbog svojih političkih uvjerenja dvaput je utamničen. Autor je zbirki poezije: Sin nizina (1941), Zvona bjelina (1947) i Vijenac uspomene (1968); potom knjiga: Bilješke iz književnosti (I-II, 1952), Iz književnosti (1964), Književnost bačkih Hrvata (1970), Drevni Bač (1978), Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca (1986), Bački Bunjevci i Šokci (1989), Bački Hrvati (1991), Hrvatska književnost u ugarskom Podunavlju do kraja 18. st. (1994), Juraj Utišinović Martinčević (1482.-1551.) (1996). Član je Društva hrvatskih književnika, PEN-a, Mariološkog instituta i Hrvatskog filološkog društva.

Dr. Ivan Devčić rođen je 1948. u Krasnom kod Senja. Filozofski i teološki fakultet završava na PU Gregoriani u Rimu. Od 1985. rektor je Bogoslovnog sjemeništa u Rijeci. Član je Zbora savjetnika riječko-senjske nadbiskupije i urednik časopisa "Zvona". Objavio je cijeli niz filozofsko-teoloških rasprava.

Slika na naslovnoj stranici:

Kamena kasnogotička kustodija, uzidana u istočni zid crkve sv. Jurja u Plominu iz 1499. godine, s koje su talijanski fašisti 1921. godine otukli glagoljski natpis (i to datum!).

Fototeka:
Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Zagreb, Ilica 44.

REPUBLIKA HRVATSKA

Tromjesečni časopis

God. XLVI. — SRPANJ 1996. — Br. 192

Kazimir Katalinić

DIJALOG ILI VERBALNI GRAĐANSKI RAT?

Nakon nedavnog prekida razgovora između HSLS-a i HDZ-a, dva najvažnija čovjeka HSLS-a opisala su vrlo zabrinjavajućim riječima političku klimu koja danas vlada u Hrvatskoj. Vlado Gotovac je upozorio da "ako je grijeh razgovarati, onda je s nama gotovo i mi smo onda psihološki u građanskom ratu", dok je Dražen Budiša iznio u Našicama sličnu misao: "Kad nema spremnosti za dijalog, nastaju opasnosti od verbalnoga građanskog rata sa svim implikacijama koje iz toga proizlaze."

Nemoguće je bez poznavanja svih elemenata dati potpuno ispravnu ocjenu opravdanosti ili neopravdanosti same instrumentalizacije tih razgovora dviju hrvatskih političkih stranaka, ali je isto tako svakome jasno da je potrebno stvarati takvu političku klimu koja će omogućiti da demokracija ne bude tek izraz naših želja ili riječi, nego i naša stvarnost. Dakako, za to su odgovorne sve hrvatske stranke, bilo u oporbi ili na vlasti, a najviše je odgovorna ona koja ima najveću snagu, dakle koja je danas na vlasti.

U politici (kao i u životu) veoma često riječi ne moraju biti istovjetne s onim što netko misli. No činjenica je da nam pri ocjeni istinitosti riječi mora služiti i iskustvo prošlosti, tj. prijašnja djela i ponašanje dotičnih osoba. Pa ako je suditi po prošlosti ove dvojice čelnika HSLS-a nemoguće nam je pretpostaviti da bi njihov rad bio isključivo ili pretežno vođen stranačkim ili osobnim interesima, odnosno da bi zaslužili da se na njih primjenjuju čak i od vlastitih članova, i to vodstvenih, tako teške riječi kao što je npr. "izdaja". Skloniji sam vjerovati da je član Maloga vijeća HSLS-a Ivica Škarić bio iskren kada je izjavio: "Ako HDZ prihvati HSLS-ove uvjete, to je dobro za Hrvatsku pa makar HSLS zauvijek nestao s hrvatske političke scene."

"Povijest je učiteljica života"

Mislim da je potrebno sjetiti se one izreke, da nam katkada blizina stabala onemogućuje vidjeti šumu. Zbog toga se neću ovdje osvrtati na konkretne događaje, nego ću sve to iskoristiti da bih mogao podsjetiti na neke opće zaključke, koji proizlaze iz naše ne tako daleke prošlosti.

Korisno je u tom smislu usporediti 1941. godinu i razdoblje između 1941. i 1945. godine s događajima 1990. godine i nadalje.

Godine 1941. pružila nam se je prilika da stvorimo svoju državu, no 1945. godine smo je izgubili, jer se hrvatska ljevica nije borila samo za promjenu postojećeg režima i uspostavu komunizma, nego i za rušenje hrvatske države te za uspostavu nove tamnice, federativne Jugoslavije.

Prije šest godina opet nam se je pružila prilika da ostvarimo svoju slobodu. No dočekali smo je puno zreliji nego što smo bili u vremenu od 1941. do 1945. godine, jer smo imali baš to iskustvo Nezavisne Države Hrvatske, zatim iskustvo našeg međusobnog rata, kao i druge Jugoslavije, pa smo zato ne samo znali što moramo uraditi nego također i koje pogreške više nikako ne smijemo ponoviti.

Da smo ponovili prošle međusobne krvave sukobe bili bismo sigurno ponovno doživjeli 1945. godinu, novi poraz, novi Bleiburg, novu Jugoslaviju, nova stradanja.

Koncentracija narodnih snaga, koju nazivamo i pomirbom, ne znači brisanje naših razlika, što je nemoguće pa i štetno. Također ne znači prihvatiti tezu da smo svi u svemu imali u prošlosti pravo ili krivo. Pomirba ne može značiti falsificiranje naše prošlosti, ili nijekanje ovog ili onog njenog razdoblja, kao da i nije postojalo.

Pomirba znači, da trebamo svi shvatiti kako nam valja zajednički živjeti i kako nam je sadašnjost puno važnija od prošlosti.

Da bismo pak mogli zajednički živjeti, potrebno je da svi izgrađujemo klimu tolerancije, bez koje je nemoguć stvarni, a ne tek deklarativni politički pluralizam, odnosno prava i istinska demokracija.

Čemu država?

I tako smo ovaj put ne samo uspjeli uspostaviti svoju državu, nego je i obraniti te dobrim dijelom osloboditi njena sve donedavno okupirana područja.

Mi danas gotovo da i nismo svjesni što smo zapravo postigli. Uspjeli smo ostvariti ono što su tolike generacije bezuspješno nastojale i o čemu su sanjale. A da to nismo učinili, veliko je pitanje bi li nam se nova prilika ikada više pružila, i bismo li uopće u budućnosti opstali kao narod.

No zašto je bilo toliko potrebno stvoriti vlastitu samostalnu državu? Je li to samo posljedica nekakvog boležljivog nacionalizma, na kojeg se nabacivaju s visoka oni koji su prošli čak i njegovu degenerativnu fazu, tj. imperijalizam?

Država nije potrebna samo zato da bi se sačuvao narod, nego i kao nužan preduvjet da bi članovi naroda, kao i ostali državljani, bili u mogućnosti ostvariti sami sebe, svoju puninu i sreću.

Takvo poimanje države bitno se razlikuje od fašističkog koje postavlja državu kao vrhovni cilj kome svi i sve trebaju služiti. Prema slobodarskom, starčevićanskom shvaćanju, nije narod zbog države, nego je država zbog naroda, zbog državljana. "Nije li glavna stvar svake vladavine - sloboda i blagostanje naroda?", pita se Starčević[1],Starčeviću je važan svaki hrvatski građanin: "Ja ne gledam", kaže, "koliko je duša u narodu ili u državi, nego gledam, jesu li one sve duše srećne, da ih koja nepravedno ne trpi."[2]

Slično je mislio i Ivan Oršanić, pokretač našeg časopisa i ideolog republikanstva kao posuvremenjenog starčevićanstva: "Nije istina da je hrvatski narod tek samo da se kaže za državu, nego je on za slobodu. Njemu je nakon tolikih careva, kraljeva, država i svega što se dogodilo posve određeno stalo do slobode. No on je toliko pametan i razvijen da zna da svaki narod mora imati svoju državu, tj. svoju politiku, kad uređuje svoju slobodu. (...) Hrvatski narod ne može htjeti državu koja bi bila negacija slobode, jer bi to značilo da je glup i da želi ono isto protiv čega se stvarno neprestano bori."[3]

Pa zatim dodaje:

"Zašto hrvatski narod hoće državu? Ni sad ne živi izvan države i bez države. Očevidno je, dakle, da on ne želi ni državu zbog države, ni Hrvate ministre da budu ministri, ni Hrvate vojnike da budu vojnici, nego on to sve hoće da bude samo njegovo, vjerujući da će onda biti sve zbog njega kao naroda, zbog svih Hrvata koji čine narod, te da će on u takvoj državi biti čovjek, slobodan, ugledan, sa svim pravima i dužnostima. (...) **Njemu je država glavno u smislu neposredne tehničke ciljnosti, a ne u smislu iznad i izvan svoga života. Iznad i izvan svega je on sam, koji hoće da je država zato da bi mogao**

[1] Dr. Blaž Jurišić: "Ante Starčević - Izabrani spisi", HIDZ, Zagreb 1943., str. 241

[2] Isto, str. 432

[3] Iz jednog pisma prof. Ivana Oršanića, koje je napisao 21. lipnja 1961.; *Republika Hrvatska*, br. 112, Buenos Aires, prosinac 1977., str. 24 i 25.

kao zreli i slobodan narod živjeti prema drugima i u sebi, a ne možda zato da bi tuđe diktature i totalitarističke pothvate zamijenio vlastitima."[4]

Novi bitni zadaci

Pred nas se danas postavljaju novi zadaci, skoro toliko važni i tako teško izvedivi kao što je bio i sam proces uspostave države. Valja nam reintegrirati još uvijek okupirana područja, pomoći pravilnom rješenju unutarnjih odnosa u susjednoj nam Bosni i Hercegovini, kao i odnosa naše republike i Republike BiH, zatim problem našeg uključivanja u europska kretanja, itd.

Od ne manje je važnosti i problem našeg unutarnjeg uređenja, ne samo što se tiče demokracije i politike, nego i što se tiče ekonomije, te socijalne pravde. Pri tome će nam biti relativno lako zacrtati takve glavne i temeljne ciljeve, koji će biti svima ili gotovo svima deklarativno prihvatljivi, posebice budu li zacrtani kao daleki cilj kojem nam je tek težiti, a koji zapravo nikoga ne obvezuje na ništa. Svi ćemo se npr. lako složiti, da je potrebno da nam Hrvatska bude demokratska, da bude ekonomski snažna i razvijena, da u njoj teku med i mlijeko. No kada se bude radilo o instrumentalizaciji, o ostvarenju pojedinih od tih općih ciljeva, onda se oko toga nećemo baš svi slagati. Što je to demokratsko uređenje i kako se demokratski ponašati, što to znači biti slobodan i kada sloboda prelazi u anarhiju, ili kada je sloboda samo prividna, a u stvari njeno verbalno isticanje služi tek kao paravan iza koga se skriva samovolja i težnja k jednoumlju - sve su to finese koje svi ne doživljavamo niti ćemo tako skoro doživljavati na isti ili barem na sličan način.

Trebalo nam je mnogo i mnogo godina, da bismo lutanjima i posrtanjima, počinjenim pogreškama pa i zločinima, doživjeli svi zajedno kao narod određeno iskustvo i da bismo shvatili kako nam je vlastita, suverena, nezavisna država prijeko potrebna, pa da zato u njenom ostvarenju i u njenoj obrani trebamo svi sudjelovati, neovisno o našoj osobnoj prošlosti ili o prošlosti naših očeva i djedova. Ne možemo zato pretpostavljati da ćemo do idealnih rješenja, a još manje do idealnog ponašanja doći preko noći i lako, bez posrtaja i bez novih pogrešaka.

---

[4] Ivan Oršanić: "Jedinstvo u političkoj zrelosti hrvatskog naroda", *Republika Hrvatska*, br. 37, Buenos Aires, prosinac 1959., str. 20 i 21.

Sabor i predsjednik države

U tom našem traženju idealnih rješenja, dakle onih koja su najbolja za naš narod u današnjem njegovu razvitku, dobro je prisjetiti se rješenja koja su bila ponuđena prije puno vremena, onda kada naša država nije još niti postojala. Baš uslijed te činjenice, oni koji su tada nudili ta rješenja nisu to radili zbog sebe i svojih stranačkih interesa, nego imajući u vidu samo i jedino Hrvatsku i sveopće narodne interese. Jedina im je želja bila da buduća Hrvatska, Hrvatska koju su oni sanjali i za koju su živjeli, bude ljepša i bolja - država sretnih građana.

Navest ću ovdje samo rješenje o odnosu Sabora i predsjednika države, jer je to temeljno pitanje o kojem ovisi ne samo kakav će biti stupanj demokracije i naše unutarnje slobode, nego i na koji ćemo način rješavati svekolika naša bitna pitanja, bila ona političke, socijalno-ekonomske, vjersko-moralne ili kulturne prirode.

Pri tome je važno istaknuti da tada predloženo rješenje nije nipošto originalno, nego da je ono primijenjeno u dobrom dijelu demokratskog svijeta, a isto je tako potrebno istaknuti da danas takvo mišljenje zastupaju razne hrvatske političke stranke. No korisno ga je ipak iznijeti, onako kako je bilo tada izneseno, jer se ne može smatrati da je tek pomodno, ili uzrokovano časovitim današnjim stranačkim interesima, odnosno osobnim simpatijama ili antipatijama.

Prije četrdeset godina, u kolovozu 1956., objavili smo u br. 21-22 našeg časopisa raspravu Ivana Oršanića "Temeljni politički čimbenici". Svrha je te rasprave bila objasniti i argumentirati III. točku programa Hrvatske republikanske stranke, donesenog 1951. godine u Buenos Airesu, a u kojem stoji da "na čelu Republike Hrvatske treba biti Predsjednik Republike, izabran za izvjesni broj godina po Općem Državnom Saboru". Rasprava je također trebala istaknuti važnost Sabora, kao tijela koje će biti iznad vlade, jer će nadzirati njen rad i jer će moći tražiti njenu ostavku.

"Sabor je najveličanstvenija ustanova društvenog stvaralaštva", piše tamo Oršanić. "Tko nju ruši i sruši u njenoj biti, u ime bilo kojeg načela, neprijatelj je slobode. Tko nju ne gradi, ne gradi slobodu. To je ustanova, u kojoj su stabilno konzervativni i dinamičko progresivni porivi u stalnom trvenju, te je to trvenje zapravo bitna kategorija sabora. Kad se ljudi čude, što je u saborima neprestano trvenje, čude se jer su neznalice. Spoznajni razvitak naroda stalno unosi u sabor preko različitih predstavnika zahtjeve za novim ravnotežnim odnosima. Sabor je taj legitimni čimbenik, u kome se utvrđuje legalno ravnotežno stanje za cijelu zemlju, kao posljedica trvenja.

Diktature ne poznaju sabore trvenja; u njima vlada red i oduševljeno pljeskanje."

A govoreći o odnosu između predsjednika države, vlade i sabora, Oršanić smatra da iako "narod treba osjećati u predsjedniku države hijerarhijski najviše uravnoteženog čuvara ustava, nije uputno priučavati narod na predsjednike s patrijarhalnim držanjem i shvaćanjem, jer njihove očinsko prepotentne sklonosti u stvari prikrivaju despociju. Sustav takvih predsjednika prenosi se kao lanac na sve visoke dužnosnike u zemlji, te svi građani i svi poslovi postaju u neku ruku njihovim vlasništvom i podaništvom."

Oršanić nadalje smatra, da je "sustav patrijarha-vođa-otaca sustav diktatura u zaostalim sredinama i ne odgovara slobodnim narodima. Zbog ovoga je uputno da predsjednik države bude biran po saboru, da ne bi bio naklon zabludi postaviti se mimo i protiv sabora. Biran direktno po narodu mogao bi pomisliti, kao da je odgovoran samo narodu, tj. praktično nikome i tako zaboraviti da odgovornost koja nije definirana i konkretizirana nije u stvari nikakva odgovornost."

Vizija slobode

Put do slobode nije lagan, posebice ako nam nedostaje slobodarsko iskustvo kao što je to naš slučaj. Golema većina Hrvata imala je tek u našoj novostvorenoj državi prigodu slobodno se izraziti, slobodno se politički organizirati, slobodno političko-stranački agitirati, slobodno glasovati.

Nemojmo se zato čuditi, što se dobrim dijelom ne znamo slobodarski ponašati. No ipak se učimo i polako napredujemo.

"Težiti slobodi prirodno je, ali biti slobodan i znati živjeti slobodno mora se iskušavati, učiti i odgajati", kaže Oršanić, koji zato smatra da je "važno samo to da li svaki Hrvat razvija sile, poglede, sklonosti i iskustva u smislu sustava slobode". Jer, "propašću Jugoslavije propast će diktature samo ako ih ne bude u nama, i nastat će sloboda, ako je budemo nosili kao vrlo živu i živahnu viziju i odgovornost".[5]

No živi li u nama doista živi duh slobode ili naslijeđe Titove diktature?

---

[5] Ivan Oršanić: "Iz tragedije u tragediju", *Republika Hrvatska*, br. 27-28, Buenos Aires, studeni 1957., str. 2, 3 i 4.

Stanislav Pejković

HRVATI, NIKAD VIŠE NA POLJA !

Tamo negdje od Zvonimira i pacta convente mi se Hrvati hrvamo s poviješću. Valjda se stoga i zovemo Hrvatima.

I ne samo da se mi hrvamo s poviješću, nego smo počesto u tom hrvanju bili i masovno istrebljivani, dakle ubijani.

A što je osobito zanimljivo, uvijek nam se to događalo na nekakvim pustopoljinama.

Na otvorenom i ravnom prostoru Hrvat voli da mu se sudi i da gine. Od Krbave pa do Bleiburga!

Neka svijet vidi kako mremo mi!

I nije li već kucnuo čas i za ove riječi, i za ovu prisegu pred Svevišnjim: Hrvati, nikad više na polju oružje ne odlažite!

I ne napuštajte svoj Velebit! Jer planina nikad nije Hrvata izdala, ali polja jesu. Gotovo sva do jednoga. Pa i Kupreško milo poljce!

Dakako, tragični fatum naše sudbe bio je da smo bili bez svoje vlastite države, a imade li gorega prokletstva na kugli zemaljskoj?

A kad god vojsku imadosmo, na polje je odvedosmo!

Dakle, imati svoju državu, postade vječni san svih hrvatskih naraštaja. Državotvornost — taj hrvatski PUT, ISTINA I ŽIVOT.

Sve ostalo samo su hrvatske stranputice, lutanja i zablude.

Hrvatsko državotvorje izdržalo je i dobilo sve bitke i protiv kojekakvih lažnih i umjetnih zajedništava i protiv kojekakvih sumnjivih tuđinskih ideologija, bile one crne ili crvene.

Hrvatu možete glavu uzeti, ali mu dušu ne možete oteti. A čim mu dušu ne možete oteti, onda mu ni san o vlastitoj državi također ne možete oteti. I nema na svijetu trajnije, čvršće i postojanije strasti od hrvatske čežnje za državom!

I nema te sile ili nepravde koja je u stanju okaljati našu želju za državom!

Ali, kao i sve želje, kao i sve strasti koje su emocionalnog karaktera, mogu nam i naštetiti ukoliko ih ne nadziremo razumom.

I najjače je ono hrvatsko državotvorje koje je i pri najjačem emotivnom naboju ipak razumom nadzirano. Jer emocije bez mozga mogu biti itekako opasne.

Nu kako smo mi Hrvati stoljećima bili bez države, i kako smo mnoge emotivne pokušaje njezina stvaranja plaćali tragičnim računima na poljima, nije li vrijeme da se opametimo!

Naše se emocije moraju opametiti!

Hrvatska čežnja mora se dogovoriti s hrvatskim umom što nam je činiti.

Zar naš Eugen Kvaternik nije poput hrvatskog sanjara skončao svoj samoubilački pokušaj? Svejedno, priznajmo, da nas je taj njegov pokušaj itekako prosvijetlio i pokazao nam Put.

A nakon tog njegova pokušaja Anti Starčeviću je sve bilo jasno: hrvatsko srce, ali i hrvatski um.

I sve nam je razjasnio. I toliko je bio moćan da je Hrvatima imati Antu Starčevića značilo - na razini utjehe i samosvijesti - kao da imamo vlastitu državu. Pa i danas za svaki odgovor na hrvatsko pitanje moramo zaviriti u Antin nauk. Jer i apostolima je zajedno s Isusom bilo kao da su pred vratima Kraljevstva Božjega. Tako je i nama s Antom Starčevićem bilo kao da smo pred vratima hrvatske države.

Starčević je bio prvi hrvatski političar koji je svojim naukom riješio pitanje hrvatske samosvijesti i uspostavio onu po nas često bolnu relaciju između emocija i razuma.

Nažalost, čovječanstvo i ljudsko življenje nisu se puno promijenili otkad je Krist bio među nama, pa se tako niti sudbina naše domovine nije kroz povijest puno promijenila.

Iako je Isus došao da iskupi čovjeka, Juda je i nadalje na cijeni. Srebrnjaci i nadalje zvekeću.

Tako je bilo moguće da u kolopletu svjetskih nepravdi, pokatkad kojekakvi svjetski interesi budu i na našoj strani.

I htjeli mi to priznati ili ne, imadosmo i mi Hrvati takvih prigoda u svojoj stoljećima dugoj bezdržavnoj povijesti: naime, i 1918., i 1941. i 1990. bijahu za nas Hrvate državotvorne prigode.

No prvu smo prigodu proigrali radi tragičnih iluzija naše ondašnje inteligencije, koja nas je opijena sveslavenskim zabludama gurnula u srpski smrtni zagrljaj.

Zar smo onda smjeli odbiti prve slijedeće prigode koje su nam se ukazale: 1941. i 1990.?

I jednu i drugu!

I budimo realni, te priznajmo: sva naša genijalnost, sve naše žrtve, jad i muka, sva naša pamet, sva naša čežnja, svo naše srce, i sve naše suze — mogli su biti tek običan ekvivalent nekom sporednom svjetskom interesu koji je u datom povijesnom trenutku bio sklon stvaranju naše države.

Žalosna je to istina, ali svijet je takav kakav je i mi ga ne možemo mijenjati. Ali svoju hrvatsku iskru čežnje za domovinom ne smijemo nikada ugasiti, a što će je ponekad upaliti čak i tuđi egoizam ili sebičnost, mi nismo krivi.

Dakle, ako bilo kakva svjetska prigoda pruži priliku da se ta naša iskra rasplamsa, mi je moramo prihvatiti. A to što je svijet ružan i prljav, mi zato nismo krivi, mi smo tu nemoćni. Ni Kristu nije bilo lako s čovjekom!

Nakon neiskorištene prigode iz 1918., takve prigode opet su nam se ukazale 1941. i 1990. i mi smo stvorili vlastitu državu. I svi oni koji

kažu da to nismo smjeli učiniti 1941. godine, lažu! Jer da nismo imali državu tada, ne bismo ni danas!

Svi oni koji nam kažu da smo tada iskoristili ružnu prigodu, neka se upitaju, a kad je to svijet bio meden i lijep, i koliko je to medeno doba dugo trajalo. Pa od pamtivijeka čovjek je zao, i tek ponekad dobar, a iako čovječanstvo čini nekoliko tisuća naroda, postoji tek nešto manje od dvjesto država. Svi drugi su na čekanju. Pa i Kurdi kojih ima 25 milijuna. Svjetski je interes takav da oni ne smiju imati državu, i čak je od moćnih ta svjetska nepravda proglašena vrlinom.

Zar to nije žalosno?

Pa taj veliki svijet je toliko licemjeran i pokvaren prema mnogim malim narodima, i nismo li to najbolje osjetili mi sami?

Zamislite samo tog cinizma i sarkazma kad je sudbinu cjelokupne hrvatske vojske, zajedno s narodom, jedan najobičniji engleski lord, odredio tek s dvije suhoparne i bijedne riječi: *Očistite palubu!*

Stotine tisuća hrvatskih vojnika, staraca, žena i djece, njemu su bili tek poput nekakve prljavštine na brodskoj palubi koju je mlazom vode trebalo očistiti. Ali samo u jednom se taj engleski tradicijaš prevario, zaboravio je da naša želja za državom ima veze s Onostranošću, i da je tim našim žrtvama samo još jače raspalio oganj hrvatske žudnje za državom. Pogriješio je što nas je doživio tek kao matematički broj i goli statistički podatak, zaboravivši pritom i smetnuvši s uma da se čežnju ne da ubiti.

I dođe godina 1990., te mi, za lordove izgleda tek brodski štakori, opet stvorismo svoju državu. Ali, kako rekoh, iako smo mi Hrvati veliki državotvorci i iako nikad nismo dali toj našoj iskri čežnje da se ugasi, ipak priznajmo da je u svemu ovome i Bog imao svoje prste.

I neka se ne ljute naši HDZ-ovci, ali prigoda je bila takva da smo mi opet jednostavno morali stvoriti svoju državu, kao i 1941.

Ta prigoda je bila toliko povoljna, premda smo i nju krvavo platili i na oltar domovine je položeno puno mladih života, da su čak države dobili i oni koji to nikad nisu ni sanjali niti htjeli.

Eto, svijet je takav! Čudan i opak. Stoga ne umišljamo previše vlastitu državotvornost kao isključivost tek nekih među nama, nego djelujmo da nam svima skupa bude bolje. I nikad ne recimo: da ne bi mene ili nas, nikad ne bi bilo ni hrvatske države! Jer bi to bila uvreda svih onih stotina tisuća žrtava palih za dobro sviju nas, koji su kroz cijelu našu povijest krvarili za hrvatsku grudu.

Hrvatsku je stvorila iskra koja vječno gori.

Hrvatski je čovjek opet u svojoj državi i opet je naoružan.

I nikad se više hrvatska vojska ne smije razoružati!

I nijedno se polje nama Hrvatima više ne smije ponoviti!

Croati, numquam in campos!

Josip Sabol

KRŠĆANSKA TRADICIJA I DEMOKRATSKO-PRAVNA DRŽAVA

Pokušaj teološkog osvjetljenja političke kulture Hrvatske

U posljednje vrijeme naglašuju hrvatski političari s posebnom upornošću pripadnost Hrvatske zapadnoj kulturi i civilizaciji. To nije samo izražavanje političke volje. To je isticanje jedne povijesne činjenice. Hrvatski narod pripada kulturno-religijski zapadnom svijetu i on je 1990. god. odlučio ponovno započeti i nastaviti svoj hod kroz povijest u krilu zapadnog svijeta nakon što ga je komunistička diktatura nasilno odvojila od njegovih iskonskih kršćansko-prosvjetiteljskih izvora ovih zadnjih pedesetak godina. Ako ovdje razmišljam o temeljima političke kulture Hrvatske, onda je zapravo riječ o temeljima političke kulture Zapada koje Hrvatska ispovijeda i koje je svečano upisala u svoj ustav. Moje konkretno pitanje glasi: u kojem odnosu se nalaze ova državno-politička načela prema kršćansko-katoličkoj vjeri.

Kršćanska vjera i moralna supstancija države

Načela pravne države i kršćanska vjera nalaze se jedno prema drugom u odnosu punom napetosti. Kršćanska vjera po sebi nije identična niti s nekom određenom političkom kulturom a niti s nekim određenim političkim sustavom. Ipak ona nije neutralna niti prema jednom niti prema drugom. Sa strane teorije države odnos kršćanske vjere prema državi određen je načelom odvajanja Crkve kao vjerske institucije i države. Ovo načelo nikako ne znači da moderna država nije, više ili manje, povezana sa sadržajem kršćanske vjere. Dapače. Moramo reći da je moderna sekularizirana država - iako nastala u oporbi protiv Crkve - ugradila u svoje temelje važne vrednote i načela kršćanske vjere. Odatle možemo tvrditi da demokratsko-pravna država počiva na onom temeljnom etičkom konsenzusu koji je vrlo bliz kršćanskom vjerovanju, pa i u temeljnim vrednotama i s njime istovjetan. Tako na pr. taj konsenzus sadrži izričito ispovjedanje nepovredivosti ljudskog dostojanstva i ljudskih prava kao njegove konkretizacije. Htjeti, dakle, teološki osvijetliti temelje političke kulture Hrvatske kao demokratsko-pravne države znači naći odgovor na pitanje kako se odnosi kršćanska vjera prema dostojanstvu čovjeka i prema osnovnim pravima čovjeka. Ja ne

namjeravam sada isticati povijesnu činjenicu o prvotno negativnom stavu Crkve prema ljudskim pravima, osobito prema raznim slobodama, izborenim u Novom dobu. To je poznato. Kao što je poznato i to da je Katolička Crkva danas jedna od rijetkih institucija koja se zalaže za ostvarenje ljudskih prava svuda u svijetu. Moja namjera jest podsjetiti na jednu drugu dublju historijsku činjenicu da se, naime, načelo ljudskog dostojanstva ne može bez kršćanstva niti zamisliti. Moja teza glasi: ljudsko dostojanstvo i njemu pripadajuća prava čovjeka dadu se adekvatno opravdati i legitimirati jedino iz izvora božje Objave i kršćanske vjere. Ovo nisu u stanju učiniti niti filozofska misao niti teorija države. Time zapravo tvrdim da demokratsko-pravna država počiva na principima - dostojanstva čovjeka i ljudskih prava - koje ona sama nije u stanju niti legitimirati niti osigurati.

Ustav Republike Hrvatske - član 14-69 - daje principu dostojanstva čovjeka konkretni sadržaj u garanciji mnogobrojnih ljudskih prava. Time Ustav ujedno izričito priznaje da postoji jedan objektivni red vrednota koji bezuvjetno obvezuje državne vlasti i cjelokupnu politiku. Taj objektivni red vrednota - nazovimo ga moralnim redom i zakonom - ne stoji na raspolaganju niti društvu, niti kulturnoj javnosti a niti saborskoj većini, to jest niti zakonodavnoj vlasti. Svaki političko-državni čin i potez ima mjerilo u ovom objektivnom redu vrednota u kojem je najviša vrednota čovjek kao osoba vlastite moralne odgovornosti. Ustav Republike Hrvatske je time svečani dokument da se hrvatski narod odlučio za ideju čovjeka po kojoj je čovjek upravljen na slobodu, na odgovorno ćudoredno samoodređivanje. On vjeruje u sposobnost čovjeka da se odlučuje za pravdu i protiv nepravde; da upravlja svoje ponašanje prema normama pravnog reda i da je sposoban suprotstaviti se zlu. Za Ustav Hrvatske čovjek, dakle, nije samo funkcija, nije dio kolektiva, nije jedan neznatni broj među bezbrojnima. Čovjek je osoba koja je svrha u sebi i koja se nikada ne smije koristiti - zloupotrebljavati - samo kao sredstvo, nego uvijek i kao svrha. U ovim idejama i stavovima vidim priznatima temeljne istine kršćanske vjere, kršćanske slike čovjeka koja kaže da čovjek posjeduje svoje dostojanstvo po tome da je on stvoren na sliku i priliku božju. I to svaki čovjek bez ikakvih ograničenja i preduvjeta. Ali ovdje treba naglasiti jedno paradoksno stanje u odnosu između države i kršćanstva. Moderna demokratsko-pravna država sagrađena je na temeljima koje si je "posudila" od kršćanske vjere, i koju je ta država proglasila privatnom stvari. S tim u vezi postavlja si etičar i teolog slijedeće kritičko pitanje: može li moderna država sačuvati netaknutim i nepovrijeđenim svoje idejno-vrijednosne temelje bez

izričitog ispovjedanja njihovih izvora i bez političke volje tražiti kod tih izvora legitimaciju i snagu za opravdanje i očuvanje svojih temelja? Konkretno: može li demokratska država počivati na kršćanskim temeljima i istovremeno ustavno-pravno proglašivati se neutralnom što se tiče kršćanske vjeroispovijesti? Smije li pravna država zatajivati tko je graditelj i osnivatelj njezinih temelja? Ja mislim da je taj stav demokratsko-pravne države proturječan u sebi i da je vjerojatno vodi prema jednoj povijesnoj točki na kojoj će ovi temelji biti uzdrmani i to tako žestoko da će nastati ozbiljna opasnost da se cijela zgrada demokratske države uruši. Ova situacija je zapravo tragična posebno radi toga jer demokratska država mora zauzeti ovakav stav prema svojim idejno-vrijednosnim temeljima ako hoće ostati demokratska. To će reći: ona je prisiljena ići ovim putem koji je vjerojatno vodi u duboku krizu. Ovo svoje viđenje pokušat ću u slijedećem nešto pobliže obrazložiti.

Pretpostavke sekularne države

Napomenuo sam da demokratska država počiva na idejno-vrijednosnim temeljima koje sama ne može jamčiti a da i sebe samu ne stavi u pitanje. Ova misao poprima danas potpuni aktualitet.

Moderna država danas više ne počiva na religiji kao svojoj osnovici i to pravilo, bez iznimke, vrijedi na Zapadu. Država jamči slobodu religije zajedno s drugim slobodama. Tako demokratska država glavnu zadaću vidi u tome da osigura mir i red: da stvara prostore za ostvarivanje sloboda svojih građana. Ona ne gleda više svoju zadaću u tome da zakonski uspostavi jedinstvenu etičko moralnu osnovicu suživota svojih građana i da bdije svojim državnim aparatom nad njezinim ispunjenjem. Opet s druge je strane očito da jedna demokratska država u određenim shvaćanjima života treba i suglasnost svojih građana da bi mogla opstati. Isto tako ona treba onakve društvene snage koje su spremne i sposobne s moralnom zrelošću regulirati zajamčene slobode. Rekao bih jednostavno: potrebni su takvi građani koji se znadu odgovorno služiti svojom slobodom. I upravo tu leži veliki problem. Odakle smoći takve zrele i odgovorne snage? Kako doći putem slobode do suglasnosti u vrijednosnom sustavu bez kojeg je jedan miran i uspješan suživot nemoguć? Svakako ne iz same slobode! Traži se jedan izvor koji je slobodi preegzistentan; koji omogućuje da individualna sloboda bude jedno razumno i smišljeno služenje životu.

Sloboda konstituira sve — sloboda ne konstituira ništa

To nas vodi k pitanju o dostignućima i učinkovitosti Novog doba, doba Prosvjetiteljstva, racionalizma i humanizma. Prosvjetiteljstvo možemo okarakterizirati kao jedan sekularan pokret za slobodu. Otprilike zadnjih 200 godina povijesti Europe bile su u prvom redu godine ostvarivanja sloboda na raznim životnim područjima, i to u smislu oslobođenja od tradicionalnih normi i vrijednosnih sustava. U tome treba tražiti uspjeh Novog doba, ali i njegove granice. Novo doba je izborilo za čovjeka slobodu od ugnjetavanja: slobodu od tradicionalne pravne i duhovne ovisnosti. Ono je stvorilo iz čovjeka subjekta, nosioca svog života; ono mu je omogućilo da postane svoj na svome, autonoman u biranju životnih ciljeva i metoda njihova ostvarivanja. Da sve ovo ne bude samo stvar obećanja, Novo doba je ratificiralo dokumente u kojima se nabrajaju konkretna prava čovjeka kao sveopća obveza države i društva da ih ostvaruju. Nema sumnje: to je uspješnija strana Prosvjetiteljstva. Ali postoji i granica koja se javlja kod pitanja o tome u kojem smjeru treba slobodu pokretati i koje ona sadržaje u životu treba ostvarivati. Novo doba nije dalo nikakvu pozitivnu obvezatnu ideju o socijalnom ostvarivanju slobode. Tako možemo reći da sadržaj slobode nije bio dio koncepta tog modernog pokreta za slobodom. Čemu sloboda, to se prepušta autonomnom individuumu; njegovom subjektivnom moralitetu. Pravno to znači: njegovoj samovolji. Ovaj problem dobro izražavaju dvije formule koje su poznate teoretičarima prava. Jedna formula glasi: Sloboda konstituira sve. Druga formula glasi: Sloboda ne konstituira ništa. Svaka za sebe ima vrijednost. Gdje je razlog tome?

Ljudska djelatnost kao osobna, svjesna i odgovorna djelatnost nije moguća bez izvanjske subjektivne slobode. Nepostojanje vanjske prisile konstituira ovu subjektivnu slobodu. Sloboda je ovdje jedan zaštićeni prostor slobodnog djelovanja, i ništa više. Sadržaj ovog slobodnog i zaštićenog prostora mora svaki individuum sam ispuniti. Ali odakle uzeti sadržaj? Iz tradicije? Koje? Iz religije, iz osobnih uvjerenja i stavova? Ali svi oni su postojali prije slobode, te bi njih prihvatiti značilo zapravo raditi protiv slobode. Odgovore na ovu problematiku prepustilo je Novo doba drugim snagama, odredivši samo jedno: da to ne smije biti kršćanska religija, zapravo nijedna religija. Glavnu režiju u određivanju sadržaja slobode treba i smije voditi samo razum. Koji i čiji razum, niti to nije određeno. Jednostavno: ljudski razum. U ovoj perspektivi možemo najlakše shvatiti što hoće reći izreka: danas živimo u jednom potpuno sekulariziranom vremenu, u jednoj sekulariziranoj državi.

Socijalna praksa kao normativna snaga javnog života

Ovakvo stanje stvari sadrži u sebi i opasnosti i pozitivne šanse u isto vrijeme. Ali najprije treba naglasiti da je u ovakvoj situaciji životna praksa dobila jednu izvanrednu važnost u normiranju života. U prvom redu javnog života. To je logički jer ako ne smiju niti tradicija, niti religija, niti institucionalni autoriteti određivati smjer i sadržaj slobode - vršiti pritisak na slobodu - onda životna praksa "činjenično" zauzima mjesto objektivnog morala, te postaje normom života, dobrog i lošeg. Etos jednog društva je u ovom slučaju produkt življene slobode, te stoga nepostojan, podvrgnut modama i trendovima. I baš u ovakvom stanju društvenog života vidim opasnost i šansu u isto vrijeme. Šansu ako ima dovoljan broj osoba i institucija u javnosti koje daju dobar primjer za moralni način života i koje tako zrače u cjelokupno društvo i prožimaju ga. Na taj način nastaje i osigurava se javni moral i vrijednosni konsenzus društva. Opasnost je ako ovakve osobe i institucije manjkaju u jednom društvu. U tom slučaju društvena je praksa prepuštena samoj sebi, što po pravilu završava u prevlasti principa onih društvenih snaga koje imaju najpovoljnije uvjete da se proguraju u prve redove i nametnu javnosti. Danas je to, bez sumnje, proizvođačka i potrošačka privreda. Proizvodnja je ovdje onaj čimbenik koji oblikuje odnose među ljudima; koji stvara moral prilagođen ekonomskim zakonima i mehanizmima tzv. slobodnog tržišta. Time se nameće velika opasnost da čovjek izgubi svoje dostojanstvo i da ga zamijeni za cijenu poput neke robe. Čovjek će biti reduciran na homo oeconomicusa, na ekonomskog čovjeka koji je totalno podvrgnut procesima proizvodnje i potrošnje. Njegova se sloboda pretvorila u ekonomsku slobodu. Čovjek je "slobodan" učiniti iz svog života ekonomiju: raditi da bi mogao kupovati i trošiti. Ova vrsta "slobode" postala je danas općenita svrha života.

Kršćanin kao inspirator prave slobode

Po mom sudu kršćani su oni koji mogu i koji bi trebali u ovoj situaciji otvorene bezsadržajne slobode odigrati važnu ulogu korekture i nadahnuća unutar društva. Živo kršćanstvo bi trebalo dati svjedočanstvo za slobodu kao pozitivnu vrednotu u izgradnji ljudskog dostojanstva ukoliko se čovjek slobodno odluči za istiniti sadržaj. Što je čovjek sve kadar učiniti u svojoj "slobodi", to doživljavamo svakog dana: korupcije, prevare, laži, droge, uništenje nevinih života. . .

Jedno demokratsko uređenje može opstati samo onda ako je veći broj građana spreman boriti se za etičko-moralne dobrote i kulturne tradicije. Tko je ovdje kompetentniji od kršćana? Crkva se općenito smatra institucijom morala, čuvaricom moralnog i vrijednosnog usmjerenja života, pa čak i od nevjernika. S pravom! Tko poznaje bolje i dublje čovjeka nego Crkva? Tko ima veće i dublje spoznaje o tamnoj stvarnosti čovjeka, koju nazivamo "grijeh", nego Crkva? Ljudska je narav ambivalentna, niti nužno dobra ali niti nužno zla. Tu je zadnje objašnjenje za sve strahote koje doživljava naš narod ovih posljednjih pet godina. Svaka pozitivna znanost: psihologija, sociologija - stoji pred činjenicom zločina genocida, progonstva, sadizma - kao pred jednom zagonetkom. Bez pojma "grijeha" i "zla" ovo se ne može protumačiti niti obrazložiti.

O ovoj ambivaletnosti ljudske naravi niti je Novo doba i niti su racionalisti mnogo razmišljali. Prebrzo su bili spremni čovjeka jednostavno proglasiti kao po naravi dobrim. Kršćanstvo jest i u ovom pitanju putokaz gdje treba tražiti rješenje. Ono i jest izvor rješenja, ali samo pod uvjetom: da su čovjek, društvo i politička javnost spremni odlučiti se za način života po kršćanskim vrednotama, da su spremni slobodno prihvatiti put koji vodi do obraćenja i obnove čovjeka.

Pozitivne snage čovjeka oživljavaju se krštenjem i jačaju duhovnom pomoći u kršćanskoj zajednici, u Crkvi. Velika je zabluda misliti da će se problem moralne i duhovne obnove, pred kojom stoji hrvatski narod i demokratska država, riješiti na taj način da političari sve glasnije i sve češće apeliraju na nacionalnu svijest i na socijalni moral. Samo od ovih čimbenika ne može se očekivati zaustavljanje nemoralne prakse na području privrede; ne može se očekivati sprječavanje sve većeg individualiziranja života, desolidariziranja društva i pravog egoizma i laktaštva u društvu.

Nacionalna svijest i liberalizam su nesigurni izvori moralne obnove

Prema svim poznatim iskustvima treba reći da samo apeliranje na svijest nacionalne pripadnosti i na svijest moralne odgovornosti prema općem dobru nije dovoljno za održanje ravnoteže političkog sustava. Nije dovoljno radi toga jer ovaj pristup kulturno-psihičkoj stvarnosti ljudi nije dostatno određen već je udaljen od stvarnog života. Još dublji razlog za njegovu nedjelotvornost vidim u tome što je ovaj pristup - svjesno ili nesvjesno - zamišljen tako da funkcionalna svijest nacionalnog zajedništva i moralna odgovornost trebaju poslužiti kao sredstvo za stabiliziranje sustava demokratsko-pravne

države. Kod toga se zaboravlja ili prešućuje da je upravo taj sustav izvor i uzrok individualizma i egoizma. Sustav moderne demokratske države počiva, naime, na principu liberalizma, za kojeg je - otvorena i bezsadržajna individualna sloboda - jedina legitimna osnovica društveno-kulturnog života. Moralitet i svijest nacionalnog zajedništva jesu u ulozi funkcije zloupotrebljavani u tom smislu da oni trebaju održavati na životu liberalizam, iz kojeg unutarnjom logikom dolazi do stvaranja individualizma i egoizma svake vrste u jednom društvu. Liberalizam se tako održava na životu pomoću ovih snaga - dakle pomoću moraliteta i nacionalne svijesti - kojima inače u ime svojih načela ne dopušta da budu djelotvorni u javnosti i opće priznati od društva. Zbog ovakvog stanja stvari, dakako, nikada ne će doći do duhovno-moralne obnove jednog društva, pa tako niti hrvatskog. Stoga bi trebalo poći drugim smjerom: liberalno-demokratski sustav bi trebalo mijenjati po mjerilima moraliteta - a za mene kao katoličkog teologa i mislioca - po mjerilu kršćansko-katoličkog moraliteta i vrijednosnog sustava. I samo je tako moguće nužne rezultate liberalističko-demokratske prakse - individualizam i egoizam - trajno ublaživati i djelotvorno sprječavati. Znadem da političke snage u Europi nisu spremne na ovu operaciju tako dugo dok god se liberalno-demokratski sustav glorificira kao jedino mogući sustav. Nakon pada socijalističkog sustava ovu je "dogmu" još lakše zastupati nego za vrijeme svojedobne konfrontacije Istok-Zapad. To nikako ne znači da je liberalni sustav u sebi bez proturječja. Naprotiv. On upravo danas očituje svoje gotovo nepremostive nedostatke kako u vidu moraliteta tako i u vidu općeg humaniteta. Čini mi se opravdanim zaključiti: kao što ne možemo očekivati da će doći do moralne obnove samo u ime nacionalne pripadnosti, tako ne možemo niti očekivati da će do nje doći na osnovi liberalne teorije ljudskih prava i time povezanog univerzalizma. Oblikujuća snaga "nacionalnog" postaje za današnjeg čovjeka sve više nečim sekundarnim. Na prvom mjestu stoji sve prožimajuća snaga ideje ljudskih prava i njezinog univerzalizma. To znači da se mora računati s daljnjim procesom pluralizacije - on je već u velikoj mjeri stvarnost - ali i još više s procesom individualizacije svih životnih sfera. Država će se i dalje instrumentalizirati u službi individualnih prava. To znači da se od nje ne može očekivati integracija društva u smjeru zajedničkog konsenzusa o moralnim i kulturnim vrednotama. Koja ideja ili ideologija će omogućivati suživot ljudi, to je otvoreno pitanje. No jedno mi se čini sigurnim: bez jedne ideje, ili jednog zajedničkog duhovnog horizonta, suživot ljudi u miru i solidarnosti, trajno je jedva moguć.

Ante Sekulić

BAČKA — DIO HRVATSKOG PODUNAVLJA

Već sam davno prije današnje prihvaćene sintagme rabio u svojim radovima, raspravljao i pisao o hrvatskom Podunavlju. Pri tome sam uvijek mislio ponajprije na zavičajnu mi Bačku Hrvatsku, područje između Dunava i Tise, na plodnu ravnicu, širinu neomeđenih obzora. Ne mogu, naime, nikada zaboraviti negdašnjih šest kotareva koji su bili ucrtani u zemljovid Banovine Hrvatske god. 1939., ali je priključenje (i uključenje) bilo odgođeno za kasnije (crta je išla od subotičkoga do bačko-palanačkog kotara).

Dnevice slušam o podunavskoj Hrvatskoj, ali mi se čini kao da govornici i sugovornici zaboravljaju da veliki Dunav ima i *svoju lijevu obalu* uz koju su (barem do 1991.) *čista hrvatska naselja,* naša sela i gradići (Bač, Plavna, Vajska, Bođani, Sonta, Monoštor, Bereg (Bački Brijeg i dr.). Govornici kao da se srame spomenuti koje od naših naselja, pače ne spominju naš svijet, puk hrvatski koji ondje nije ni iseljen, niti raseljen, nikako doseljen, nego ondje živi od pamtivijeka. Političari bi rekli da su autohtoni.

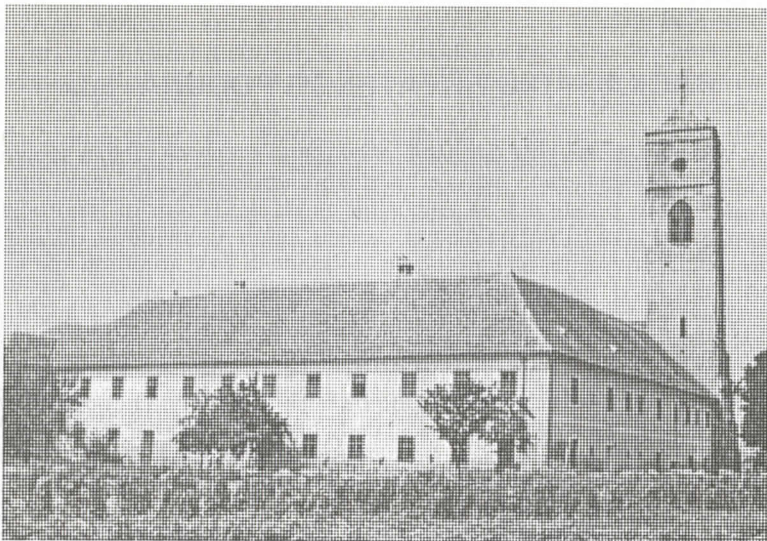
Želim osvježiti spomen na taj dio hrvatskog područja, na naš svijet o kojemu se usputno, i kao stidljivo, govori.

I.

Hrvatska narodna skupina - poznata pod nazivom Bunjevci - živi od davnine u Podunavlju, na širokom području između Dunava i Tise, u Bačkoj. Dok dvije velike rijeke omeđuju taj južni dio Panonskog nizozemlja, nema izrazite granice prema sjeveru. Na tom području (11 029, 41 km^2) nekoć su bile dvije županije: Bačka i Bodroška, koje su od god. 1802. združene u jednu. *Bačka* je zanimljiv toponim, koji znanstvenici objašnjavaju kao slavenski naziv učinjen prema Baču, gradu koji je nekoć bio oblasno i crkveno sjedište.

Na području Bačke našli su prije nekoliko stoljeća, poglavito od XV. do XVII. svoj novi zavičaj hrvatski doseljenici *Bunjevci i Šokci.*

Prema iskopinama i drugim podacima bačko područje bilo je naseljeno već u brončano doba, preko njega su prolazili ilirski i rimski bojovnici, a za seobe naroda bila je podunavsko-potiska ravnica raskrižje barbarskim narodima. Slaveni su u Bačkoj sigurno bili već u VI. stoljeću, prije Huna. Prodor pak i smještaj ugarskih plemena dogodio se kasnije, ali je izmijenio odnos među stanovništvom u Podunavlju.

Franjevački samostan u Baču

Prihvaćeno mišljenje da su Hrvati došli u Bačku kao na drevno slavensko područje upućuje na razmišljanje o podacima iz prošlosti.

Prema člancima i raspravama o nazivu Bunjevac/Bunjevci i njegovu značenju poglavito u svezi s riječju *bunja,* te o bunjevačkim skupinama u Dalmatinskoj zagori, u senjskom zaleđu, Lici i u Bačkoj može se zaključiti da se radi o dijelu hrvatskog naroda koji je u iznimnim uvjetima života tijekom XV-XVII. stoljeća tražio novi smještaj i sigurniji život.

Zanimljivo je pitanje dolaska Bunjevaca u Bačku. Unatoč mišljenju nekih pisaca da je bunjevačko naseljavanje u Podunavlju počelo nakon mohačkog boja (1526), čini se prihvatljivijim njihov dolazak u ove krajeve shvatiti kao osvježenje slavenskog žiteljstva koje za turskih provala nije napuštalo starosjedilačko područje niti je imalo kamo bježati. Dio Podunavlja jamačno je bio opustio, ali život je tekao dalje, izmijenila se oblast; Ugarska je uzmaknula, Turska je pak zauzela njeno mjesto. Budući da je u Bačkoj od davnine bila uređena crkvena oblast, treba vjerovati da je u doba slavenskog pokrštavanja Metodovo poslanstvo ukjučivalo bački dio Podunavlja.

Selidbe bačkih Bunjevaca koje ljetopisne knjige nazivaju Dalmatincima (Dalmatae) nisu bile istodobne, niti su dolazile iz istih župa (Lički sandžak, Dalmatinska zagora). Predvoditelji takvih pokreta puka redovito su bili franjevci bosanske vikarije odnosno

Bosne Srebrene. Godina 1686. spominje se kao najznačajnija za selidbu Bunjevaca. Međutim, te je godine u ranu jesen došla samo jedna od većih (oko 5000 ljudi) u nizu brojnih skupina. Pripomenuti treba, naime, da su franjevci Bosne Srebrene djelovali u Baču i Baji već krajem XIII. stoljeća, očito u službi slavenskoga katoličkog žiteljstva, a kralj Ludovik I. molio je god. 1366. bosanske franjevce neka mu pošalju dušobrižnike za južne krajeve Ugarske. Nisu, dakle, samo pokreti u XVI. i XVII. stoljeću značajni za naseljavanje hrvatskog pučanstva u Bačku, nego i svi raniji. Prostor pak koji je naseljen bio je golem: prostrana podunavska ravnica uključujući na sjeveru i Budim.

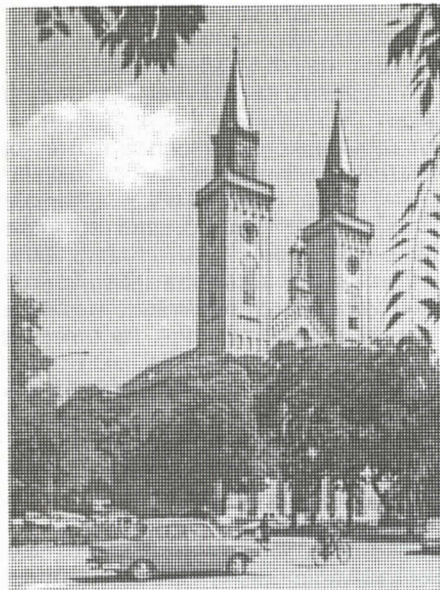
Hrvatska šokačka nošnja u Bačkoj

Povijest bačkih Hrvata i njihov društveni položaj u Podunavlju pružaju bogatu građu prema kojoj je lako izlučiti nekoliko razdoblja. Najprije ono od 1686. do god. 1743. kada je ukinuta Vojna krajina, zatim doba Marije Terezije i Josipa II. do god. 1848. U to doba su Sombor (1747) i Subotica (1779) dobili povlastice slobodnih kraljevskih gradova. Konačno, treće preporodno razdoblje od šezdesetih godina XIX. do sredine XX. stoljeća. U tom je razdoblju bilo državnih nagodbi (Austro-ugarska, Hrvatsko-ugarska), bili su veliki ratovi (1914-1918. i 1939 -1945), rušila su se carstva, preinačavale su se državne međe i stvarale nove države umjesto dotrajalih. Međutim, to

je za bačke Hrvate razdoblje koje su započeli Ivan Antunović i Ambrozije Šarčević, a nastavili su ga njihovi sljedbenici. Zrelina preporodnog razdoblja čini se da je dosegnuta u prvoj polovici XX. stoljeća, kada su postignuti uspjesi u prosvjeti i kulturi, napredak u gospodarstvu, stvorena je bila vlastita inteligencija, Hrvati su bili uključeni u društvena gibanja (Bunjevačko-šokačka stranka, sudjelovanje i pripadništvo u drugim strankama), otvorene su bile narodne ustanove (Pučka kasina, Matica subotička i dr.) i pokrenuti su časopisi i listovi ("Neven", "Naše novine", "Hrvatske novine", "Subotičke novine" "Danica subotička", "Klasje naših ravni", "Kolo mladeži" i dr.).

Naselja u kojima žive bački Hrvati imaju svoje nazive i svoju povijest. O slavenskom podrijetlu, o drevnim nazivima naselja (Baja, Bikić, Bikovo, Bajmak, Žednik i druga) nema spora. U slijedu povijesti podatke pružaju matične knjige, uporaba jezika u crkvi, sastav žiteljstva, a često su imena župnika prilog poznavanju narodne pripadnosti vjernika. Među naseljima tijekom povijesti najznačajniji su bili gradovi Baja, Sombor i Subotica. U XVIII. stoljeću veoma je značajno kulturno žarište Budim. Smještaj spomenutih gradova veoma je pogodan, pa su druga manja naselja usmjeravala svoje putove, proizvode i društvene živote prema njima. Dio naselja spominje se u darovnicama, poveljama i turskim defterima (Tavankut, Sebešić, Žednik, Bajmok, Čantavir i dr.). Subotica je najveći grad u kojemu žive Hrvati, Sombor je bio županijsko oblasno sjedište, a trgovačko središte i luka na Dunavu je Baja. U prošlosti bila su u spomenutim gradovima jaka visoka učilišta, dok je najjače kulturno središte bačkih Hrvata u XVIII. stoljeću bio — kako je već spomenuto - Budim. Ostala hrvatska naselja razvila su se uz glavne putove (Bajmak/Bajmok, Mala Bosna, Lemeš, Topolje), uz rječice (Aljmaš, Sombor), na raskrižjima prometnica (Žednik). Većina naselja razvila se u novije doba, na područjima koja isprave spominju kao pustare; negdašnji spahiluci, majuri razvili su se u zaseoke, a zatim u sela; naselja su se sporo ali postupno razvila ponegdje oko usputnog svratišta ili kočijaškog odmorišta.

Za prepoznatljivost podrijetla i obilježja narodne pripadnosti bačkih Hrvata značajan je njihov govor. Uz činjenicu da je bunjevački govor štokavsko-ikavski s novom akcentuacijom mogu se u proučavanju glasova i oblika utvrditi zajedničke crte s ostalim hrvatskim govorima. Nije to neki "specijalni govor koji je i danas u upotrebi", nego je to potpuni štokavski govor natrunjen romanskim (*kaštiga, kanikula, šponđa, fiškal, duvna, lemozija* itd.), turskim (*bakšiš, ćuprija, komšija, aga, divan, adet, budžak, avlija, sokak* itd.), madžarskim (*pajtaš, šogor, bitanga, dilkoš* itd.) i drugim riječima; u

Karmelićanska crkva u Somboru

njemu žive oblici: *prošćavat, naviščivat, pirovat, brez, vazdan* itd. Priznanje da su Bunjevci do sredine XX. stoljeća primili "malo ekavskog uticaja" i sačuvali svoj "bunjevački ikavizam" potvrđuje njihovu upornost i ustrajnost u borbi za svoj jezik kao posebno blago kojim se odlikuje narodna skupina.

Svagdašnji bunjevački i šokački život usklađen je s podnebljem, s tlom prikladnim za poljodjelstvo. Bačkog Bunjevca lako je prepoznati: u prosjeku povisok, koščat, crnokos i tamnoput; Dinarac, koji se našao na širokom i ravnom prostoru. Žene su nižeg rasta, nježnije tjelesne građe, veoma radišne i izdržljive, ali ljepota djevojke brzo se gubi nakon udaje. Svoje kose plele su u pletenice. Međutim, miješanje i suživot s drugim narodima u novije doba učinili su puno u promjenama vanjskog izgleda. Bunjevci kao narodna skupina ostavljaju dojam ponositih, mirnih i ozbiljnih ljudi. Vezani za svoju zemlju, prihvatili su zemljodjelstvo kao svoje glavno zanimanje. Svagdašnjica im je bila tvrda, ali u odjeći i drugim vidljivim znacima imutka i gospodarskog stanja rado se ističu. Svjetonazor bunjevački izvorno je vezan za vjeru, pa pisci često ističu njihovu religioznost. Ženska čeljad donedavno je u svojim domovima plela, tkala i vezla.

Salaši u kojima bunjevačke obitelji provode svoj život završni su domet nastambi u razvoju od prvih zemunica i bunja u kojima su pradjedovi u pogibeljnim vremenima nalazili sklonište i konačište. Treba razlikovati "salaš" kao zbroj stambenih i gospodarskih zgrada na posjedu od "salaša — kuće", odnosno stambene zgrade najčešće s tri prostorije. Zatim se u bunjevačkom govoru razlikuje "kuća", stambena zgrada, od "kuće", središnjeg dijela zgrade u kojemu je "pod odžakom" visio o lancu kotao, a oganj ispod njega palio se na povišenom tlu. Od dvije sobe u koje se ulazilo iz "kuće" bila je jedna "pridnja", a druga "čista". Raspored posoblja bio je uglavnom isti:

kreveti uz zidove, stol "ispod slimena", klupe umjesto stolaca, dolaf; međutim, u "čistoj" sobi nije se stanovalo, nego su u njoj spavali gosti. Zanimljivost je u bačkih Bunjevaca da su raspored prostorija i namještaja u svojim "varoškim" kućama uredili kao i u svojim salašima — stambenim zgradama.

Obitelj je temelj bunjevačkog i šokačkog društvenog života, u kojoj muškarci imaju svoje poslove: skrbe se o blagu, njihovi su "poljski" poslovi: oranje, kosidba, berba i sl. Žene su radile u kući: pospremale su, kuhale, prale rublje, glačale, uzgajale perad; one su tkale ponjavice, platno, pregače, torbe; prele su i bojile vunu i platno. Žena obiteljskog glavara ("baće") nije se razlikovala u obavljanju kućnih poslova. Snaha je dobro došla u kuću, ali za nju vrijede posebna pravila ponašanja: ljubi svekra u ruku, pere mu noge, ne odlazi iz kuće bez dopuštenja glavara obitelji. Djeca u bunjevačkoj kući poštuju starije: roditelje, stričeve i tetke, a poglavito didu i majku, ne sjede s odraslima za stolom. Život je tako tekao stoljećima, prema ustaljenim pravilima, u čuvanju narodne i osobne slobode i neovisnosti.

II.

Bolne su se promjene dogodile u drugoj polovici XX. stoljeća. Bolne, bitne i — tragične. U spletu zbivanja narušeni su nam narodni temelji. "Bratski" se gospodujući narod pobrinuo za takav slijed sustavnog uništenja. Ukratko i sažeto o tome:

A) Teško je sažeto zabilježiti i opisati slijed događaja od proljeća 1945. do naših dana. U obilju podataka o "pobjedama", umorstvima, progonima, konfiskacijama, urotama "protiv bratstva i jedinstva" i sl., u dnevnom tisku i većini objelodanjenih knjiga pisalo se o "jugoslavenstvu", o izgradnji i obnovi "nove Jugoslavije", elektrifikaciji i industrijalizaciji, o "petogodišnjim planovima", zatim o "velikim graditeljima mira", pojedinim iznimno "karizmatičnim" osobama. Pokušaj da se u spletu između službenih promičbenih ("ideologiziranih") podataka i okrutne, pogibeljne zbiljnosti pronađe hrvatsko Podunavlje, poglavito bunjevačko-šokački Hrvati, prelazi okvire i opseg knjige o književnosti i uljudbi našega puka na spomenutu području.

Nekoliko činjenica treba imati na umu:

1. Hrvatski je puk na podunavskom području stoljećima bio nagnut nad svojim brazdama, obrađivao je i stjecao zemljišne posjede u svim razdobljima svoje povijesti: graničarska služba bila mu je nagrađena posjedima, kraljevske povlastice stjecao je kupnjom zemlje (pustare oko Baje, Sombora i Subotice), polazio je u carsku službu uvjeren u posjedovno, zemljišno odličje. Svoju svagdašnjicu uredio je po potrebama i zahtjevima poljodjelstva.
2. U oznakama i značajkama narodnoga bića podunavskih, bačkih i baranjskih Hrvata su jezik (hrvatski) i vjera (katoličanstvo) - svetinje koje su međusobno iznimno poštovali, blago koje su ljubomorno čuvali. Tragom njihove povijesti nisu se mogli ustanoviti otkloni osim u iznimnim i rijetkim narodnim odmetništvima. Ako je u prošlosti bilo nasrtaja na jezik podunavskih Hrvata, poglavito u doba madžarizacije, izravnih napada na vjeru nije bilo.

B) U kasnu jesen 1944., nakon velikih iskrenih nada i očekivanja oslobođenja od ratnih osvajača, silovito i pogibeljno zamračena je vizija budućnosti, mirne sutrašnjice i suživota. Najprije, neugodan pohod sovjetskih vojnih postrojbi preko bačkih ravnica i listopadska bitka kod Batine (1944), u kojoj su teško stradali brojni hrvatski mladići, nasilno unovačeni i neuvježbani; istodobno pod izgovorom vojnih potreba obavljena je temeljita pljačka bačkih naselja, posjeda, salaša.

Još se rat nije ni stišao, počeo je jezovit genocid: progon i istrebljenje Nijemaca s područja Bačke. Tko nije vidio što se tada događalo, poglavito oko Sombora, u srednjoj Bačkoj, jedva si može predočiti tužne dane o kojima nema do danas humane, istinoljubive i poštene studije, premda opstoje pojedinačne bilješke. Tragedija podunavskih Nijemaca bila je stravična i poučna. Za sve, poglavito za bačke Hrvate koji su uvijek u Nijemcima nalazili dobre suradnike i suživotnike.

Međutim, nije trebalo dugo čekati na kobnu odluku "oslobodilačkih vlasti", jer je uslijedila "agrarna reforma", što je značilo izvlačenje čvrstoga tla na kojemu je počivala hrvatska narodna zajednica, na kojemu je temeljila svoju opstojnost, uljudbenu nadgradnju i izgradnju, svoju gospodarsku neovisnost. Na dotadašnje su posjede naseljeni tuđinci koji nisu znali obrađivati zemlju niti im je svagdašnjica bila poljodjelska.

Među našim pukom u Madžarskoj slična se preinaka dogodila nešto kasnije. Nakon I. svjetskog rata obavljena je — kako je već spomenuto — agrarna preinaka, na oduzetim posjedima naseljeni su "dobrovoljci", a nakon II. svjetskog rata, između 1945. i 1948. obavljena je nova "reforma"; zemlja je darovana "borcima" koji su nahrupili na njemačke i hrvatske posjede, poglavito u njemačka naselja (Krnjaju, Filipovo, Ridicu, Vrbas, Odžake i dr.). Gospodarska je moć podunavskih Hrvata znatno oslabila, brojidbeni su se podaci pučanstva godinimice mijenjali na štetu starosjedilaca. Tako, do naših dana.

C) Prva gradska uprava u Subotici, najvažnijemu kulturnom i hrvatskom središtu, bila je — hrvatska. Kao da su se ponavljali događaji iz 1918. U školama se učilo hrvatski. Iz Zagreba se vratila nekolicina sveučilištaraca s uvjerenjem da mogu pomoći svojim sugrađanima, pokrenuto je glasilo *Hrvatska riječ* i časopis *Njiva,* objelodanjen je godišnjak *Subotička Danica* za 1944. i 1945. U novosadskom glasilu se sredinom srpnja 1945. priznaje "da su

Bunjevci po narodnosti Hrvati". Djelovalo je subotičko *Hrvatsko narodno kazalište* s operom sve do 1954.

Istina je, međutim, bila bolna: postupno se puk u Bačkoj morao naviknuti na tihe razgovore o hrvatstvu, o vjeri, uljudbi, narodnim pravima. Počele su "konfiskacije" dobara (ljudi su slani na "prisilni rad", gradili su pruge, ceste i sl.), veliki sudski procesi hrvatskim prvacima i uglednicima.

Crkva je izgubila svoj javni utjecaj, osakaćena joj je neovisnost u djelovanju, jer je ostala bez gospodarske sigurnosti. Nova se vlast prkosno i jasno predstavila svojom ideologijom: veliki križ na lijepoj Gradskoj vijećnici u Subotici zamijenjen je u jesen 1949. petokrakom zvijezdom. Zabranjen je vjeronauk u školama, javne vjerske priredbe, tisak. Uplašen, iznenađen i zbunjen hrvatski puk ostao je bez vodstva. Trebalo je vremena, spretnosti i snalažljivosti da se održi, odhrva naletu moći i ideologije. Smišljen pritisak nije jenjavao, pomoć iz Zagreba nije stizala (vlastodršci su bili svagdje istomišljenici). U Podunavlju nije bilo hrvatskih škola, čitaonica, knjižnica. Ni uobičajenih priredaba nije bilo (prela, dužijance, svečane proslave obljetnica i sl.). Pod crkvenim svodovima obavljana su bogoslužja i poneki koncert sakralne glazbe.

Iz crkvenoga života i narodne povijesti treba zabilježiti posvetu novoga biskupa Matiše Zvekanovića, smrt velikoga Lajče Budanovića i jamačno blistavi povijesni trenutak: utemeljenje samostalne Bačke (Subotičke) biskupije u siječnju 1968.. Kad se spomenu crkveni ljudi, može se nametnuti izazovno pitanje: jesu li podunavski, bunjevačko-šokački Hrvati mogli postići više u društvenom životu zauzetošću svojih ljevičara, svojih sunarodnjaka usmjerenih prema socijalizmu (komunizmu)? No, ljudi spomenutih usmjerenja, bilo je malo i mahom su bili jugoslavenskih (jugosrpskih) raspoloženja. Među njima je bilo i pisaca. Skupina spomenutih slovila je kao "napredna", a svi su ostali bili "natražnjaci", konzervativci, "klerikalci" i sl. No, vjerojatno je bilo tako ili slično i u drugim krajevima. O djelatnostima komunista u ratu (1941 - 1945) i nakon njega napisane su rasprave, članci, najčešće ideološki obojeni. Jamačno je još prerano suditi o njihovoj valjanosti i pouzdanosti.

D) Jezik hrvatske narodne zajednice u Podunavlju nakon 1945. bio je izvrgnut nasrtajima u Madžarskoj i na području južnoslavenske državne zajednice. Većoj pogibli od asimilacije bio je izvrgnut puk u Bačkoj: srpska je ekavica silovito prodirala u škole, urede, u javni život. U pedesetak godina srpski su izrazi doprli i do obiteljskih hrvatskih pragova. Međutim, u borbi za svoj govor podunavski su Hrvati u tom razdoblju dobili jednu doktorsku raspravu, jedan magistarski rad, diplomsku obradu govora bunjevačkih salaša i manje radove. Bilo je i novinskih članaka u službenim glasilima, ali i "pedagoških" radova o zaostalosti "govora u severnoj Bačkoj". Sve je

završilo proglasom da je govor bačkih Hrvata vojvođanski poddijalekt! No, treba upozoriti također i na objelodanjenu izjavu *Balinta Vujkova,* pisca koji je rođen u Subotici. Prije svoje smrti ispričao je doslovce:

" . . . Nikome od nas nije ni padalo na pamet da razmišljamo o tome kojim izgovorom pisati, pogotovo posle rata. Ja sam se iz mnogih razloga opredelio za ekavicu, uostalom još mnogo ranije, pa sam tako pisao za časopise i novine, a onda mi je jednog dana izvesni drug — čije ime neću ni spomenuti jer više nije među živima — n a r e d i o da pišerm ijekavicom! Razumljivo, opirao sam se tome, a na kraju razgovora, prema "demografskom" principu toga vremena došli smo do dve mogućnosti: ili ću pisati ijekavicom, ili mogu da tražim novi posao, van redakcije. Njemu se to moglo, tada i tako, bio je član najužeg vojvođanskog rukovodstva, a ja sam bio tek novinar, pisac i nekakav sakupljač usmene narodne književnosti. Uzgred, te godine su i decu u školama podelili po razredima, bolje reći po izgovorima, tj. po nacionalnostima, decu koja su do tada išla zajedno i nikakav im izgovor nije smetao da se druže, uče i igraju zajedno. I nakon svega, danas se pojedinci tobož čude kad su, gde su i zašto su počele podele, i što je vrhunac licemerja — ko ih je započeo . . . "

Jamačno ne treba tumačiti piščevu pripovijest. Svejedno. Treba istaknuti zauzetost Stjepana Bartolovića, Zlate Bogdan, Julija Šoltića, Ante Jakšića i drugih za hrvatski jezik u školama.

E) Oko sedamdesetih godina našega stoljeća našli su kulturni djelatnici potporu u zagrebačkim nakladničkim zavodima pa su objelodanjena značajna djela: dvije knjige Geze *Kikića* o pjesništvu i prozi, dva rada Ivana *Kujundžića* o izvorima za povijest i bunjevačko-šokačkoj bibliografiji; objelodanjena je također *Književnost bačkih Hrvata* (1970). Objelodanjen je niz drugih knjiga (B. Vujkova, P. Vojnića Purčara, J. Klarskog i dr.). Pokušavalo se osnovati "Bunjevačko kolo", zatim ogranak Matice hrvatske u Subotici i Somboru i dr. Borba za opstojnost nije jenjavala. Crkva je obnovila *Subotičku Danicu* i pokrenula glasilo *Bačko klasje,* od 1994. pak *Zvonik.* Djelovalo se koliko se moglo. Bez potpore.

Najdulje se održao časopis *Rukovet,* pokrenut najprije kao glasilo "za književnost, umjetnost i društvena pitanja" god. 1955., ali nakon stanovita vremena srpska je ekavica došla u podnaslov, sadržaj je imao vrlo malo veze sa životom podunavskih Hrvata. U madžarskom dijelu Podunavlja pak dugovječno glasilo bile su *Narodne novine,* bez izrazita narodnog obilježja.

Previše je zbijeno, sažeto zabilježeno ono što treba sustavno i temeljito obraditi u posebnoj knjizi. Možda će se takva posla prihvatiti sposobna i prikladna osoba. Zaljubljena u hrvatsku zbiljnost koja nameće obveze za budućnost. Našu budućnost. U Podunavlju.

Zlata Živaković - Kerže

RATNA STRADANJA ĐAKOVAČKE I SRIJEMSKE BISKUPIJE U HRVATSKOM PODUNAVLJU

Domovinski rat je Đakovačku i srijemsku biskupiju podijelio u tri dijela:

1) Srijem na području Vojvodine, odnosno Srbije u SR Jugoslaviji.

2) Još uvijek okupirani dio Istočne Slavonije, Zapadnog Srijema i Baranje.

3) Slobodni dio u Republici Hrvatskoj.

Đakovačka i srijemska biskupija je jedna od najteže stradalih biskupija u Domovinskom ratu. Prostire se od Slavonskog Broda na jugu, Viljeva, mjesta nedaleko Donjeg Miholjca, na sjeverozapadu, te do Zemuna i Novog Beograda na istoku. Sjeveroistočna granica Biskupije je rijeka Dunav.

Na području Osječko-baranjske županije je 21 potpuno okupirana župa i jedna djelomice. Naime, u Istočnoj Slavoniji potpuno su okupirane četiri župe (Aljmaš, Dalj, Sarvaš, Tenja), te filijale župe Ivanovac koja se nalazi u okupiranoj zoni (Antunovac, Ernestinovo), a u Baranji je 17 potpuno okupiranih župa (Baranjsko Petrovo Selo, Batina, Beli Manastir, Bilje, Branjina, Branjin Vrh, Čeminac, Darda, Draž, Duboševica, Kneževi Vinogradi, Luč, Petlovac, Popovac, Topolje, Torjanci, Zmajevac). U Vukovarsko-srijemskoj županiji je 17 potpuno okupiranih župa (Bapska, Berak, Borovo, Ilača, Ilok, Lipovac, Lovas, Nijemci, Slakovci, Sotin, Stari Jankovci, Šarengrad, Tompojevci, Tordinci, Tovarnik, Vukovar) i jedna djelomice okupirana župa (Nuštar), točnije njezine filijale Marinci i Cerić.[1]

U Osječkom dekanatu osim okupirane župe Aljmaš još su uvijek okupirane župe Dalj, Sarvaš i Tenja (Sv. Ana).

Kratka povijest Dalja

Dalj je malo mjesto u sjeveroistočnom dijelu Slavonije i pripada Osječko-baranjskoj županiji. Smjestio se na desnoj obali rijeke Dunav. Od grada Osijeka je, u smjeru istoka, udaljen 25 km.

[1] Dr. Marin Srakić, Ratni izvještaj br. 11, Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje, Osijek, 1993., br. 2., str. 71. - 99.

Prema arheološkim nalazima Dalj je naseljen u prapovijesno, rimsko i srednjovjekovno doba. To je područje starog keltskog i kasnije rimskog naselja i utvrde na limesu (rimskoj granici) pod nazivom Teutoburgion. U sačuvanim pisanim vrelima Dalj se prvi puta javlja 1471. godine kao Dalyo. Zbog svog vrlo povoljnog zemljopisnog položaja, u srednjem vijeku postaje značajno hrvatsko trgovačko-obrtničko naselje. Od 1526. godine kao i većina slavonskih i hrvatskih mjesta priznaje tursku vlast koja traje do 1687. godine. I u tom je razdoblju trgovačko-obrtničko naselje, ali s promijenjenom nacionalnom strukturom. Naime, gotovo svo hrvatsko stanovništvo je izbjeglo ili stradalo, a doselio se veliki broj Turaka. S dolaskom Turaka u Dalj pristigao je i naselio se velik broj Srba (pravoslavaca) iz gornjeg Podrinja. Nakon povlačenja Turaka poslije 1700. godine u Dalj se naseljavaju ponovno Hrvati, doseljenici iz bačkih mjesta Sonte, Plavne, Vajske, Monoštra i iz baranjskog sela Luč. Tijekom 18. i 19. stoljeća naseljavaju se u Dalju Mađari i Nijemci. Izgradnjom prve željeznice u Slavoniji (1870) osječki gospodarstvenici su odlučili da se željeznički prijelaz preko Dunava ne gradi u smjeru Subotice preko Osijeka i Bezdana, preko baranjskih močvara, nego u smjeru Osijek- Dalj - Bogojevo što je utjecalo na veće gospodarsko značenje Dalja. Njegova se prometna uloga još više povećava nakon izgradnje željezničke pruge Zagreb - Brod na Savi - Dalj (1878). S većim forsiranjem Dunava postaje i značajnije riječno pristanište. Tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća u njemu djeluje pučka škola, kasnije osmogodišnja s područnim odjelima u Erdutu i Aljmašu. Djelovala su i brojna kulturno-umjetnička društva od kojih je osobito bilo aktivno Hrvatsko pjevačko društvo Neven. Također je djelovalo i Dobrovoljno vatrogasno društvo, te Mađarska škola u Dalj planini. Daljsko športsko društvo je imalo brojne sekcije, a najaktivnija je bila nogometna.[2]

Migracije, imigracije i emigracija

Od vremena raspada Austro-Ugarske Monarhije (1918) do stvaranja druge Jugoslavije (1945) i sve do početka Domovinskog rata (1991) Dalj ponovno prolazi fazu promjena u nacionalnoj

[2] Dionizije Švagelj, Onomastička razmatranja Podravine, ušća Drave i aljmaško-erdutsko-daljskog Podunavlja, Ribolovni godišnjak, br. 3., Osijek, 1978., str. 29., 30.; Enciklopedija Jugoslavije 3 Crn — Đ, Zagreb, 1984., str. 373.

strukturi stanovnika. Naime, cijelo područje istočne Slavonije bilo je posebice nakon Drugog svjetskog rata zahvaćeno migracijom, imigracijom i emigracijom. Imigracija započinje nakon 1945. i traje do 1949. godine u doba agrarne reforme. Bila je organizirana kroz oblik agrarne kolonizacije, a kasnije pretežito "spontana", tj. povezana s doseljavanjem stanovnika iz pasivnih krajeva, koji su bili privučeni povoljnim gospodarskim prilikama. Emigracija je kroz cijelo vrijeme zastupljena u svim svojim karakterističnim oblicima, od prisilnog iseljavanja, posebice stanovnika njemačke nacionalnosti, do prisilnog iseljavanja svih onih koji su smatrani neprijateljima novonastalog sustava, a imala je i svoj spontani oblik, najviše zastupljen u migraciji selo — grad.[3]

Popis stanovnika iz 1991. godine

U razdoblju od 1945. godine pa do posljednjeg popisa provedenog 1. travnja 1991. godine u Dalj se doselio znatan broj stanovnika iz zapadne Slavonije, Korduna, Banovine i Like, ali i iz drugih Republika ondašnje Jugoslavije. Među doseljenicima bio je znatan broj stanovnika srpske nacionalnosti, na što nam ukazuje i popis. U Dalju je prema zadnjem popisu stanovnika živjelo 1.805 Hrvata (32%), 2 Crnogorca, 5 Makedonaca, 8 Muslimana, 3 Slovenca, 2.882 Srba (52%), 11 Albanaca, 2 Čeha, 314 Mađara (6%), 8 Nijemaca, 12 Roma, 1 Rumunj, 5 Rusina, 7 Slovaka, 4 ostale nacionalnosti, 286 Jugoslavena, 70 nacionalno neopredijeljenih i 90 osoba nepoznate nacionalnosti. Dakle, ukupno 5.515 stanovnika.[4]

Kratka povijest župe Dalj

Katolička crkva sv. Josipa izgrađena je 1768. godine i bila je drvena s jednim oltarom. Crkvom su upravljali osječki franjevci. Kako je tada daljska crkva sv. Josipa imala jedno zvono i sliku Sv. Josipa, osječki franjevci su za bogoslužje sve ostalo donosili iz Osijeka. U Dalju se već tada nalaze brojni pravoslavci koji imaju svoju crkvu i 4 popa. Prostranu katoličku crkvu Dalj ima od 1807.

[3] Alica Wertheimer-Baletić, Demografski i etnički sastav stanovništva (poseban osvrt na vukovarsko područje), Hrvatska - povijest sjeveroistočnog područja, Osijek, 1994., str. 94.

[4] Popis stanovnika 1991., Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1992.

godine kao i svog župnika kojeg postavlja bosansko-đakovački i srijemski biskup. Pod katoličku župu Dalj pripadale su na početku 19. stoljeća filijale Erdut, Borovo i Vera. Đakovačko-bosanski i srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer obišao je u lipnju 1868. godine osječke župe Sarvaš, Aljmaš i Dalj.

Nova župna crkva sv. Josipa sagrađena je 1912. godine u gotskom slogu s prekrasnim tornjem koji se uzdizao visoko i dominirao je cijelim mjestom. U crkvi je bio smješten prekrasno rezbareni drveni oltar koji je prikazivao blaženu smrt Sv. Josipa u društvu Isusa Krista i Blažene Djevice Marije. Pored glavnog oltara postrano su se nalazila tri drvena rezbarena oltara, također u gotskom slogu, a posvećena Majci Božjoj, Presvetom Srcu Isusovom i Sv. Antunu Padovanskom. Župna crkva je imala god 19. ožujka na spomendan sv. Josipa. Međutim, stanovnici sela Dalja častili su i lik Sv. Antuna Padovanskog, sveca cijelog svijeta, pa su brojni vjernici iz Aljmaša, Sarvaša, Erduta i Bačke, posebice iz Sonte i Bogojeva hodočastili u daljsku župnu crkvu na dan 13. lipnja. Značajno je još spomenuti da su na taj dan u crkvu sv. Josipa dolazili i pravoslavci iz Dalja koji bi tu već od 4.00 sata ujutro pa do kasno navečer obavljali svoje zavjete.[5]

Značajniji građevinski zahvati na crkvi sv. Josipa započeli su za župnikovanja vlč. Ogrizeka[6] koji je uredio crkveni toranj i izvršio elektrifikaciju zvona, te je proveo neke građevinske zahvate na župnom domu. Nakon njegove smrti župu preuzima vlč. Josip Pavić[7] koji nastavlja građevinske zahvate. Izgradio je župnu dvoranu s pomoćnim prostorijama za vjeronauk. A prije početka Domovinskog rata izveo je velike radove na obnovi župnog doma i na uređenju filijalne crkve u Erdutu.

[5] Josip Brüsztle, Povijest katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. godine, Osijek, 1994., str. 12.; Milko Cepelić — Matija Pavić, Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-đakovački i srijemski god. 1850. — 1900., Zagreb., 1900.— 1904., str. 159.; Prema kazivanju vlč. Ante Markića, župnika župa Aljmaš i Dalj.

[6] Zlatko Ogrizek rođen je 9. rujna 1925. godine u Osijeku. Za svećenika je zaređen u Đakovu 6. srpnja 1953. godine. Prvotno je župnik u Podcrkavlju do 1975. godine kada preuzima župu Dalj. Župnik je u Dalju do svoje smrti 1983. godine.

[7] Josip Pavić je rođen 1. ožujka 1949. u Valpovu. Mladu misu je imao u rodnom gradu 11. svibnja 1975. godine. Prvotno je bio župni vikar u osječkoj gornjogradskoj župi, a od 1978. godine preuzima župe Cerević i Beočin. Od 1983. godine pa do svoje smrti je župnik župe Dalj.

Ratna razaranja u Dalju

Zloglasna JNA i srbo-četničke postrojbe ušle su 1. kolovoza 1991. godine u Dalj. Nesrpsko stanovništvo koje je toga dana sa župnikom Pavićem napustilo mjesto izbjeglo je veliki masakr koji se dogodio nad preostalim nesrpskim mještanima. U najokrutnijem krvoproliću stradalo je najviše Hrvata i Mađara. Prema poznatim podacima poginuo je 131 civil iz sela Dalja i 29 vojnika. U Dalju i okolnim mjestima danas živi još 624 Hrvata i Mađara. Župnik Pavić je sa svojim mještanima došao u Osijek. Jedno kratko vrijeme je djelovao među prognanicima u Poreču, a tijekom 1992. godine se vratio u Osijek u kojem je umro 31. studenoga iste godine u 43 godini života. Od toga vremena upraviteljem župe Dalj i filijale Erdut postaje aljmaški župnik vlč. Ante Markić.

Ratna razaranja nisu zaustavljena samo na ubijanju, masakriranju i protjerivanju nesrpskog pučanstva, nego su četnici u svojoj slijepoj i neljudskoj mržnji uništavali sve što je hrvatsko, katoličko . . . Župna crkva sv. Josipa je minirana i posve razorena. Prvotno je od lijepe sakralne gotičke građevine ostala samo hrpa cigli, a danas ni to. Od miniranja crkve teško je oštećen i župni dom, koji je danas u raspadu. Potpuno je razorena i filijalna crkva Svih Svetih u Erdutu. Njen inventar je posve uništen. Male kapele su potpuno srušene, kao i svi križevi.[8]

Bolji i svjetliji dani

Mirna reintegracija preostalih okupiranih područja Republike Hrvatske je započela. Nastupa vrijeme povratka prognanika — vjernika i njihovih župnika, premda su se u progonstvu mnoge župe osule, a župljani raspršili. Pored političkih vlasti povratak trebaju provesti i svećenici, jer je to dio njihove pastirske službe i zadane riječi vjernosti Gospodinu. Međutim, sada više nego ikada treba pomoći prognanim svećenicima, te smo svi pozvani, a posebice vjernici župa sa slobodnog teritorija, da ostvarimo "kumstva" slobodnih župa s onima u kojima je sve razrušeno, i da nam svima osvanu bolji i svjetliji dani.

[8] M. Srakić, Ratna stradanja Biskupije đakovačke i srijemske na području Hrvatskog Podunavlja, 1991. — 1995., Đakovo, 1996. (rukopis)

Alojz Štoković

TALIJANSKO ZATOMLJIVANJE HRVATSTVA U ISTRI SE NASTAVLJA

Razbuktali talijanski imperijalizam i agresivna posesivnost nikad nisu prezali u iskorjenjivanju svega što je hrvatsko, počev od zabrane hrvatskog jezika pa do potalijančivanja domaćeg puka

I.

Nakon dugogodišnjih nastojanja, suprotstavljajući se svim mogućim sredstvima legalnoj austrijskoj vlasti, u sjevernoj je Italiji šezdesetih godina prošlog stoljeća stvoren još jedan državni entitet. Proglašena je Kraljevina Italija. Nije potrebno isticati kako je ovaj povijesni čin preustrojio dotadašnje državne odnošaje na europskom kontinentu ali i predodredio one koji su se tek trebali utvrditi u XX. stoljeću . Izravne posljedice toga čina imale su svoj konkretni obris i na hrvatskom kopnu, posebice u Istri i Dalmaciji.

Predvodnik ideje o ujedinjenoj apeninskoj državi je Camillo Benso Cavour, čovjek koji je stajao na čelu talijanske pokrajine Pijemont. Kroničari zapisaše da je tada, kao prvi ministar predsjednik, dakle na sam dan proglašenja Kraljevine Italije 1861. godine, svoj nastupni govor završio slijedećim riječima: "Imamo Italiju, potrebno je još samo stvoriti Talijane".[1] Ako je to točno, onda ovakav neuobičajeni i pomalo enigmatični završetak govora, posebice kad je izgovoren u tako svečanoj prigodi, zaista ima posebnu težinu ali istovremeno unosi podosta nejasnoća u samu bit stvari. Postavlja se pitanje, koji se smisao u tom govoru krije. Što se to zaista nepredviđeno dogodilo na Apeninskom poluotoku a da je moglo iznenaditi čak i najgorljivijeg pobornika ujediniteljske ideje Cavoura?

[1] Camillo Benso Cavour (1810-1861) jedan je od najznamenitijih talijanskih političara prošlog stoljeća. Pobornik je ideje o ujedinjenoj Italiji. Nju je relativno uspješno predvodila sjeverno talijanska pokrajina Pijemont s njim na čelu. Uz Cavoura svakako treba spomenuti Garibaldija, Mazzinija i Balbija, političare koji stajahu na čelu sličnih pokreta.

Očigledno, jedan se veliki društveni proces okončao ranije i drugačije od predviđenoga. Cavouru je odmah u samom početku bilo jasno da je završni čin nastanka njegove novostvorene države protekao nešto drugačije od onoga u Francuskoj i Engleskoj, premda je svoj politički program gradio upravo na njihovim iskustvima. Neovisno o tome, ovaj je veliki pijemontski vojskovođa tada vrlo spretno iskoristio povijesnu priliku te stanovnicima Apeninskog poluotoka podario suverenu državu. Baš zato možemo njegove završne riječi pri nastupnom govoru protumačiti upravo tako. Država je dakle stvorena a tek predstoji onaj drugi, puno teži dio zadatka. Trebalo je među stanovnicima Apeninskog poluotoka izgraditi talijansku državotvornu svijest, svijest gdje će ljudi imati jednaki osjećaj pripadnosti zajedničkoj državi, bez obzira u kojim djelovima poluotoka živjeli. Talijanska je država na Apeninima bila, kao što vidimo i prema uvjerenju samog Cavoura, ustrojena prije nego što je u samom narodu uopće sazrijela i zaživjela državotvorna ideja.[2]

II.

Stvaranje talijanskih državljana a usporedno s tim i ustrojavanje talijanske građanske države, što uostalom vrijedi i za druge narode, a za naš posebice, znamo da je dugotrajan i mukotrpan proces. Proces je to koji traje, stalno podložan mnogim, a vrlo često i nepredvidljivim promjenama.

Nešto slično Cavourovu iznenađenju od prije stotrideset godina, danas nemalo iznenađuju te istovremeno i zbunjuju neke ideje koje dolaze s istog područja. Iznenađujuće su one za obična čovjeka, a još više i za same tvorce i promicatelje programa ujedinjene Europe. Tako je veoma zanimljiv najnoviji politički program koji su prije kratkog vremena talijanskoj javnosti izložili neki političari u sjevernoj Italiji. Navodno pritisnuti nekim gospodarskim problemima, vezanim za odnose sjevera i juga Italije, oni su ponudili ideju o izdvajanju bogatijeg sjevera od ostalog dijela države te stvaranje zasebnog državnog subjektiviteta u Europi. Država bi se zvala Padanija po rijeci Pad koja između Ravene i Venecije utječe u Jadransko more.

[2] Ovo naše vrijeme obilovalo je sličnim parafrazama. Npr. u tisku se često jednu republiku bivše balkanske tvorevine vrlo često nazivalo balkanskim Pijemontom. Moja bi pak parafraza, nakon svih događanja u našoj Domovini bila: "Imamo Hrvate, još samo moramo do kraja ustrojiti državu".

Ma koliko god da se to u ovom trenutku nekom činilo utopističkim, ne treba zaboraviti da su mnoge ideje i društvene tvorevine također podložne velikim i neočekivanim obratima. Neće li stoga uskoro neki novi, današnji Cavour, sukladno najnovijoj političkoj inicijativi, u Milanu ili nekom drugom gradu Sjeverne Italije, svoj inauguralni govor završiti usklikom: "Imamo Padaniju, potrebno je još samo stvoriti Padance".

III.

Slične političke ideje javljale su se, no javljaju se i danas, i u Republici Hrvatskoj, već od samog početka njena stvaranja, točnije u njenoj najzapadnijoj županiji Istri. U jeku najžešćih napada na Lijepu našu i očajničke borbe za osamostaljenje, dio istarskih političara ponudio je politički program koji bi Istri osigurao poseban status, ako već ne potpunu samostalnost. I dok su mnogi Hrvati ginuli po bojišnicama, IDS-agitatori su neumorno radili i u maniri najboljih komunističkih agitpropovaca gotovo preko noći išarali su Istru uzduž i poprijeko. Uz već izlizane i kišom isprane parole o bratstvu i jedinstvu, socijalizmu, komunizmu itd., ispisane su simboličnim crno-crvenim bojama, po zidovima kuća i autobusnih postaja diljem poluotoka, nove parole poput; "Istra država", "Istra republika", "Istra regija u Europi regija", "Istra transgranična regija" itd. Tako se počeo ostvarivati politički program lokalne stranke IDS-a, tj. prava kompilacija političkih ideja i domišljanja, satkana od različitih opcija, kako s lijeva (komunističkih) tako i s desna (neofašističkih), osim hrvatskih dakako. Ovim političkim konceptom bilo je predviđeno stvaranje zasebnog paradržavnog entiteta na teritoriju Republike Hrvatske pa je bilo samo pitanje vremena, kada će neki "istrijanski Cavour" svoj inauguralni govor završiti uzvikom: "Imamo Istru, potrebno je još stvoriti Istrijane". Podudarnost padanske i istrijanske ideje više je nego očita. To ukazuje na činjenicu da se rodila u istom ozračju, što više u dosluhu s političkim čimbenicima u sjevernoj Italiji.[3] U tom smislu treba gledati na cjelokupnu aktivnost ove regiona-

[3] U jeku najžešćih napada na hrvatsku državu Istrom su "misionarili" mnogi strani političari uvjeravajući Istrane kako ova regija nema puno zajedničkog s onom državom preko Učke. Osim spomenutih parola o nekoj istarskoj državi moglo se na mnogo mjesta u Istri po prometnim znakovima vidjeti velike naljepnice tzv. "Lega Nord", političkog pokreta koji proklamira ideju o secesiji talijanskog sjevera. Npr. u Puli, Novigradu, Buzetu, Labinu i mnogim drugim mjestima.

ističke stranke koja se bezobzirno zalaže za uvođenje bilingvizma na teritoriju cijele Istre, kako tamo gdje postoje formalni uvjeti za to, tako i tamo gdje ih uopće nema. Nadalje, ovome treba pridodati aktivnosti oko poticanja domaćeg, isključivo hrvatskog pučanstva, na promjenu vlastita prezimena u talijanski oblik, naravno onakav kakav je bio u vrijeme fašizma.[4] Inzistiranje na nekakvom umjetnom plurikulturalizmu te regionalnom izjašnjavanju umjesto nacionalnog itd. itd., također je dio smišljenog plana. Nažalost treba reći da ovakvu politiku potiču i neki hrvatski intelektualci, podjednako u Istri i izvan nje, ubrzavajući tako dezintegracione hrvatske čimbenike u Istri. Da stvar bude još apsurdnija sve je to trebalo dobiti izvjestan vid kodifikacije u legalnim državnim institucijama kao što je županijska skupština gdje inače većinu zastupnika imaju upravo predstavnici IDS-a. Naime, godine 1993. izrađen je tzv. "Statut županije Istarske", koji je slijedeće godine usvojen gotovo aklamacijom na županijskoj skupštini a zatim dostavljen nadležnim državnim tijelima na potvrdu, sukladno ustavu Republike Hrvatske. Nije potrebito dublje ulaziti u raščlambu članaka spomenutog statuta a da bi se zaključilo kako su tvorci ove normativne umotvorine zapravo pisali ustav "Istre države". Kao posebna zanimljivost, u inače obilju apsurdnih prijedloga i članaka, ovim se statutom uvodi kategorija zaštićenih građana, tzv. Istrijana, onog dijela populacije koja je sebe etnički prepoznala kao zaseban narod s izravnim svezama s Histrima, koji su prije nekoliko tisuća godina obitavali na istarskom poluotoku i odakle Istrani baštine današnje ime[5]. Naravno, istrijanstvo je samo međufaza koja krajnji i sigurni utok ima u talijanstvu[6]. Ovakvu pretpostavku potkrijepljuju danas u Istri bezbrojni primjeri iz svakodnevice. Neviđeni, ali također treba reći samovoljni "bijeg Hrvata u Talijane"[7], u nekim istarskim mjestima,

[4] Pred Povijesnim arhivom u Pazinu moglo se tijekom 1992/93/94. vidjeti na stotine istarskih Hrvata, uglavnom starije dobi, koji su strpljivo čekali u redu kako bi podignuli potvrde o "svojemu" talijanskom prezimenu iz fašističkog doba, vjerojatno na poticaj vlastite djece. Vrhunac apsurda bijaše i promjena prezimena i na samim nadgrobnim spomenicima, za što postoje bezbrojni primjeri.

[5] Vidi preambulu spomenutog statuta.

[6] Ili možda u nekoj budućoj Padaniji.

[7] Npr. prema posljednjem popisu pučanstva iz 1991. godine u mjestu Fažana od oko 1800 žitelja pripadnikom talijanske manjine izjasnio se svega 121 ispitanik. Godine 1995. broj Talijana u istom mjestu raste na 534 što iznosi astronomskih čak 440%.

mogao bi već postati predmetom temeljitih istraživanja i to prije medicinskih stručnjaka negoli povjesničara.

I dok je proces dekristijanizacije u hrvatskoj državi, odnosno županiji istarskoj koliko toliko zaustavljen, proces dekroatizacije nastavljen je nevjerojatnom brzinom upravo u nacionalnoj državi. Tako su Hrvati u Istri u ovih 5 godina, od apsolutne većine pučanstva, dostigli, tijekom 1996., možda samo jednu trećinu ukupne populacije[8]. Tako bismo mirne savjesti lokalnoj stranci IDS-u mogli pripisati onu uzrečicu koju su stanovnici Rima pripisali jednoj svojoj vladalačkoj porodici, a koja glasi: "Quod non fecerunt barbari, fecerunt Barberini". Pojednostavljeno. Ono što nije uspjelo fašistima i jugokomunistima, uspjelo je stranci IDS. Istra je njihovim političkim programom dovedena u stanje potpunog gubitka hrvatskog identiteta, te se ovakvo stanje slobodno može usporediti s onim vremenom kada su istarski Hrvati pod Italijom nestajali najobičnijim potezom olovke.

IV.

Po završetku I. svjetskog rata Istra je kao bivša Austro-ugarska pokrajina pripala Italiji[9]. Umjesto očekivanog smirivanja i ublažavanja poratnih tegoba, na ovom je poluotoku započela neviđena hajka i progon istarskih Hrvata.

Italija, naša susjedna država, katolička, visoko civilizirana, stoljetni uzor našem narodu, odjednom postaje potirač svega što se nije prepoznavalo kao talijansko, vršeći pritom pravo pravcato etničko čišćenje.

[8] Istra je po popisu iz 1971. godine imala oko 76% Hrvata. Godine 1991. taj broj pada na 54%. Ako se uzme u obzir činjenicu da je vladajuća stranka IDS preuzela političku palicu od SDP-a tek 1992. godine, od kada započinje njihov agresivni i razarajući pohod na hrvatsko nacionalno tkivo u Istri, onda nam se i podatak od oko 1/3 čini prevelikim. To bi se nekako poklopilo s onim izbornim pokazateljima gdje su sve stranke tzv. "H" opcije sve skupa dobile oko 24% glasova. Naravno, IDS barjaktari tako visoku pobjedu objašnjavaju "plebiscitarnom podrškom njihovu političkom programu".

[9] Istra je pripala Italiji po tzv. Londonskom ugovoru sklopljenom 26. travnja 1915. godine između Velike Britanije, Francuske, Rušije i Italije. Bila je to cijena ulaska Italije u rat na strani Antante. Uz ove teritorijalne ustupke, naravno na račun drugih naroda, Italija je dobila pravo na Trst, Tirol, Goricu, neke Kvarnerske otoke, Dalmaciju, Albaniju itd. S obzirom na stvarni doprinos Italije u I. svj. ratu ovo je uistinu velika cijena.

MUNICIPIO DI POLA

DIVISIONE SERVIZI DEMOGRAFICI

No. 24614/32 4152

li 24 ... 1933 Anno XI

OGGETTO: Riduzione del cognome in forma italiana a ... Vlassich Giovanni

figlio di fu Giovanni

e di fu Persich Oliva

nato a Peroi

addì 9-V-1872

coniuge di ./.

per matrimonio contratto a ./.

il ./.

Al Molto Rev. Ufficio Parrocchiale di Peroi.

Alla persona controscritta è stata accordata la riduzione del cognome in forma italiana, ed è stato ordinato che di ciò sia fatta annotazione nei registri di Stato Civile.

Pertanto Codesto Ven. Ufficio a termini dalle disposizioni di cui al R. D. 10-1-1926 n. 17, eseguirà in margine all'atto di nascita e di matrimonio della persona controscritta, la seguente precisa annotazione:

«Il controscritto cognome di Vlassich

è stato corretto in quello di Valassi

con decreto del Prefetto di Pola di data 22-X-1932 N. 4/155.

Il Podestà

Dekret talijanskog prefekta o promjeni hrvatskog prezimena u talijanski oblik.

Tako je već 13. prosinca 1918. godine pročelnik Političkog ureda talijanskog vojnog zapovjedništva sa sjedištem u Puli naredio da se u najkraćem mogućem roku pozatvaraju svi hrvatski domovi i knjižnice te da se zaustavi izdavanje hrvatskih novina . Već prvih dana 1919., dakle dvadesetak dana poslije, na red za zatvaranje dolaze hrvatske i njemačke škole. Od 1920. hrvatski se jezik isključuje iz javne prepiske na željeznicama, sudovima itd. da bi se od 1923. najstrože kažnjavalo one koji su se još usudili ponegdje progovoriti hrvatskim jezikom. Naravno, ovakva drastična zabrana uključivala je i isključivanje hrvatskog jezika iz crkvi pa čak i na samim pogrebima[10]. Tako reforma školstva izglasana 1923. godine u Rimskom parlamentu i provođena po ministru Gentileu ne poznaje u talijanskoj državi nikakvu kategoriju stanovništva koja bi se nazivala Hrvatima. Vrlo brzo nakon toga na red dolaze imena i prezimena ljudi, potom nazivi mjesta, naselja, polja, livada, šuma, vinograda itd. U periodu od 1919. do 1945. godine u Istri i na Kvarnerskim otocima, potalijančeno je preko 200 tisuća prezimena.[11] Istine radi treba spomenuti i činjenicu da su istom postupku podlijegala i njemačka prezimena[12]. Primjer iz Fažane u Istri,[13] koji na koncu ovog priloga donosimo, samo je jedan mali segment tragičnog stradavanja hrvatskog naroda u prošlosti.

---

10 Uobičajila se praksa u današnjem svijetu da se netko nekome ispričava za nepravde nekad učinjene. Ispričavaju se pojedinci, narodi, države. Nije li vrijeme da se i talijanska država danas ispriča istarskim Hrvatima za počinjene nepravde i etničko čišćenje?

11 Vidi: Paolo Parovel, Izbrisan identitet, Pazin 1993. str. 28.

12 Tako je Kaltenaisen preinačen u Sangiorgi, Gerzabek u Calligaris, Fleischer u Dall' Oglio itd. P. Parovel, n. dj. str. 24.

13 U arhivu Ureda Župe Sv. Kuzme i Damjana iz Fažane pronašao sam prije nekoliko godina zanimljiv fascikl pod nazivom "Atti di stato civile e fedi di nascita matrimonio e morte 1916 - 1936". (signatura 13,7), Fascikl naoko izgleda kao svežanj različitih spisa, onakvih kakvi obično nastaju u takvim ustanovama, no ovaj je posebno zanimljiv jer sadrži dekrete puljskog prefekta o promjeni hrvatskih prezimena u talijanski oblik.

V.

Hrvatska prezimena prevedena u talijanski oblik[14]

Stotinjak hrvatskih obitelji iz Fažane bilo je prisiljeno promijeniti prezimena u tzv. "modo italiano" na osnovi zakona talijanske države. Na taj je način talijanska populacija u Istri silno ojačala a ovaj je poluotok u samo desetak godina postao stopostotno talijanski. S lijeve strane donosimo izvorna-hrvatska prezimena, s godinom i mjestom rođenja, a s desne strane je novo - talijansko prezime, te datum i broj pod kojim je promjena nastala. Upis je izvršen onako kako se u fasciklu nalazi a izostavljena su ona prezimena koja se više puta ponavljaju (neka i po desetak puta).

1) ORBANIĆ, Josip r. 2. 9. 1907. u URBANI, 15. 11. 1930. br. O 146.
2) KALČIĆ, Marija r. 11. 3. 1904. u CALCI, 12. 11. 1929. br. C 391.
3) KOMPARIĆ, Jakov r. 8. 2. 1868. u COMPARI, 6. 12. 1928, br. C 358
4) MATIKA, Josip r. 31. 8. 1921. u MATTICCHIO, 7. 10. 1930, br. M 824
5) MARINOVIĆ Domeniko, r. 1. 4. 1889. u MARINO, 4. 10. 1930. br. M 751
6) RAMROTH Giuseppe, 20. 5. 1894. u RAMOTTI, 21. 2. 1930. br. 11419
7) PLAPER Giovanni, r. 26. 12. 1862. u PAPERIO, 16. 7. 1928. br. 5177
8) RACAN Ivan, r. 30. 5. 1921. u RAZZA, 14. 2. 1930 R 902
9) MARINKOVIĆ Anton, r. 21. 3. 1857. u MARINI, 6. 10. 1930, br. M 729
10) VRBANAC Josip, r. 13 2. 1897. u VERBANO 13. 9. 1932. br. V 163
11) RADISLOVIĆ Anton, r. 2. 10. 1891. u RADILLO 3. 7. 1931. br. R 443
12) ILIĆ Anton, r. 24. 1. 1896. u GILLI, 13. 12. 1930, br. I 284

[14] Da ne bi izgledalo kako talijanska vlast nasilno vrši promjenu prezimena svaki je pojedinac bio dužan podnijeti pismeni zahtjev.

13) MUŠKOVIĆ Martin, r. 18. 3. 1887. u MUSCO, 13. 11. 1930. br. M 1161
14) PETEH Silvia, r. 15. 8. 1919. u GALLO, 1. 12. 1930. br. P 625
15) PERTIĆ, Antonija r. 20. 2. 1866. u PERTI, 19. 1. 1931. br. P 668
16) MARTINČIĆ Erminija, r. 2. 1. 1900. u MARTINI, 1. 2. 1933. br. M 1670
17) MATIJAŠ Josip r. 11. 1. 1890. u MATTIASSI, 2. 10. 1930. br. M 811
18) RADOŠ Marko, r. 8. 4. 1900. u RADOLLI, 18. 12. 1930. br. R 446
19) RAVNIĆ Mate, r. 21. 11. 1895. u RANNI, 16. 12. 1930. br. R 405
20) ROJNIĆ Mihovil, r. 27. 8. 1885. u ROINI, 19. 12. 1930, br. R 498
21) RABAR, Marija, r. 27. 8. 1902. u RABARIO, 14. 12. 1930. br. R 359
22) ŠČUKA Ana, r. 17. 3. 1886. u SCOCCA, 9. 5. 1933. br. S 1066
23) SENIĆ Viktor, r. 14. 5. 1882. u SENI, 27. 5. 1931. br. S 807
24) ŠVIK Mate, r. 19. 7. 1898. u VICCHI 2. 6. 1931 br. S 980
25) STOJŠIĆ Josip r. 30. 7. 1898. u STOSSI, 12. 6. 1931. br. S 865
26) SVEČIĆ Ivan, r. 12. 10. 1883. u SFECCI, 16. 6. 1931. br. S 935
27) TUMPIĆ Marija, r. 8. 9. 1919. u TUMPICI, 24. 4. 1930. br. T 730
28) TOMAŠIĆ Benjamin r. 29. 7. 1890. u TOMASI, 12. 11. 1931. br. T 140
29) BURŠIĆ Ivan, r. 21. 2. 1897. u BORSI, 20. 2. 1933. br. 11419
30) KOZLOVIĆ Josip, r. 25. 9. 1898. u COSLOVI 23. 8. 1924. br. C 673
31) KARBOVČIĆ, Ivan r. 15. 3. 1872. u CARBONERINI, 20. 2. 1930. br. C 759
32) KATARINČIĆ Ciprijan r. 11. 5. 1902. u CATTARINI, 5. 3. 1931. br. C 1085
33) KUTIĆ Josip, r. 16. 3. 1880. u CUTTI, 30. 11. 1932. br. C 1253
34) BOŽAC Mate, r. 8. 2. 1874. u BOSAZZI, 28. 3. 1929. br. B 985
35) MIŠIĆ Josip, r. 1.1. 1874. u MISSI, 5. 11. 1930. br. M 1107
36) BELIĆ Julio, r. 22. 8. 1896. u BELLI, 1. 5. 1930. br. B 872.
37) ČENDAK Otilija, r. 1. 10. 1901. u CENDA, 7. 3. 1931. br. C 1167

38) KANCELAR Ana, r. 27. 7. 1864. u CANCELLARI, 30. 6. 1931. br. C 661
39) KOSTEŠIĆ Livijo, r. 24. 8. 1909. u COSTESSI, 22. 5. 1929. br. C 378
40) BILIĆ Božo, r. 31. 12. 1903. u BILLI, 23. 2. 1929. br. B 508
41) BRADIČIĆ Ivan, r. 18. 6. 1888. u BRADINI, 23. 2. 1929. br. B 3
42) ĐURĐEVIĆ, Katarina r. 12. 10. 1895. u GIORGI, 15. 3. 1932. br. G 752
43) GROŠIĆ Bruno, r. 13. 3. 1908. u GROSSI, 23. 9. 1930. br. G 589.
44) LUKAŠIĆ Egidio, r. 1. 4. 1886. u LUCASSI, 29. 10. 1930. br. L 432
45) JOB Jakov, r. 26. 7. 1899. u GIOBBE, 14. 11. 1930, br. J 299
46) JURŠIĆ Martin, r. 30. 6. 1900. u GIORGINI, 15. 11. 1930. br. J 341
47) KONZOLIĆ Ivan, r. 16. 12. 1869. u CONSOLI, 21. 8. 1929. br. C 638
48) MAMILOVIĆ Ivan, r. 12. 2. 1913. u MAMILLI, 16. 4. 1931. br. M 1217
49) KLIMAN Anđelo, r. 6. 1. 1873. u CLIMA, 28. 3. 1931. br. C 1158
50) JURIĆ Marija, r. 22. 11. 1905. u GIURI 4. 4. 1935. br. G 1163
51) MIKULIĆ Marija, r. 19. 9. 1898. u MICHELI, 7. 3. 1936. br. M 2238
52) VLAŠIĆ Ivan, r. 9. 5. 1872. u VALASSI, 22. 10. 1932. br. V 155
53) KARLOVIĆ Petar, r. 25. 10. 1875. u CARLONI, 5. 3. 1931. br. C 1089
54) ZIDARIĆ Marija, r. 1. 3. 1881. u VEGLIA, 26. 9. 1928. br. Z 10
55) GRUBIŠIĆ Jakov, r. 23. 2. 1892. u GRUBISSI, 25. 9. 1930 br. G 615

S. B. *

HRVATSTVO BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH MUSLIMANA

Godine 1920. čitao je Ljubomir Stojanović u Beogradu javno predavanje, u kome je između ostaloga rekao i ovo:

»*Hrvati i Slovenci svi su katolici, a Srba ima od tri vere: pravoslavnih, muhamedanaca i katolika . . . Među bosanskim muslimanima se javljaju i Muhamedanci Hrvati, ali to su politički špekulanti, koje je kao i svako naše zlo stvorila Austrija, i srećom su malobrojni.*«

Ja ću ovdje usuprot neistinite nauke velikosrpskih učenjaka iznijeti niz dokaza, kojima ću utvrditi, da su bosansko-hercegovački muslimani po krvi i prošlosti najčistiji Hrvati, kako je to i sam Ante Starčević rado isticao.

1. Naseljenje . . .

Počnimo sa naseljenjem. Znade svako dijete, da je Dalmacija kolijevka hrvatstva, a ako su Hrvati naselili svu Dalmaciju, do rijeke Bojane, pa i Hrvatsku i Slavoniju, jasno je kao sunce, da su oni naselili i Bosnu sa Hercegovinom. Mislim, da balkanski učenjaci ipak ne će ustvrditi, da su Hrvati u ono doba došli u Dalmaciju aeroplanima preko Bosne i Hercegovine!

2. Država

Već nakon ustaljenja našega naseljenja u današnju našu domovinu Hrvati imađahu Bosnu u svojim rukama. Trpimir je vladao čitavom Bosnom, a tako i kralj Tomislav, koji se je na Duvanjskom polju, dakle u Bosni, proglasio kraljem svih Hrvata. Mladen se Šubić ponosno naziva »*gospodarem Bosne*«. Svi znademo, da se je sudbina Hrvata kroz neko vrijeme vrtila oko tvrdoga grada Jajca, pa čak da se je u neko vrijeme i sami Bihać nazivao »*Caput et metropolis regni Croatiae*«. Ako se je dakle prvi hrvatski kralj zakraljio u Bosni, ako su Hrvati Bosnu naselili, ako su oni ne samo u početku već i kroz dugo vremena držali u svome vlasništvu svu Bosnu, a Srbi tek njezin pomanji istočni dio i to samo katkada, — zar je moguće, da imalo razborit čovjek može nijekati Hrvate u Bosni?

* Napomena uredništva: Zahvaljujući dobrohotnosti g. Branislava Džebe iz Umaga, dobili smo veoma zanimljivu knjižicu "Hrvatstvo starih Dubrovčana i bosansko-hercegovačkih muslimana" (tisak 1927.). Molimo naše čitatelje koji mogu dokumentirano dokazati tko se krije iza ovog pseudonima da nam se jave. Iz knjižice prenosimo samo skraćeni dio teksta koji se odnosi na hrvatstvo Bošnjaka.

Dušan Silni se je s ponosom kitio, da je car samodržac Srbljem, Grkom, Bugarom i Arbanasom, ali Bosne nikako skučiti ne mogaše, jer mu se je ona vazda oružjem opirala.

Kad su Srbi u novije vrijeme počeli za se svojatati Bosnu, fra Grgo Martić, rođeni Hercegovac, ironično im je dobacio na 634. strani »*Osvetnika*«:

»Ko je Bosni Dušan srbstvovao,
To Srbiji Tvrtko tvrtkovao! . . «

3. Narječje

Napomenusmo već, da je čakavsko narječje specijalna osebina Hrvata. (...)

Muslimani Bosne i Hercegovine govore i danas ili ikavski kao i katolici ili jekavski, naprotiv ekavski ne govore nigdje. I po ovome bosansko-hercegovački muslimani čine cjelinu s katolicima Hrvatima, a i u onim istočnim krajevima Bosne i Hercegovine, gdje se i sada govori jekavski, za stalno se je prije govorilo ikavski i ikavsko-čakavski, jer je Bosna i Hercegovina još u XV. vijeku bila ikavsko-čakavska, što potvrđuju pisani dokumenti iz onog vremena. Još god. 1652. piše iz Sarajeva Matija Milaković čistim ikavskim narječjem.[1]

Da je negda u Bosni i Hercegovini vladalo ikavsko narječje, gdje se danas govori samo jekavski, svjedoče nam i stari bogomilski stećci i to ne samo oni oko Stoca, već čak i oni od Rogatice — dakle iz najistočnijega dijela Bosne. To nam najbolje potvrđuje ogromni stećak (29.000 kg) Vlatka Vlađevića i vojvode Miotoša. Oba se stećka sada nalaze kod zemaljskog muzeja u Sarajevu, a doneseni su iz Vladjevina kod Rogatice.

Na tim su stećcima natpisi ikavski, a pisani su pod konac XIV. vijeka.

4. Vjera

Do pojave patarena u Bosni, Bošnjaci bijahu vjere katoličke. Najprije bijaše Bosna pod barskom nadbiskupijom (1067.), zatim pod dubrovačkom, a god. 1191. nastojao je Bela III., da je podvrgne splitskoj nadbiskupiji. Za Matije Ninoslava (1238.) spadaše Bosna pod kaločkog crkvenog nadpastira. Katolička biskupija u Banbrdu kod Kreševa (u Bosni) spominje se veoma rano. (...) Svi bosanski vladari bijahu ili patarenske ili katoličke vjere. Ni jedan od njih ne bijaše vjere hrišćanske. Znade se pozitivno, da su katolici bili Dabiša, Stipan Toma Ostojić i Stipan Tomašević, posljednji kralj bosanski, a da je i najveći bosanski vladar,

[1] Vidi »Starine« Jugosl. akad. znan. i umjet., knjiga X., str. 17.

kralj Stipan Tvrtko bio kroz cijeli svoj život katolik, lijepo je dokazao Srbin Ilarion Ruvarac u »Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini« god. 1894. (str. 619. —620.)[2].

Pošto su u ono doba svi katolički vladari primali na neki način svoju krunu od rimskih papa (dobio ju je čak i srpski vladar Stefan Prvovjenčani), teško se je bilo bosanskim kraljevima oteti vjeri katoličkoj, pa su radi toga bili u trvenju i neslogi sa svojim patarenskim podanicima, što je za posljedicu donijelo propast kraljevstva bosanskoga, onako kao od šale, radi čega do danas ostade poslovica: »*Bosna šaptom pade*«.

Srbi nijesu prešli na patarenstvo. Stefan Nemanja (1159. — 1195.) je ne samo gonio patarene već ih je čak palio na lomači, po ovome možemo shvatiti, koliko su u ono vrijeme bosanski »krstijani« mogli imati ljubavi prema Srbima »pravoslavcima«! (...)

Da su se i sami bosanski patareni smatrali samo čistom vodom iz katoličkoga vrela, potvrđuje nam testamenat patarenskoga biskupa (gosta) Radina, u kome on na 5. siječnja g. 1466. imenuje izvršiteljima svoje oporuke uz patarene i neke dubrovačke plemiće katolike, određujući darove i katoličkoj sirotinji. Šta više, Radin određuje novce za koje da mu u crkvama katoličkim imaju žeći svijeće za dušu njegovu osobito svake sv. nedjelje i svakog petka, jer su bosanski »krstjani« slavili i petak kao dan Isusove muke i smrti. Gost Radin bijaše u svoje vrijeme jedan od najuvaženijih i najbogatijih ljudi u svoj Bosni, pa u svojoj oporuci između ostalih svojih dragocijenosti spominje i »šubu svoju svilenu od aksamita, postavljenu ciblini, koju mi je darovao gospodin kralj Matijaš«.[3]

Iz spomenutoga testamenta se vidi, da su bosanski patareni molili Boga klečeći, dakle, kao i katolici, a znade se pouzdano, da su oni s katolicima bili složni i u tome, što su brojili godine od rođenja Isusova, dok su onda naprotiv hrišćani brojili godine od stvorenja svijeta po primjeru Bizantinaca.

Ako su Mađari pomoću pape i katoličke vjere išli za uništenjem bosanske samostalnosti, a Srbi opet patarene palili na lomači i vrebali kako da se uvale u Bosnu, zar ćemo se čuditi, što su napokon izmoreni patareni onako lako prihvatili islam, koji svetkuje petak kao i oni i ne smatra ženidbu vjerskim sakramentom, već društvenim ugovorom, čega su se patareni vazda uporno držali, jer je za nje brak sa uzetom ženom trajao dotle, dok im žena bude »*poslušna i vjerna*«. (...) Radi svega ovoga razumljivo je, što je jedan sami dan pod Jajcem prešlo na islam 36.000 patarena, ili kako neki hoće, njihovih porodica, što nam tvrdi i Nijemac Zinkeisen, najbolji evropski poznavač turske povijesti.

[2] Dr. F. Rački ustvrdio je u VII. knjizi »Rada« (str. 126. — 127.) krivo shvaćajući neke navode, da je S. Tvrtko bio pristalica istočne crkve. Za njim se je poveo i Vj. Klaić na str. 8. svoje knjige »Bosnensia«. Čast učenjačkoj objektivnosti arhimandrita Ruvarca, koji je dokazao istinu, pa makar Srbima bila i gorka!

Prelaskom na islam sačuvaše sebi bosanski patareni izuzetan položaj u svemu turskome carstvu jer su očinski posjedi postali njihovi, inače je po svoj turskoj carevini zemlja careva, kojom on može raspolagati kako ga je volja, a onaj koji je po volji carevoj uživa, ne smije je nikome ni prodati ni ostaviti.

Da su bosanski patareni i nakon prelaza na islam ostali nešto osobitoga, lijepo nam svjedoči umni engleski diplomat *Ricaut,* koji je duže vremena živio u Carigradu, te je na str. 288. svoje temeljite knjige: »*Histoire de l´ Etat present de l´ empire Ottoman*« (Amsterdam 1670.) napisao sominjući kako ponegdje miješaju kršćanstvo sa muhamedanstvom: » . . . to su najvećim dijelom vojnici, koji borave na granicama Ugarske i Moravske. Oni čitaju u jeziku slavenskom »Novi zavjet«, koji primaju iz Moravske ili iz Dubrovnika. Oni piju vino u mjesecu posta, koji zovu Ramazam. Oni misle, da je prorok Muhamed onaj duh utješitelj, koga je Isukrst svojim učenicima obećao. *Bogomili bosanski svi su od ove sekte*«.

Da su u ono vrijeme bosanski muslimani pili vino, poznato je svim narodnim pjesmama ne samo kršćanskim već i muslimanskim iz Herceg-Bosne, a znade se, da je godine 1850. bosanski vezir Omer-paša Latas zatekao još bogomila po visinama oko Jablanice u Hercegovini, koje je silom nagnao na islam. Čujmo još što piše naš odlični povjesničar Tade Smičiklas na 58. strani krasne svoje knjige »*Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije*«, I. dio: »Znade se, da su naši muhamedovci najvećim dijelom potomci onih bogomilskih velikaša i plemića, koji su godine 1463. kada je palo kraljevstvo bosansko u jedan mah prihvatili vjeru Mohamedovu. I samoga nesretnoga kralja Stjepana dvoje djece prihvati vjeru prorokovu, tako da poslije umirući u Rimu (1478.) pod okriljem papinim kraljica Katarina nije imala ostaviti komu kraljevstvo bosansko, već ga ostavila papi rimskomu«. (...)

I Grgičević, koji je uhodio turske krajeve, piše g. 1626. ovako za naše muslimane: »Turci, koji obrađuju zemlju, rijetki se nalaze, koji govore turski jezik: dapače da se ne boje vatre, skoro svi bi se učinili kršćani, jer *dobro znadu, da su njihovi stari bili kršćani*«.[4]

Ovo napomenusmo, da se vidi, kako naši muslimani nijesu nikakvi Azijati, već starenici hrvatski.

U knjižnici careve džamije u Sarajevu spremljene su brojne isprave turskih sudova (»sidžili«). Na jednome iz godine 869. po hidžretu, na str. 70. piše ovo:

»Sultan Fatih podijelio je i ostavio u vlasništvo zemlje oko Jajca nalazećih se sela patarenima, koji su prešli na islam. Ali kad su se isti patareni iznevjerili islamu i opet prešli na kršćanstvo, kad je kralj Matija

---

[3] Vidi o tome radnju dra Ć. Truhelke »*Testamenat gosta Radina*« u »Glasniku zem. muzeja u Bosni i Herc.«, sv. 3. g. 1911., str. 355. — 375.

[4] »Starine« XVII., str. 128.

osvojio Jajce, nevjerne te patarene protjera u Anadol i oduze im zemlje iz vlasništva«.[5]

Evo, dakle tvrda dokaza, da su bosanski muslimani potomci patarena, koji su svoje zemlje zadržali i iza prelaza na islam. (...)

Da Bosna ne opusti radi bijega katolika bio je sultan Mehmed II. prisiljen izdati fra Anđelu Zvizdanoviću god. 1464. na Milodraškom polju kod Fojnice tako zvanu »*ahdinamu*«, kojom je katolicima zajamčio slobodu vjere.

Vrsni poznavač starih bosanskih isprava na turskom i arapskom jeziku šejh Sejfudin Kemura piše na str. 4. svoje knjige »*Bilješke iz prošlosti bosanskih katolika*« ovako: »U Bosni, kad su je Turci zauzeli nije bilo drugih vjeroispovijesti ni bogomolja osim katolika i njihovih bogomolja«. Vidi se, da i Kemura smatra bosanske »krstijane«, koji — kako je poznato — nijesu pravih crkava ni imali, također samo sektom katoličke vjere.

Da Kemura ima pravo, to nam mogu dokazati i stari pismeni spomenici. Tako nam svjedoči povijest (tarih) merhum Salih eff. mufekita, koji piše da do god. 1533. nijesu hrišćani u Sarajevu imali nikakve svoje bogomolje, pa im je na njihovu molbu Gazi Husref-beg dopustio, da kod njegove sedam godina prije toga sagrađene džamije mogu napraviti malu bogomolju, koja je bila od pletera, a postojala je sve do god. 1727. (...)

Treba nam istaknuti još jednu osobitost bosanskih patarena, koja dokaziva njihovo hrvatstvo, a to je, da su se oni ispočetka služili hrvatskom glagoljicom. Čak i glasovite rukopise kao što su Nikoljsko evanđelje i Hvalov rukopis pribrajaju Daničić, Rački i Klaić među bogomilske spomenike, koji su tek prepisi starijih glagolskih originala.

Možemo dokazati, da su bosanski patareni znali glagoljicu čak i onda, kad je u Bosni posve već prevladala t. zv. »bosanska ćirilica«. Tako rukopis »*Otkrivenje Ivanovo*« ima na kraju ovaj dodatak:

»Si knjige piše Radosav krstijanin Gojsaku krstijaninu. A pisaše se u dni Gospodina kralja Tomaša (vladao god. 1444. — 1461.) i dida Ratka. Gospodo, ako sam što loše postavio, nemojte se tomuj porugati, ere mi sta ruci trudni težeće. Čtite i blagoslovite, a vas Bog blagoslovi u viki. Amin«. Budući da na Radosavovu rukopisu ima tri pripisa pisana glagoljicom, očito je, da je glagoljica još onda u Bosni služila, a možda su je prostiji ljudi znali i bolje nego ćirilicu.

Uzmemo li još u obzir brojne glagolske natpise na stećcima bosanskih bogomila, nije bez temelja vjerovanje onih, koji dokazuju, da su začetnikom »bosanske krstijanske crkve« (»dobri Bošnjani«) iz primorskih strana protjerani hrvatski popovi glagolaši.

Da je ime hrvatsko bilo bosanskim patarenima veoma dobro poznato, svjedoči nam i najstariji njihov pismeni spomenik, koji je poznat pod imenom rukopisa Stankova (iz godine 1394.), a čuva se u publičnoj

---

[5] Kreševljaković: »Odakle su i što su bosansko-hercegovački muslimani?« U kalendaru »Danici« god. 1916., str. 326.

biblioteci u Petrogradu. Na kraju toga inače nepotpunog rukopisa nalazi se ova bilješka: »Sej spravi knjige tepačija Batalo, koji biše mnogo slavan, koji držaše Toričan i Laštvu i za njim biše gospoja Resa, Vukca vojevode kći. A biše joj jedan brat vojevoda bosanski, drugi knez bosanski, a treći *ban hrvatski*«. (...)

Iz ovoga našega razlaganja o vjeri izlazi jasno kao sunce ovo:

Današnji bosansko-hercegovački muslimani su ogromnom većinom potomci sredovječnih bosanskih patarena, koji na patarenstvo prijeđoše sa vjere rimokatoličke, oni su, dakle u Herceg-Bosni starosjedioci kao i Hrvati katolici, t. j.: bosansko-hercegovački muslimani su najčistija hrvatska krv, jer su se kroz posljednjih blizu pet stoljeća najmanje miješali sa Vlasima, Grcima, Cincarima i Ciganima; a radi njihovog privilegiranog položaja nijesu im Azijati i janjičari ni žena silovali, od čega se drugi balkanski nemuslimani nijesu mogli oteti.

5. Imena po Bosni i Hercegovini

Imena, koja podsjećaju na hrvatstvo ima mnoštvo u Bosni i Hercegovini. Tako se na pr. cijeli šesti kotar grada Sarajeva zove *Hrvatin,* a to ime nosi i jedna voda u Sarajevu. To se je vrelo upjevalo i u narodne pjesme i popijevke sarajevske (»Izvirala Hrvatin vodica, — Sve bećare uhvati groznica«). Imade više sela, osobito oko Gradačca, Gračanice, Tešnja i Zvornika, dakle i u istočnom dijelu Bosne, koja se zovu: *Hrvati, Hrvaćani, Hrvačići i Hrvatinovići,* a i više se muhamedanskih bosanskih porodica zovu prezimenom *Hrvati, Hrvatovići, Hrvatići i Hrvačević.* U XI. i XII. knjizi »Starina« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti priopćio je dr. Franjo Rački zanimljive »*Dopise između krajiških turskih i hrvatskih časnika*«. Između njih nam upada u oči Husein odobaša Horvaćanin, koji bijaše pri koncu XVII. vijeka zapovjednik janjičara u Jasenovcu (»Starine« XI. str. 151. — 152.).[6]

U kotaru travničkom ima i *Hrvatsko brdo.* Naravno, da ovakova imena nijesu samo svojina katolika, već još u višoj mjeri i muslimana, jer ovih ne samo što ima više, već oni imaju i većinu zemljišta bosanskoga u svome vlasništvu, koje je njihovo još od starine, po čem moramo i ona imena držati veoma starim. Tako na pr. *Hrvat-polje,* u travničkom kotaru, pripadaše (jer ne znam, da li su mu ga odnijeli) Sulejman-begu Korči, a zemljište »*Hrvatska bašća*«, kod Gradačca, je vlasništvo begova Salibegovića.

[6] Za uvjerenje, da su i oni bosanski časnici muslimani pisali *ikavski,* priopćujemo početak jednoga pisma odabaše Horvaćanina:

»Od mene Husein odobaše Horvaćanina grada Jasenovca u svemu vele visoko poštovanomu i svake gos. časti i gos. dike *vridnomu* i dostojnomu gos. Ivanu Šubiću kanoniku zagrebačkomu i gos. kapetanu Siska grada i kraine sisačke *lipo* poklon i ljubljeno pozdravljenje kako gos. kapetanu na kraini.«

Ivan Zovko ističe na str. 36. svoje knjige »*Hrvatstvo u narodnoj predaji i običajima po Herceg-Bosni*«, da ime »Hrvat po hercegovačko-dalmatinskoj međi označiva čovjeka pučanina, starenika, a »*hrvaštinom*« se naziva razvodnjeno kiselo mlijeko, što ga prosti narod pije.

Pokojni mostarski učitelj Ivan Zovko tiskao je u »Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena« (Jugoslavenske akademije znan. i umjet.) knjiga III., prva polovina (g. 1898.) radnju: »*Hrvatstvo u narodnoj uspomeni Hercegovaca*«. Pošto su ga Srbi radi toga počeli napadati, godinu dana kasnije (1899.), pretiskao je iz »Osvita« u posebnu knjigu: »*Hrvatstvo u narodnoj predaji i običajima po Herceg-Bosni*«, u koju je uz novu građu uvrstio i ono, što je bilo izišlo u »Zborniku«. Kad je iza toga pribrao još mnoge nove dokaze, izdao ih je iste godine u posebnoj knjizi pod natpisom: »*Hrvatstvo Herceg-Bosne po narodnoj predaji i običajima*«.

Ovdje ćemo poskorupiti bar nešto glavnijega iz onih njegovih knjiga. Prvo seljačko pripovijedanje u prvoj knjizi ima natpis: »*Stara Ervacka*«, a počinje ovako: »Bazi vakat aman (znači: nekoć bi) vas ovaj ćenar (kraj) od Ljubuškog i poviš Ljubuškog, pa te lipo — sve čak do u donje Brotnjo zvao se *Stara Ervacka*«. Donje Brotnjo je kraj između Ljubuškog i Mostara.

U drugom pripovijedanju »*Sedam ervackijeh kraljevića*« priča se, kako su oni iza očeve smrti učinili kod Duvna (Županjca) »*kongoru*« (vijeće), da podijele očevinu, pa se zavadili na svoju nesreću. Na mjestu gdje su ona braća vijećala (učinila *kongoru*) nalazi se današnje selo *Kongora.* U pričanju »Kulen ban i Kapura kralj« se veli: »Pod božjim suncem nije bilo nit li će biti većijeh jarana (prijatelja), kao njih dvojica: Kulen ban od Bosne, a Kapura kralj od *Arvacke*«. U pričanju »Najstarije knjige« kaže se, da knjige »*arvatuše*« pišu, kako su negda Arvati kod Pogane Vlake blizu Ljubuškoga nadvladali nekakve pogane, »koji su živili ko živine«. Uz to se spominju još i »*knjige babunjače*« (»Babunu«-bogomili). U »Vunen gradu« se priča o nekakvoj »ervackoj banici u Bosni«.

Budući da se i po jeziku vidi, ne treba ni da ističemo, da su Zovku one priče kazivali muslimanski seljaci.

Iz Zovkinih dokaza vidi se, da puk po Herceg-Bosni i sada priča o Krešim-kralju (Krešimiru), o nekakvom »hrvatskom kralju ili banu«, koji se je nakon pada Bosne još sedam godina otimao Turcima. Onda o »*hrvatskome banu*«, koji je stolovao u Janjićima kod Zenice; pa o »*kralju s Duvna*«, koji je sa šesnaest konja vozio u Mostar neku »*hrvatsku kraljicu*«, koja je stolovala u gradu Trešnjevcu kod hercegovačkog Konjica. Također se priča o Sandalju, »*hrvatskome banu*«; pa o kralju Zvonku (Zvonimiru), koji da je kod Fojnice sagradio Zvonigrad. Pričaju o kraljici Bugi kod Buškog blata, o banovima *Porini, Pribini, i Surini,* a znadu i za Šubiće i za kralja *Slavića.* U Gabeli pak pričaju, da *Arvati* ne mogu imati svoga kralja, dok im god ne oprosti nekakav kralj, koga su plaho uvrijedili. Eto nam dakle i ovdje priče o kralju Zvonimiru. U Kotor-Varošu čak pričaju i daleko raširenu hrvatsku priču o »*Crnoj kraljici*«, koja da je stanovala u staroj gradini u kotaru kotor-varoškom.

Ovdje ćemo napomenuti i neke bosanske pučke izrijeke i to muslimanske, koje su ostanak drevne starine. I danas bosanski muslimani prsatu i jaku čovjeku reknu: »*Plećas* (t) *ko Hrvatin*«. Kuću, koja povrh velikoga krova ima i mali krovićak, zovu muslimani, da je građena po »*arvackom tarsu*« *(načinu)*. Takovu kuću imađahu do nedavna u Konjicu Đulejman Vejizović i njegov punac Tahiraga Kapetanavić.

Potom bi eto u Herceg-Bosni postojao kod onamošnjih muslimana i posebni hrvatski graditeljski stil.

6. Odjeća, boje i veziva

Ptica se poznaje po perju, a pučanin po odjeći. Narodno odijelo je odraz narodnog ukusa, njegovih običaja i osjećaja za umjetnost (ornamentiku). Sličnost odjeće pokaziva duhovnu i krvnu srodnost pojedinih plemena ili naroda.

Ja sam već prije spomenuo, kako se je oko konca XVI. vijeka tužio Kotoranin Cisilla, radi toga, što su mnogi počeli svoje narodno *hrvatsko* odijelo zamjenjivati tuđinskim.

Don Mijo Pavlinović na str. 153. svoje knjige »*Hrvatski razgovori*« ističe ovo: »Kad jednom proljetos (god. 1875.) upitah banjalučkog seljaka: kako zoveš tu svoju kapu? — »*Hrvatsku*«, dakako!? — A zašto to?«

— »Znaš, bome, da smo mi ljudi *Hrvaćani*«. —

Za to je znao i pjesnik Andrija Palmović, te u krasnoj svojoj pjesmi »*Bosanski korabljar*« g. 1873. pjeva: »Već »*hrvatka*« čalmi se ne klanja«, a uz pjesmu dodava ovo tumačenje: »*Hrvatkom*« zovu Bosanci crvenu kapu viseću, naličnu našoj serežanskoj. Kako se po godinama vidi, oba svjedočanstva su starija od austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine.

Kako hrvatski narod ima vanrednog dara za ornamentiku odjeće, kao i za njezinu pristalost, naravna je stvar, što je to našlo odraza i u našim narodnim pjesmama, koje nam odjeću i odijevanje opisuju takovom epskom širinom, plastikom i ljepotom, da se u tome s našim pjesmama ne mogu mjeriti narodne pjesme nijednog naroda na svijetu. Tko je narodne naše pjesme čitao, mogao je opaziti, kako narodni pjevači često spominju »*zelene dolame*« ili morkaste dolame. *Zelena* je dolama stajaći naziv za dolame turske kao većinom i kaurske.[7]

Ovdje ću iznijeti jedan opis odijevanja junaka iz bosanske narodne pjesme (iz zbirke Martić-Jukićeve: »Narodne pjesme bosanske i hercegovačke, tiskane prvi put u Osijeku godine 1858.).

[7] »Običajno, turska je boja zelena, a uz nju i crvena; ali zelena, pravi je znak sljedbenika Muhamedova i turske svetinje«, piše Knežević na 39. str. knjige »Carski turski namjesnici« (g. 1887.).

»Oni vade djuzel djeisiju,
Sve oblače svilene košulje,
A ni tkane, ni predene koše,
Od bijele svile opletene,
Popunjene zlatom žeženijem;
Pa po njima čohane jačerme,
U kog dvoje, u kog toke troje,
A po tom *morkaste dolame,*
Na njih puce s obadvije strane,
Sve od srme zlatom ožežene,
Iz njih vire zlatni sindžirčići,
U svakoga kovče i čakšire:
Više im je pod koljena zlata
Nego im je čohe do pojasa;
Na nogama *hrvatski* čorapi,
A na njima pleteni opanci;
Sve podveze kano guje ljute;
Oko pasa noži i sindžiri,
A za njima svijetli vedenici,
Među njima pale zakovane
Sve u srmu i u zlato suho;
Oko glave poše zamotali,
Iz poša se čisto zlato sjaše,
Prema žarkim odgovara suncem . . . «

Pamtimo ne samo *hrvatske čorape,* već i *morkaste dolame* i one *poše* ili turbane, što ih ova pjesma spominje, pa se vratimo duhom natrag 250 godina od vremena kad je ova pjesma tiskana.

Godine 1615. je šibenski biskup *Arrigoni* zametnuo istragu šibeničkim koludricama sv. Spasa, radi toga, što su preobučene u muške haljine prikazivale igru »*Tri kralja*«. Iz preslušanja i istražnih spisa (na talijanskom jeziku) vidi se, da su se neke koludrice oblačile »*all' Italiana*«, to jest: u moderno gospodarsko ruho, a druge opet »*alla croatta*«, t. j.: u narodnu nošnju onoga vremena. Srećom je u zapiscima označeno potanko: kakva je bila ta hrvatska odora. Tako je zapisano, da je jedna bila obučena: »*alla croatta*« con benarnache, et con un doleman, che ariuana fino alli ginochi, che era di color come scuro che trua al paonazzo con la testa scoperta«, t. j. *na hrvatsku* u gaće benevreke (kako ih i danas zovu u sjevernoj Dalmaciji) i u dolamu dugu, boje morkasto-zelenkaste.

Druga je također bila obučena »*alla croatta*«, ali »in habito da garzon lungo sine sotto mezza gamba con un capoletto di feltre negro«; treća se opet bijaše obukla: »*alla croatta*«, a imađaše na sebi mušku odjeću »con un *toliban*« in testa«, dakle: sa *turbanom* na glavi ili sa pošom.[8]

[8] »*Građa za povijest književnosti hrvatske*« Jugosl. akademije znan. i umjet. knj. 7., 396.

U onom se, dakle, zapisniku morkasta ili zelena dolama, gaće benevreke i turban nazivlju »*hrvatskom odjećom*«.

Bilo bi, zar ne? od najveće važnosti za naše dokazivanje, kad bismo mogli iznijeti tvrde dokaze, da su se i bosanski muslimani onoga vremena oblačili u onakovu odoru, a pogotovo, ako su je oni zvali: »*hrvatskom nošnjom*«!

I zaista ja ću iznijeti tvrdi dokaz, koji će nam sve ovo potpuno potvrditi. Evo ga!

Opet Talijanac, otac Pavao Rovinjanin, papinski vizitator, piše godine 1640. u svom opisu (na jeziku talijanskome) puta po onda turskoj Bosni i Dalmaciji, da se je od straha pred Turcima, morao preoblačiti po običaju zemlje: »*alla Croatta*« i nositi *kabanicu (dolamu) i turban,* što on talijanski veli: »alla usanza del paese alla Croatta con la Gabanizza e bereta turchesca«.[9]

Evo nam dakle sjajna i nepobitna dokaza, da se je u XVII. vijeku nošnja bosanskih muslimana nazivala »*hrvatskom*«, što znači, da su bosansko-hercegovački muslimani sami sebe smatrali čistim Hrvatima i dičili se tim slavnim imenom. Podalje ćemo drugim dokazima ovu istinu još i bolje utvrditi. Ovdje ću još samo napomenuti, da narod u vrgorskoj krajini, na granici Hercegovine još i danas gore spomenuto odijelo nazivlje: »*hrvatska roba*«, kako sam to slušao na vlastite uši u selu Kokoriću kod Vrgovca od porodice Pervana, kojih se pređi davno doseliše sa Duvna u Bosni. Ona je srmali-odora slična narodnoj odjeći, što je i danas još nose seljaci po Hercegovini i južnoj Dalmaciji.

Ovo se posve slaže sa Zovkovim pisanjem na str. 36. njegove knjige: «*Hrvatstvo u narodnoj predaji i običajima po Herceg-Bosni*«, gdje kaže, da po hercegovačko-dalmatinskoj međi naziv »*Hrvat*« označiva, čovjeka pučanina, koji se odijeva u narodnu nošnju, a ne u gospodsku.

Veoma je vrijedno istaknuti, da su bosanski muslimani prije austro-ugarske okupacije isticali hrvatsku trobojnicu kao svoju narodnu. Pod hrvatskom je trobojnicom vojevao i slavni Ali-paša Stočević, nazvan »hercegovački car«, a tako isto su pod njom hodili Hadžiaga Dadić iz Mostara, don Ivan Musić, pop Karan, Alaga Voljevica i ost. U porodici glasovitih begova Kulinovića, koji se diče, da potječu od Kulina bana, čuva se kao amanet starodrevni obiteljski barjak, a ta zastava nije drugo, nego prava pravcata hrvatska trobojnica. Hrvatska trobojnica se je tako od starine srasla sa bosansko-hercegovačkim muslimanima, da su sa njezinim bojama šarali i same svoje džamije, kao na pr. minareta na džamiji u Krupi i staroj Fethiji džamiji u Bihaću.

---

[9] »*Starine*« Jugosl. akademije znan. i umj., knj. XXIII., str. 20.
Da je u starini osobita neka odora bila poznata pod imenom »*hrvatskim*« svjedoči nam i ruski putnik P. A. Tolstoj (god. 1698.), koji za bokeljske Srbe piše ovako: »Te Serbi ljudi voennije, podobjatsja vo vsem donskim kasakam, govorjat vse slavjanskim jazikom, *platje* (t. j. *odijelo*) *nosjat hervatskoje*. . . — Putopis Tolstojev izdao je god. 1850. N. A. Popov u »*Ateneju*« Nr. 7. i 8.

Čast barjaktara bila je kod bosansko-hercegovačkih muslimana doživotna, pa kad bi takav barjaktar umro, zadjenuli bi mu njegov barjak uz mezar (grob) povrh glave i tu bi ostao, dok ne bi istruhnuo. I barjak što ga zadjenuše povrh groba Durakovića, poznatog barjaktara Ali-paše Stočevića, bijaše također hrvatska trobojnica, a zanimljivo je, što je isti Ali-paša na svoj skupocjeni sat dao staviti hrvatsku trobojnicu. Da, hrvatska trobojnica bijaše u Bosni i Hercegovini tako domaća, da su na pr. i sami hrišćanski kaluđeri u hercegovačkom manastiru Žitomisliću svete slike u crkvi stavljali u okvire, ukrašene hrvatskom trobojnicom.

Što rekosmo za hrvatsku trobojku, to vrijedi i za hrvatski kockasti grb, kojega vrlo često susrećemo u vezivima i tkanju po Bosni i Hercegovini.[10] (...)

8. Antropološki tip

Tko na pr. u Bosni pozornije pogleda ljudske tipove, taj će veoma lako opaziti, da se hrišćani većinom i po vanjštini glave razlikuju od muslimana i katolika, jer više naginju k tamnoj boji.

Godine 1921. je u Genovi i Parizu izdao glasoviti antropolog *Eugen Pittard* nakon dugogodišnjih proučavanja svoje veoma uvaženo naučno djelo: »*Les Peuples des Balkans*«. I on u tome svome djelu utvrđuje, da su Srbi, Bugari i Macedonci sa antropološkog gledišta posve istoga tipa (Sous brachycéphales, indices 82, 83.), dok naprotiv Hrvati, Bošnjaci, Hercegovci i Crnogorci čine od Srba različan posebni zajednički tip (Hiperbrachycéphales, indices 85, 87.). (...)

9. Narodne muslimanske pjesme iz Bosne i Hercegovine

Zovko je zapisao i jednu muslimansku pučku pjesmu, koja se pjeva u konjičkom kotaru. Ta je pjesma mješavina turskoga, arapskoga i hrvatskoga jezika. Pjesmu je u davnini očito spjevao neki učeni musliman, jer se u njoj spominje i historičko lice *Tutkun Omer.* Pjesma preporuča, da se uz vjerske stvari uče i jezici: turski, perzijski i arapski, ali da je ipak najkorisnije poznavati »*babin jezik*« *hrvatski* (»hrvševi«).

A sad čujmo, kako muslimani pjevaju o muslimanki »*rvackoj djevojci*«:

---

[10] Opširnije o svemu tome u Zovkovim knjigama »Hrvatstvo u nar. predaji i običajima po Herceg-Bosni«, str. 52. - 57. i »Hrvatstvo Herceg-Bosne po nar. predaji i običajima«, str. 62. - 63.

»Platno b'jeli *rvacka djevojka*
U krajini l'jepoj begovini,
Begovini, u Hercegovini
Na limanu bega Herceg-bega,
U to doba beže Mustaj-beže,
Pa on veli ljepoti djevojci:
»O djevojko, djuzel djuzeldjijo,
Bi l' mi bila hanum-kadunicom?«
Njemu veli ljepota djevojka:
»Mio brate, beže Mustaj-beže,
Il' s varaš il' istinu kažeš
Znaš li, brate, da sam ti sestrica,
Ne mogu ti biti kadunica«.

Očito je, da se je Mustaj-beg nakon dugog vremena vraćao s vojske, pa da nije ni prepoznao svoje sestre, koju je kod kuće ostavio još malenu.

Zovkova pjesma »*Arvatova Ajka*« pjeva ovako:

»Pošetala Arvatova Ajka,
Pošetala preko Bazerdjana.
Ona sreta Arvatova Muju.
Tri puta je njega pobratila:
»Bogom brate, Arvatović Mujo,
Naj ti ovu vezenu mahramu,
Pa je podaj Sarajliji Ibri:
Koliko je na marahmi grana,
On'liko ga dopanulo rana!
Koliko je na marahmi kuka,
Onliko ga dopanulo muka!
Koliko je na krušci krušaka,
Onliko ga ubilo pušaka!
Koliko je na gradu pendžera,
Onliko ga l'ječilo berbera!
Svaki berber po godinu dana,
Ale berber devet godin' dana!
Lijeva mu usahnula strana,
A kroz desnu pronicala trava!
Niti mogo umr'jet, ni preboljet',
Dok od mene ne isko halala!«

Da je hrvatstvo u Bosni i Hercegovini usisano sa majčinim mlijekom dokazat će nam i ova narodna pjesma o »*sinu Rvatinu*«:

Majka sina u bešici nina,
Ninajuć ga pjesmu zapjevala:
»Nini, paji, sine *Rvatine,*
Resti majci do konja viteza:
Do viteza i do bojnog koplja;

Dušmani ti pod nogama bili,
Ko tvom djogi pod pločama klinci!«

Sad ćemo iznijeti još jednu muslimansku narodnu pjesmicu iz Mostara, što ju je Mehmed-Dželaluddin Kurt tiskao u svojoj knjizi »*Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske)*«, a zapisao ju je od svoje majke Nazife, rodom Hadži Mehmed-aga Selimhodžić iz Mostara. Pjesmi je natpis »*Miza materina*«:

»Pošetala Miza materina,
Ala pirga na pirgu,
Nek se pirga širi,
Ala *Hrvat* na Madžar',
Nek se Madžar ljuti!

Na njojzi su do trihu fistana,
Ala pirga na pirgu,
Nek se pirga širi,
Ala *Hrvat* na Madžar',
Nek se Madžar ljuti!

Jedan crven od crvene svile,
Ala pirga na pirgu,
Nek se pirga širi;
Ala *Hrvat* na Madžar',
Nek se Madžar ljuti!

Drugi bijel od bijele svile,
Ala pirga na pirgu,
Nek se pirga širi,
Ala *Hrvat* na Madžar',
Nek se Madžar ljuti!

Treći mavi, što bećare mami,
Ala pirga na pirgu,
Nek se pirga širi,
Ala Hrvat na Madžar',
Nek se Madžar ljuti«

Ovu je veoma važnu pjesmu Kurtova majka naučila od svoje bake, kako sakupljač sam kaže na 14. strani »Predgovora«.

Tko je pomnije čitao muslimanske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine ili tko zaviri u »tumač« dviju knjiga musl. nar. pjesama, što ih je izdala »Matica Hrvatska«, uvjerit će se, da se u njima redovito pod imenom »Madžar« razumijeva, svaki kršćanin, a ne možda Madžar po narodnosti.[11]

[11] U tumaču Matičine III. knjige »*Hrv. nar. pjesama (muslimanskih)*« dobro je dr. Luka Marjanović protumačio riječ »*madžar*«, da znači: *kršćanin. Madžarica-e i madžarska-e* žena ili djevojka, kršćanska, obično katoličke crkve. Nije s toga ime vlastito, nego općenito, kao i *vlahinja*, bodulica, bunijevka . . . »s primorja madžarka« (str. 644.).

Ova nam, dakle pjesma potvrđiva, da su bosansko-hercegovački muslimani držali samo sebe za prave i čiste Hrvate starenike t. j. čistijim Hrvatima nego li su i katolici, a ovo se opet posve slaže sa »hrvatskim« nazivom za njihovo muslimansko ruho ili odjeću.

10. Osjećaj i svjedočanstva bosansko-hercegovačkih muslimana i katolika

Najprije ću spomenuti neke ljude, koji su bili svjesni da su Hrvati, a isticali su, da su podrijetlom iz Herceg-Bosne.

Tako je na pr. poznato, da su se Poljičani (blizu Splita) XI. vijeka doselili iz Bosne, odakle su sobom donijeli »bosančicu«, kojom su se služili i u svojoj novoj domovini. U njihovu statutu upisano je i ovo: »Ovo neka se zna, kako pripisasmo ovi poštovani štatut iz staroga u novi, virno i pravo, ni namaknuv ni primaknuv, nego da se bolje razumi: *rvacki* i latinski«.

Ivan Tomko Mrnavić (1579. - 1639.), biskup bosanski, poznavao je dobro sve naše krajeve, a sam se diči, da je starinom Bošnjak: On je izdao knjigu »*Život Margarite bl. divice, kćeri Bele kralja ugarskoga* Prinešen iz vlaškoga (talijanskoga) u *hrvatski* jezik«. Četiri mu je izdanja doživila knjiga »*Iztumačenje obilnije nauka kršćanskoga od g. R. Bellarmina kardinala prinešeno u jezik hrvatski*« (1627.).

Svoju pjesmu »*Život Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića*« (1626.) počinje

»*Hrvatice* divice *u zemlji hrvatskoj,*
Mlade udovice u kući domaćoj . . . «

Djed I. T. Mrnavića doselio se je u Šibenik iz Bosne, a bijaše mu ime Tomko.

Kavalir Ivan Filipović Grčić, rodom iz Sinja, bijaše također starinom Bošnjak. On je godine 1704. izdao u Mlecima »*Pismu«,* koja se je na mladu nedjelju pjevala u crkvi. Na koncu knjige piše ovo:

»Svagda nam bilo ime Isusovo u pomoć i ob dan i ob noć, i prisveto Trojstvo i Divica Marija naša pomoćnica i sveti Jerolim, sveti Juraj mučenik, sv. Ilija, *naše zemlje* protekturi, Bosne, Ercegovine, *Harvata* i svega slavnoga slovinskoga naroda i *jezika harvatskoga,* molite se za nas«. Kako se iz ovoga očito vidi, Filipović hrvatskom narodu pribraja i Bosnu i Hercegovinu.

Lovro Šitović, rodom musliman iz Ljubuškoga u Hercegovini, dao je tiskati g. 1713. u Mletcima gramatiku »latinsko-ilirsku«. U njezinu pristupu piše ovo štiocu:

»Jur je tebi očito, da mnogi narodi, to jest Francuzi, Španjoli, Italijanci, Nimci, Ungari etc. lašnje nauče gramatiku nego *mi Hrvati* . . . «

Taj isti Šitović je god. 1727. tiskao u Mlecima svoju »*Pismu od pakla*« u »*hrvatski jezik i pivanje«,* a na njezinoj 72. strani pjeva ovo:

»U Makarskom premda je pisana,
Vazdi želim da bude pivana:

Kršćanskomu dragomu narodu,
Ki po svitu jošte živi gredu,
i kršćanom i još kršćanicam
I didičkom i još divičicam.
Razumi se onizima pukom,
Ki govore *hrvatskim* jezikom«.

Svoj jezik hrvatskim nazivaju još i fra Filip Laštrić iz Očevja (1700. - 1783.9 i fra Marijan Lekušić iz Mostara u svome djelu »Bogoljubna razmišljanja«, koja su tiskana god. 1730. u Mlecima.

Čujmo sad kako pjeva musliman bosanski, pjesnik *Kaimija,* koji je bio i proganjan s toga, što je svoje krasne pjesme pisao turskim pismom, ali u jeziku hrvatskome. On kliče ovako:

»O Rvati čujte me,
Čujte i počujte me;
Islamu se prignite,
Allahu se dignite!
Ne budite din-dušman,
Prihvatite l'jep kuran!
Svim nam Allah pomogo
A dušmane odmogo!«

Kad je buknuo kandijski rat (1645. - 1669.) između Turske i Venecije, a koji se je vodio ne samo oko Kandije, već i oko pašaluka Bosne, Kaimija Mlečanima ovako dovikuje:

»Nemojte se kladiti,
A *Hrvate* paliti;
Za to ćete platiti,
Kad vam ode Kandija«.

Eto nam, dakle nepobitnoga dokaza, da su i prosvijetljeni bosansko-hercegovački muslimani sami sebe smatrali Hrvatima još u polovini XVII. vijeka. U arhivu propagande u Rimu našao je o. Eusebije Fermadžin godine 1637. tiskanu pjesmu prigodnicu, što ju je spjevao Sarajevac August Vlastelinović svome rođaku fra Jerki Lučiću, iz Vareša, kad je bio imenovan bosanskim apostolskim vikarom. U toj se pjesmi nalaze i ovi važni stihovi:

»Još otkad banovo pomanka kraljevstvo,
Razsu se Stipanovo Herceško gospodstvo,
Moguće vladarstvo kralja bosanskoga,
Zatar se hrabrenstvo *puka harvatskoga*« . . .

Ova nam pjesma jasno svjedoči, da pod puk hrvatski spada banovina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Hercegovina i nekadanje bosansko kraljevstvo.

Napomenuti nam je, da su stari pisci hrvatski, koji put svoj jezik nazvali »bosanskim«, htijući tim istaknuti, da pišu najčistijim i najljepšim hrvatskim narječjem, kao što i Talijanci vele, da pišu »jezikom toskanskim«. To nam

potvrđiva i isusovac Jakov Mikalja (1600. - 1654.), inače rodom Talijanac, koji u predgovoru svoga rječnika »*Blago jezika slovinskoga*« ističe, da je po općem mišljenju bosanski jezik najljepši, kao što je u Italiji najljepši jezik toskanski (»la lingua Bosnese la piu bella«. To će nam isto kasnije potvrditi i Slavonac Matija Petar Katančić (1750. - 1825.), koji na str. 55. svoje knjige »*Specimen philologiae*« ističe, da se bosansko narječje između svih drugih odlikuje svojom čistoćom i ljepotom (»Bosnense puritate atque elegantia eminet«, pa zato i veli, da je Sveto Pismo« preveo u »*jezik slavno-ilirički izgovora bosanskoga*«.

Još ćemo jednim dokazom potkrijepiti, kako su se bosansko-hercegovački dostojanstvenici dičili imenom hrvatskim.

U »Starinama« Jugoslavenske akademije znan. i umj., knj. X., priopćio je S. Ljubić nekoliko pisama, što ih je god. 1558. pisao Ferhat-beg, sandžak kliški, Fabiju Kanalu, kapetanu mletačkih galija u Splitu. Prvo njegovo pismo počinje ovako: »Od mene Ferhat-bega, sandžaka kliškoga i *hrvackoga* i primorskoga, visoko plemenitomu i vele poštovanomu Fabiju Kanalu, kapitanu od fušt, kako našemu dobru prijatelju«.

Takovim se naslovom Ferhat-beg kiti u tri svoja pisma. Sandžakat kliški onda opsezaše prostor između mora, Neretvice, Varcar Vakufa, a opsezao je i istočni komadić šibenskoga i kninskoga kotara. U kliškom sandžakatu bijahu onda glavnija mjesta: Drniš, Sinj, Vrlika, Livno, Glamoč, Prozor, Stržanj kod Kupresa i Jezero kod Jajca. A to bi se eto slagalo s onim pričanjem neukoga muslimana (u Zovkovoj knjizi): »Vas ovaj ćenar od Ljubuškog i poviše Ljubuškog . . . zvao se *stara Ervacka*«.

Čudo je, što se kod nas do danas nije nitko u ovome smislu osvrnuo na spomenuta Ferhat-begova pisma.

Na str. 14. - 15. iste knjige »*Starina*« priopćio je S. Ljubić za ovo naše dokazivanje veoma važan dokumenat, naime ispravu Bošnjaka imenom *Hodaverdi,* koji bijaše čauš bosanskoga paše Sofi Mehmeda. Čujmo samo ovo važno svjedočanstvo:

»I hteći isti gospodin zeneral činiti obisiti rečenoga Lovrina i Vukdraga, Uskoke, za osvistiti ine zločince, to videći mi Hodaverdi, čauš prisvitloga Sofi Mehmedpaše bosanskoga pitamo milost u rečenoga zenerala prisvitloga, da ne čini obisiti iste. Uskoke ni pogubiti, da bi prvo nas pogubili nego njih; koji prisvitli zeneral radi naše volje i nami društvo učiniti, ne hti učiniti pogubiti rečena dva Uskoka, nego jih osudi na galiju. Za to mi rečeni Hodaverdi čauš hotismo učiniti viru od toga posla i dvoje *knjige pisati turske, a dvoje horvatske,* rukom »All ćehaja« (pašin tajnik).

Ovaj dokumenat je pisan na — septembra godine 1589. Napisan je »bosančicom«, a kako se vidi ikavskim izgovorom.

Zovko na str. 60. - 61. svoje knjige »Hrvatstvo Herceg-Bosne . . . « spominje rukopisnu povijest šejh Sudija (po predaji iz Sudića blizu Sarajeva), u kojoj izričito spominje hrvatstvo Bošnjaka i Hercegovaca. Tako isto i šejh Juja evlija (dobri), koji je ukopan u Mostaru, naziva u svojim spisima Hercegovce i Bošnjake »*Nam-Hrvatima*«, t. j. koljenom Hrvati.

Nakon ovakovih tvrdih dokaza o hrvatskom osjećaju bosansko-hercegovačkih muslimana, tražiti dalje druge, bilo bi kao — soliti more! . . .

11. Svjedočanstva stranaca

(...)

Po Krausu, Kedron XI. vijeka Bošnjake zove: »*narod hrvatski*« (»Ethnos Horbaton«). Dne 6. veljače godine 1468. izdao je kralj Matijaš namiru, kojom potvrdi, da je republika dubrovačka dala 800 zlatnih forinti »za uzdržavanje grada našega Počitelja zvanoga u rečenoj kraljevini našoj *Hrvatskoj*« (Ad conservationem castri nostri Pochitel vocati in regno nostro Croatie predicto«). To su Dubrovčani učinili na Matijašev poziv od godine 1466.[12] (...)

Turski putnik Evlija Čelebija prošao je pri početku druge polovice XVII. vijeka dva puta Bosnom, pa je ono svoje putovanje opširno i veoma zanimljivo opisao. Govoreći o jeziku »bosanskoga i hrvatskoga naroda« prevodi i nekoliko hrvatskih riječi na turski jezik. I on katolike naziva »Mađarima«. Spominje sa poštovanjem Mahmut-pašu »Hrvata«, kaže da je Livno bio hrvatski grad. Spomenuvši kako je pošao iz grada Plača kod Foče piše ovako:« . . . i onda mi gazije ove kasabe prema sultanovoj zapovijedi, koja mi je u rukama, dadoše oko pedeset *hrvatskih momaka* pod oružjem za pratioce i društvo«.

Pošto su kotorski uskoci u Kođarskom klancu napali Turke htijući im oteti carevu haznu, čuvari hazne zamoliše pomoć. Nazočni Evlija Čelebija piše ovo: »Na tu vijest opremi onog časa Sehrab Mehmed paša s ćehajom pet stotina naoružanih pješaka momaka i oko trista lijepih po izbor *hrvatskih junaka*«.

Opis onoga Čelebijina putovanja preveo je sa turskoga jezika na hrvatski šejh Sejfudin Kemura i iznio ga je godine 1908. u »Glasniku zem. muzeja u Bosni i Hercegovini«. (Sravni str. 191., 196., 313. i 322.).

Još ćemo iznijeti svjedočanstvo uvaženoga turskoga povjesničara, koji je duže vremena živio u Bosni crpeći izravno svoje podatke uz vlastito uvjerenje. To je poznati turski historičar Aali, koji je o bosanskim prilikama pisao u djelu »*Kunhul-achbar*«. To je njegovo djelo inače poznato i pod imenom »*Tarihi Aali*«. Evo što on piše na 12. strani IV. sveske I. knjige spomenutog djela:

»Što se tiče plemena *Hrvata,* koje se pripisuje (nispet-čini) rijeci Bosni, njihov se značaj odrazuje u veseloj naravi; ono su po Bosni poznati i po tekućoj rijeci prozvati. Muša im je čista, a lice svijetlo; većinom su stasiti i prostodušni — njihovi likovi kao značajevi naginju pravednosti. Golobradi mladići i lijepi momci poznati su na daleko po pokrajinama radi naočitosti i ponositosti, a daroviti spisatelji kao umni i misaoni ljudi. Uzrok je ovo što je Bog — koji uzvisuje i uzdiže — u osmanlijskoj državi podigao

[12] Jelčić - Thallozy: *Diplomatarium Ragusinum*, str. 628.

vrijednost tome hvaljenom narodu dostojanstvom i čast njihove sreće uzvisio kao visoki uzrast i poletnu dušu, jer se među njima nasilnika malo nalazi. Većina onih, koji su došli do visokih položaja u državi odlikuju se veledušjem, to jest: čašću i ponosom; malo ih je, koji su tjesnogrudi, zavidni i pohlepni. Neustrašivi su u boju i na mejdanu, a u društvu, gdje se uživa i pije, prostodušni. Obično su prijazni, dobroćudni i ljubezni. Osobito se odlikuje ovo odlično pleme vanrednom ljepotom i iznimnim uzrastom«.

No sve ovo što je Aali o Bošnjacima napisao, činilo mu se je, da je malo, pa se opet vraća na isto — kao da je znao, da će ovo nama trebati — te na str. slijedećoj (13.) ponavlja opet ovako. »Bez sumnje Bošnjaci, koji se pribrajaju *hrvatskom* narodu, odlikuju se kao prosti vojnici dobrotom i pobožnosti, kao age i zapovjednici obrazovanošću i vrlinom, ako dođu do časti velikih vezira, u upravi su dobroćudni, ponosni i pravedni, da ih velikaši hvale i odlični umnici slave«.

Ovaj prijevod tiskao je dr. *Safvet-beg Bašagić* na str. 6. - 7. »Glasnika zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini« god. 1912. u svojoj raspravi: *»Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti«*, a da ne bude ni najmanje sumnje, on je uz onaj prijevod priopćio i turski original.

Povjesničar Aali je umro godine 1592.

Nakon ovakovih svjedočanstva Aali-jevih smatram posve suvišnim tražiti i iznašati druge dokaze stranaca za hrvatstvo bosansko-hercegovačkih muslimana, a mogao bih dozvati još u pomoć i *Rambaud-a, Jirečeka*, Bugarina *Drinova,* Rusa *Hilferding-a* i mnoge druge.

12. Osjećaj i ideologija

(...)

Golema je razlika između Srba i Hrvata u moći asimiliranja drugih naroda, koji među nama obitavaju. Mnogi vatreni Hrvati ni ne bijahu čiste hrvatske krvi (Strossmayer, Weber Adolfo, M. Šrepel, V. Bukovac, Armin Pavić, nadbiskup Stadler, M. Bruerović, A. Šenoa, kardinal Bauer i t. d.)

Hrvati svojom blagošću i iskrenošću privlače, a Srbi svojom naglošću i narodnom zanešenošću odbijaju od sebe sve nesrbe.

Već je I. P. Šafarik u svojoj »Povijesti jugoslavenske književnosti« istaknuo tri karakteristike stare srpske historije: *samo formalno kršćanstvo, lukavštinu i pohlepu za tuđim.* A šta misle i kako o današnjim Srbima sude neki njihovi najumniji ljudi? Pustimo ih da oni sami govore!

»U čaršiji, mahom nije razvijen osjećaj dužnosti, odgovornosti i uzajamnosti, često prevlađuje sitan moral, koji samo sebe gleda; dobit je glavno i dopuštena su sva sredstva, koja k njoj vode; pri radu i pazaru nerijetko se služe podvalama, a mahom nema dovoljno lojalnosti, da se čovjek rijetko može na koga osloniti« (Jovan Cvijić).

»Mi smo Srbi djeca hajdučka. Mi smo samo izvana prefarbani divljaci. Navukli smo na se francusko odijelo i naučili nekoliko njihovih društvenih izraza, ali smo u duši ostali divljaci«. (Jovan Skerlić).

»Taj srpski tip ne može još dugo biti nosiocem nikakva kulturnog razvoja, nikakvih viših vrijednosti. Surovost i pokvarenost toga tipa odbija sve čestite elemente i kod Srba, a Hrvati i Slovenci misle se od njega braniti svojim autonomijama . . . « (Dr. Mirko Kostić, sveučilišni profesor).

Ovakove suvremene srpske tipove izvrsno nam slika u svojim pripovijestima Branko Mašić, koji je sam »srpsko-pravoslavne« vjere. Na braniku kršćanske prosvjete i evropske kulture Hrvati stekoše slavno ime. Njim su se dičili i mnogobrojni bosanski naši Hrvati Muhamedove vjere. Uzmimo na pr. jednog od najumnijih turskih državnika, političara i pjesnika u XV. vijeku: Mahmut-pašu *Abagovića (»Adni«),* kojega stari turski historičari (Osman-zade, Kinalizade, Aali itd.) naprosto nazivlju: »Mahmut-paša *Hrvat*«.

Slavna bijaše u Carigradu i medresa pod imenom: »*Hrvat* Sijavuš-pašina sultanija« (vidi u spomenutoj Bašagićevoj radnji, str. 87.). I glasoviti Tahvil-paša nosi pridjevak: *»Hrvat«,* a i Gundulić u svome »Osmanu« pjeva o vojskovođi »Memiji *Hrvatu*«, koji po predaji bijaše rodom iz Gradačca u Bosni.

U Herceg-Bosni se i danas čuje među muslimanima izrijek *»nam Hrvat«,* što znači: rodom Hrvat, a tako se kaže i u starinskim sudbenim knjigama, u kojima se navode imena parničara u Bosni, kad hoće da mu označe narodnost. Sulejman Veliki pišući poslije mohačke bitke caru Ferdinandu daje mu najčasniji naziv: *»Hrvatski kralju!«* »Vojvoda Montecuccoli na 350. strani svojih *»Memoara«* opravdavajući svoj neuspjeh protiv Turaka piše ovako: »Htjedoše da budem *Hrvat* sa vojskom od četiri tisuće konjanika«. Ime hrvatsko bijaše u carskom Stanbolu tako slavno i popularno, da se je pročelnik naših pomoraca ondje zvao *»Hrvat-baša«* (Pavlinović: »Hrvatski razgovori«, str. 111.). I ruski učenjak Filipov svjedoči nam na str. 128. svoje knjige »Horvati« (Petrograd g. 1890.), da je vođa Crnogoraca u Carigradu imao naziv »Hrvat-baša«. Drugi, Hrvatima malo skloni Rus *Makušev* spominje, da se je za hercegovačkog ustanka godine 1859. na Cetinju štampala narodna pjesma pod natpisom: *»Hrvat-baša crnogorski«* (Filipov, str. 128.). Ta i sam proslavljeni Dante spominje s poštovanjem našu Hrvatsku, dok srpskim Nemanjićima prigovora, da kuju lažne novce.

(...)

Muslimani Herceg-Bosne i ne mogu da budu drugo nego Hrvati, kad im se s jedne strane viče: »U Aziju!«, dok ih s druge najveći Hrvat dr. A. Starčević hvali ovako: »Što imamo najčiste hervatske kervi, ta je u plemstvu Turske, a ona bo se ovo 400 godinah najmanje meša s tuđom kervlju«.[13] »Nego nami stoji i mora nam stajati do Turske kao deržave u kojoj žive kako milion dušah najčistie i najplemenitije kervi hervatske«.[14]

(...)

[13] *Djela dra A. Starčevića,* knj. III., str. 40.

[14] Isto, str. 22. (»*Turska*«).

Da između islama i »srpsko-pravoslavlja« ne može biti prave ljubavi ni mira to je veoma značajno kazao i vladika P. Petrović Njegoš u »*Gorskom vijencu*«, kadno pjeva:

»Šta će biti, ko će ugoditi?
Srb i Turčin ne slaže se nigda,
No će priđe more oslačati . . .
A u jedan kota da ih svariš,
Ne bi mi se čorba smiješala!« . . .

PRIPOMENA

Već je *Aristotel* kazao, da je p o l i t i k a najvažnija od svih znanosti, jer da ona radi o sudbini ljudi i država.

Rđavom politikom propanu i najjače vojničke sile i pripreme, a vještom politikom mogu i mali narodi doći u historiji do velike moći i prosvjete.

Zaplovivši brod hrvatske narodne lađe pod jugoslavenskom zastavom na političko more — nije doduše doživio potpuni brodolom, ali se je nasukao među ljute i opasne hridine, te će trebati dugoga i žilavoga rada mornara i vještih kapetana, da se taj brod spasi od rasula i propasti, pa da se opet dokopa slobodne plovidbe pod vlastitom svojom hrvatskom zastavom.

Nenaravna i nenarodna jugoslavenska zastava hrvatskog narodnog i državnog broda nije ni nikla u glavi čistokrvnih Hrvata već u glavi ljudi njemačkog podrijetla (*Gaj, Strossmayer*), koji su trijeznost hrvatskog shvaćanja razvodnili maglovitim germanskim nagonom za prazne koncepcije i romantičnu maglovitost, koja bila makar kako lijepa i zamamna, uvijek ostaje samo praznom i lažnom sanjom — na smetnju realnog razvoja i slobodnog, istinskog života.

Zato odlučismo izdavati »POLITIČKU KNJIŽNICU«, kojoj je svrha da poput Prometeja unese svjetla i rodoljubne topline u hladnu, zagušljivu i neprovidnu političku magluštinu, koja danas okružuje, guši i smeta u razvoju hrvatski narod.

Do odaziva našeg općinstva stoji, da li će se ova pripremljena zublja razbuktati ili ugušiti, a do ovog zadnjega ne će doći, ako svaki prosvijetljeni i rodoljubni Hrvat bude imao na umu onu Preradovićevu:

»*Dom da sjaje — gorjeti je nama! . . .*«

Mladen Dolić

ZVONO MIRA *

Štovani hrvatski prijatelji, dame i gospodo, čast mi je da ispred Njemačko-hrvatske zajednice iz Karlsruhea mogu uzeti učešća u ovom završnom činu izgradnje kapelice. Ovo je već treći put da predstavnici našeg društva dolaze u Žutu Lokvu, mjesto gdje su srpski agresori 24. rujna 1991. smrtno ustrijelili četvoricu hrvatskih redarstvenika: Zdravka Vukovića, Vinka Krznarića, Dragu Toljana i Milana Vranića.

Naša zajednica iz Karlsruhea prvi put je došla u Žutu Lokvu 1992. na prijedlog našeg člana, a vašeg mještanina g. Josipa Nikšića, pa smo tom prigodom usvojili prijedlog i zavjetovali se, da podignemo kapelicu u znak štovanja i zahvalnosti hrvatskim redarstvenicima palim u momentu kada su izvršavali svoju građansku dužnost prema svom ispaćenom narodu. Tom prigodom podijelili smo djeci nastradalih dužnosnika prigodne skromne poklone.

Kamen temeljac za kapelicu postavljen je 1992. godine, a ovoga puta u završnom činu izgradnje donosimo i zvono, koje će simbolički nositi ime — "Zvono mira".

Braćo i sestre, danas kada posvećujemo ovu našu kapelicu, u mislima mi prolaze hrvatske generacije odrasle u ovom podneblju Like. Pokoljenja odrasla u kršu i siromaštvu, junaci, koji kao da su se svakodnevno rađali kao isklesani od kamena i neslomljivi, kao stijene Velebita. Ti skromni prkosni junaci koji su svoje običaje sačuvali od svojih predaka, stoljećima su odbijali nasrtaje raznih osvajača, koji su imali za cilj, osvojiti, i ući u naš hrvatski državni prostor. Tim osvajačima tuđeg prostora, koji su bili vođeni luđačkim bjesnilom i đavolskom mržnjom, odgovorio je zov krvi, koji teče u žilama živog pokoljenja. Taj odgovor uslijedio je uvijek, kada je Hrvatska bila u teškom iskušenju, kada su se uništavala njezina stvarna i duhovna dobra, kada su se progonili i ubijali najbolji hrvatski sinovi i kćeri, te kad god se pokušavalo nas Hrvate iseliti sa svojih stoljetnih ognjišta. Naprosto su htjeli od hrvatskog naroda stvoriti narodnu manjinu u vlastitoj domovini. U toj obrani hrvatskog prostora, junačko mučeništvo je stalni pratilac ponajboljih domoljuba ličkog krša. Neka mi bude dopušteno iskoristiti ovu zgodu da spomenem jedan događaj iz davne 1972. i 1974. god., a koji je vezan uz naš grad Karlsruhe. U tom njemačkom gradu živjeli su i radili dvojica hrv.

* Govor održan prigodom posvete kapelice podignute u spomen ubijenih hrvatskih redarstvenika u Žutoj Lokvi.

političkih emigranata: Mate Prpić i Ivo Matičević. Obojica su uživali punu političku slobodu i egzistencijalnu mogućnost koju slobodni zapadni svijet pruža svakom čovjeku. Širokogrudnu ponudu obojica ne prihvaćaju i ne koriste jer su dobro znali da je narodu kojem pripadaju uskraćena sva sloboda i da je njegovo dostojanstvo došlo u pitanje. Zato su ilegalno i nezamijećeno otišli u domovinu, da bi organizirali diskretne ćelije i započeli revolucionarno djelovati. Nisu stigli do zamišljenog cilja. Obojica su poginuli na Velebitu 1974. godine. Namjera nam je bila pohoditi i njihove grobove, ali oni su do danas ostali nepoznati. Zato te sanjare hrvatske slobode ne smijemo nikada zaboraviti. Svakom slučaju trebamo posvetiti posebnu pažnju jer je to duhovno bogatstvo Hrvatske.

Mislim da ovo moje izvješće ne bi bilo potpuno ako ne spomenem još jedan događaj usko povezan s jednim od četvorice poubijanih hrvatskih redarstvenika. Bilo je to kada smo postavljali kamen temeljac za kapelu. Tom prilikom jedan od članova naše Zajednice prišao je hrv. redarstveniku, koji je bio na svojoj dužnosti s riječima: "Ja sam se za ovu Hrvatsku borio 30 godina, a sada je na vama da tu državu očuvate". Redarstvenik je stisnuo šake i odgovorio: "Čuvat ćemo ju i budi uvjeren da ćemo ju uspjeti i sačuvati, te da će biti jača i veća nego li je danas". Eto tako govori predstavnik mlađeg hrvatskog naraštaja, koji je osjećao zov krvi i odaziv jedne rijetko uspješne generacije, koja je ostvarila san hrvatskog naroda da živi u vlastitoj državi. To pokoljenje ima goleme zasluge jer su sačuvali i pripremili teren za izgradnju novog hrvatskog društva.

Naš prekodrinski neprijatelj, odgojen u mržnji i lažnim mitovima, zadojen velikosrpskom ideologijom, imao je namjeru stvarati Veliku Srbiju samo nekoliko kilometara udaljenu od Žute Lokve na cesti: Karlobag-Karlovac-Virovitica. Samo žrtvom svojih najboljih sinova spriječili smo neprijatelja i spasili dostojanstvo naše domovine.

Zvono mira navještavat će sadašnjem i budućem naraštaju da slobodu stečenu u krvi trebaju očuvati i braniti jer je to jedini uvjet za sreću i blagostanje Hrvatske. Kad konačni mir bude zavladao ovim našim prostorima i kadgod hrvatski narod bude trebao vjere, zanosa i hrabrosti, dolazit će do ove naše kapelice, gdje će se mladići i djevojke, stari i mladi, duboko pokloniti onima, koji su sebe žrtvovali da bi Hrvatska mogla živjeti slobodna i nezavisna.

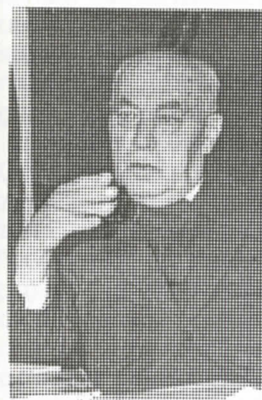
SLAVA HRVATSKIM REDARSTVENICIMA: ZDRAVKU VUKOVIĆU, VINKU KRZNARIĆU, DRAGI TOLJANU, MILANU VRANIĆU I SVIM ZNANIM I NEZNANIM JUNACIMA KOJI SU DALI SVOJE ŽIVOTE NA OLTAR DOMOVINE HRVATSKE.

NEKA ŽIVI VJEČNA HRVATSKA!

Ivan Devčić

MONS. ANTE SIRONIĆ

(1915 - 1996)

Nakon kraće teške bolesti, u riječkoj bolnici, u petak 15. ožujka, umro je mons. Ante Sironić, suosnivač i dugogodišnji urednik lista "Zvona - Mjesečnika za kršćansku kulturu", što ga izdaje Nadbiskupski ordinarijat riječko-senjski u Rijeci. Rodio se 10. listopada 1915. u Trvižu u Istri. Školovao se u rodnom mjestu, zatim u Kastvu, Zagrebu i Sušaku gdje je g. 1936. maturirao. Četiri godine teologije studirao je u Senju gdje je 28. lipnja 1940. zaređen za svećenika Senjsko-modruške biskupije. Od 1940. do 1942. vrši službu kapelana u župi sv. Mihovila u Jelenju. Odatle je odveden u zatvor u Veneciju. Po povratku iz zatvora imenovan je upraviteljem župe Sušačka Draga. Ondje ostaje pune 42 godine (1942 - 1984). G. 1984. premješten je za župnika na Trsatu i tu umirovljen g. 1991. Oko dvadesetak godina predavao je književnost na Biskupskoj i salezijanskoj srednjoj školi za spremanje svećenika u Rijeci.

Mons. Sironić se rado služio pseudonimom "Proleter", ali je također isticao da je najbogatiji čovjek na svijetu jer je zadovoljan s onim što ima. Vjernost i služenje Crkvi bili su mu iznad svega. Često se sjećao trenutka kada je g. 1947. mons. J. Šojat došao k njemu i pitao ga bi li bio porofesor književnosti na srednjoj školi za kasna zvanja koju se upravo spremao otvoriti. "Pa kako ću kad nisam studirao književnost?", pitao je Sironić, Šojat (koji je znao da Sironić dobro poznaje književnost) mu je tada odgovorio: "Ako ne otvorimo školu, komunisti će uzeti zgradu." "Ako je tako, onda ću predavati", pristao je Sironić. Prihvatio je taj posao, iako je živio na periferiji Rijeke, pa je najčešće morao do sjemeništa ići pješice, a k tome je upravljao župom Sušačka Draga i povremeno župom Kostrena.

Mons. Sironić je bio prijatelj svakog čovjeka, a na osobit način mladih ljudi. Za njih se zanimao, s njima je razgovarao i raspravljao. Naučio je to valjda od svećenika koji su obilježili njegovu mladost, od strica Šime, župnika trsatskog Blažine i sušačkog Bubnja. Rado je i često isticao kako su ovi svećenici u ono vrijeme okupljali mlade oko sebe, povjeravali im razne zadatke, uključivali ih u rad na uređivanju katoličkih novina "Istina", poticali ih na zauzimanje u javnom životu. Od njih je primio i duh Katoličke akcije u kojoj je sudjelovao kao član "Domagoja" i "Seniora".

Od malih nogu hodao je svijetom otvorenih očiju. Budno je pratio što se oko njega zbiva, stoga je znao događaje predviđati i davati prave savjete onima koji su mu se obraćali. Na taj je način u poratno vrijeme nekima spasio život. A do smrti je žalio što 1945. godine njegov savjet nije poslušao župnik V. Bubanj. "Poručivao sam mu da se skloni za prvo vrijeme, jer je bilo znakova da će ga partizani ubiti čim dođu. Ali me nije slušao, nego je govorio: `Ništa zlo nisam učinio, nemaju razloga da me ubiju.´" Nažalost, Sironić je bio u pravu. Sreća je što je mnoga svoja zapamćenja zabilježio, premda to ne umanjuje dojam kod svih koji su ga poznavali, da je s njime umro dio povijesti ovog kraja i ne tako davnog vremena. Nitko nam više neće tako uvjerljivo i živo pričati o našem međuraću i poraću, kao što je to činio naš monsignor!

Život su mu ugrožavali i komunisti i fašisti. Zbog prvih dugo vremena nije smio u svoju rodnu Istru, a za vrijeme II. svjetskog rata spravili su ga četrdeset dana u zatvor u Veneciji. Unatoč tome, pripadnici komunističke vlasti koji su biili zaduženi za "crkvene poslove", smatrali su ga fašistom. Mons. Sironiću je pritom, kao i mons. Milanoviću, najvažniji bio narod. On je čvrsto vjerovao da će komunistički režim propasti, kao i fašistički. Govorio je da možda on i starija generacija to neće dočekati, dok ćemo mi mlađi to sigurno doživjeti. Bog je dao da je doživio i on, i to ne samo propast nenaravnog režima nego i upostavu slobodne hrvatske države o kojoj je uvijek sanjao i govorio.

Bio je sklon boemskom načinu života. Sebe je nazivao duhovnim boemom. To mu je omogućivalo da se približi i poveže, pa čak i sprijatelji s različitim vrstama ljudi. U zatvoru u Veneciji uspostavio je prijateljstvo s okorjelim razbojnikom koji je bio u susjednoj ćeliji. Razmjenjivali su novine i cigarete. Razbojnika se Sironić toliko dojmio da mu je obećao posjetiti ga kad iziđe iz zatvora i ako negdje ne zaglavi. Do posjeta nikada nije došlo.

Obilazio je gostionice, ne radi opijanja, nego da bi došao u kontakt s ljudima koji su u tom ambijentu otvoreniji i razgovorljiviji nego obično. Tako je jednom zgodom u gostionici u Kostreni ponudio cigaretom nekog čovjeka koji je bio član partije. Ovomu se cigareta jako svidjela, zbog čega mu je monsignor dao čitavu kutiju. Ta mu se darežljivost ubrzo stostruko vratila, jer ga je upravo ovaj čovjek nekoliko dana kasnije obavijestio kako mu se sprema zasjeda na putu između Kostrene i Drage, zbog čega naznačenog dana ne smije ići tim putem. Da nije bilo toga, monsignor bi već davno bio na drugom svijetu.

Volio je putovati, susretati se s ljudima i o njima pisati. Godinama je punio stranice "Zvona" reportažama i raznim zapisima koje je kasnije skupio u knjige: "U sjeni trsatskog zvonika", "Odjeci života" i "Susreti s Proleterom" (u tisku). Njegovao je posebno pobožnost prema Križnom putu, što ga je potaklo da u dva navrata i sam sastavi ovu vjernom puku tako dragu molitvenu meditaciju Isusove muke. Ogledao se rado i često u ogledalu Isusova lika, napisavši i "Život Isusov u 50 ogledala". Puno je čitao razne knjige i novine, ali najredovitije Časoslov koji se sav pohabao od česte upotrebe.

Često je naš monsignor govorio i o "duhovnom carstvu". Napisao je brojne nekrologe mnogim prijateljima i znancima, a još ih je veći broj redigirao i objavio kao urednik "Zvona". Nekome komu je sve polazilo za rukom znao je reći: "Nećeš ti vidjeti raja." Sada je i monsignor prekoračio sudbonosni prag; sada zna više; sada je u Onome u koga je čvrsto vjerovao. Kako se ovdje osjećao, rekao je u pjesmi:

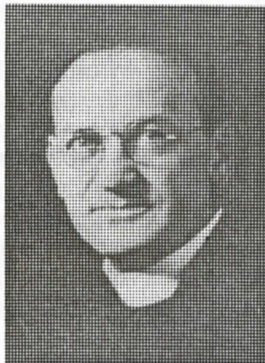
"Radom tako padaju mi dani, noći.
Mislim stalno: sutra nešto novo?
Dođe sutra, al´ je isto mrtvo slovo:
ja sam među četiri zida - u samoći."

Sada je u carstvu slobode, gdje ga — čvrsto vjerujemo i molimo — čeka vijenac slave, jer "dobar je boj bio, trku dovršio i vjeru sačuvao", kako bi rekao sv. Pavao.

Politički pregled

UMRO O. IRENEJ PETRIČAK

(1889 - 1996)

Najstariji Hrvat u Americi o. Irenej Petričak, rođen 28. travnja 1889. u Klanjcu, blago je u Gospodinu preminuo 26. veljače 1996. u St. Mary's Home - Manitowac, SAD, u svojoj 107 godini. U ljubavi i svjetlu vjere, odan svojim svećeničkim, redovničkim i narodnim idealima, proživio je život prenoseći Riječ Božju naraštajima američkih Hrvata. Otac Irenej je bio omiljen među hrvatskim pukom i među svojom braćom iz samostana. Posebice je bio na usluzi svim hrvatskim doseljenicima pomažući im u svim nedaćama i tegobama života pod tuđim nebom. U Franjevački red ušao je još daleke 1906. godine, a 1912. zaređen je u Zagrebu. Kako se osobito zanimao za život naših iseljenika, odlazi u SAD, gdje već 1913. g. utemeljuje župu sv. Ćirila i Metoda u New Yorku. U ovoj župi djelovao je 13 godina da bi 1926. bio premješten u župu Steelton gdje je zajedno sa svojim vjernicima sagradio veliku školsku zgradu i društvenu dvoranu - tada jedinu među hrvatskim župama u Americi. Jedanaest godina poslije toga franjevačko starješinstvo premjestilo ga je u vindišku (slovensku) župu sv. Josipa u Betlehemu. Ovdje je fra Irenej napisao Hrvatsko-vindiško-engleski rječnik. To je djelo još uvijek u rukopisu, ali predstavlja vrlo vrijedan pionirski rad na kulturnom polju. Godine 1950. došao je u hrvatski franjevački samostan sv. Ante u Chicagu. Iako u godinama dužnih dubokog poštovanja služio je u samostanu sv. Ante kao knjižničar i orguljaš.

Svojim bogatim životnim i svećeničkim iskustvom, vedrinom svojega duha uspio je privući i nadahnuti mladi naraštaj podučavajući mladež kako postići svoje ostvarenje, svoju puninu radosti i svoje spasenje.

O. Petričak je svoju domovinu Hrvatsku posljednji put posjetio daleke 1923. godine. A važno je spomenuti da je bio potpisnikom čuvene "Naše izjave" - američkih Hrvata iz 1916. o jugoslavenskoj zabludi u koju smo uletjeli 1918. O toj "Našoj izjavi" pisali smo u našem 190. broju.

O. Irenej Petričak napustio je vinograd Gospodnji. Posljednje dane svojega života proveo je u St. Mary's Home, ustanovi za stare i nemoćne, u kojoj je i preminuo. Mnogobrojna braća i vjernici, posebice Hrvati u Americi, pamtit će ga po njegovu čvrstu uvjerenju i obrani Božjih ljudskih prava, u obrani čovječnosti dok još uvijek svijetom vladaju otuđenost i samozadovoljstvo političkih sustava i državnih poredaka.

Hvala Gospodinu što je bio s nama.

UBOJSTVO BISKUPA MONS. IVE GUGIĆA

U povodu zločinačkog ubojstva umirovljenog kotorskog biskupa mons. Ive Gugića, prenosimo tekst Ivana Ugrina: Ubojstvo političko - po posljedicama, *Slobodna Dalmacija* (10. 6. 96. str. 9). Tekst objavljujemo uz tek neznatno skraćenje.

»Cijeli tjedan je protekao od prošlog ponedjeljka kad je u kasnim poslijepodnevnim satima u svome stanu u Starome gradu u Kotoru okrutno zadavljen kotorski biskup u miru msgr. Ivo Gugić, koji je prije tri dana pokopan na groblju sv. Mihajla u Dubrovniku. Iz Zagreba, od najviših predstavnika hrvatske vlasti, ali i iz redova oporbe, kao i od inače glasnih raznovrsnih institucija za zaštitu ljudskih prava, o ovome zločinu ni riječi, čak niti jedan brzojav sućuti ranjenoj kotorskoj biskupiji. Učinili su to i crnogorski predsjednik Momir Bulatović, i kotorski gradonačelnik dr. Branko Ivanović, i predstavnici gotovo svih vjerskih zajednica na području SRJ, osim Srpske pravoslavne crkve čiji se episkop u Crnoj Gori Amfilohije Radović nije oglasio u povodu okrutna zločina koji se dogodio u Boki.

To što se SPC oglušio u ovom slučaju nije ništa novo pod ovim nebom. Nevjerojatna je činjenica da se od najviših dužnosnika hrvatske vlasti nitko ni jednom riječju nije sjetio uputiti barem sućut u povodu ubojstva biskupa Gugića. Nije, na žalost, ni gotovo nitko iz oporbe izrekao sućut kotorskom biskupu Janjiću. Uputno bi stoga bilo upitati ih barem za poznavanje osnovnih pravila lijepa ponašanja. Nedvojbeno je da se Hrvate u Boki ovim činom dovodi u poziciju definitivna napuštanja stoljetnih ognjišta. Jer, država u kojoj ni biskup nije siguran za vlastitu egzistenciju očito neće htjeti omogućiti miran život ni onim građanima koji su tek obični vjernici, a k tome i pripadnici naroda kojemu su Crnogorci do jučer razarali biser njegove povijesti, grad Dubrovnik.

Ovaj nevjerojatan nehaj spram položaja Hrvata katolika u Boki kotorskoj samo još jednom potvrđuje koliko je Zagrebu malo stalo do sudbine naših ljudi u dijaspori. Nije stoga čudno što su Hrvati u Bosni svojedobno bili prepušteni na milost i nemilost, naročito onih u srednjoj Bosni, te u Posavini, preko njihovih se žrtava olako prelazilo. S druge strane, dojučerašnjim krvnicima pruža se ruka pomirenja na takav način da oni ne prežu ni od daljnjih zločina. A mi šutimo, da ne bi netko možda doveo u pitanje Prevlaku, taj poluotok koji je, kao uostalom i cijeli Bokokotorski zaljev, oduvijek bio hrvatski.

Zato je možda ohrabrujuće zvučalo u subotu na večer na skupu hrvatske mladeži na Poljudu u Splitu kada je jedan mladić pozdravio sve nazočne mlade Hrvate iz domovine i inozemstva, posebno one od Prevlake do Iloka koji nisu mogli doći na susret. Veličanstveno je bilo gledati i brojne Hrvate iz srednje Bosne, s velikim transparentima iz Rame, iz Žepča, "najvećega hrvatskog otoka", kako su sami mladi napisali itd. U ime predsjednika Tuđmana mladima se obratio ministar obnove i razvitka dr. Jure Radić, posebno se obraćajući našoj mladosti u iseljeništvu s pozivom da se vrati u domovinu. Dr. Jure Radić ujedno je i predsjednik Državne komisije za odnose s vjerskim zajednicama, a dan prije, na pokop biskupa Gugića poslao je u Dubrovnik svoga tajnika?! Ministar turizma Niko Bulić u subotu se u jutro uredno pojavio na otvaranju obnovljena hotela Vila Dubrovnik; u petak poslijepodne nije ga bilo u njegovu rodnom gradu ni blizu groblja sv. Mihajla na Lapadu. Koga se to boje od naroda izabrani i od onoga iz dijaspore predstavnici hrvatske vlasti?

Jedini čovjek iz državnih struktura koji je reagirao na ubojstvo biskupa Gugića bio je dubrovačko-neretvanski župan dr. Jure Burić, koji je na komemorativnom skupu jasno kazao i ovo: "Fascinantna je brzina kojom je pronađen ubojica te priznat zločin, ali i naša brzina kojom smo prihvatili takvu istinu!" (...) Međutim, začuđuje kako je ipak "brzopleto" tom događaju pristupio šef Hrvatskog ureda u Beogradu koji s udaljenosti od nekoliko stotina kilometara potvrđuje kako je jedino riječ o ubojstvu iz koristoljublja.

Pa čak da je zločin učinjen samo zbog pljačke, i djetetu je jasno da u svemu tome ima i te kako ozbiljnih političkih konotacija, da su, u najmanju ruku, posljedice ubojstva političke. Oni, tamo daleko, nisu prezali ni od ubojstva Stjepana Radića usred beogradske Skupštine, još im je manji problem bio zadaviti umirovljenoga biskupa i time proizvesti ono što im je zasigurno najvažnije: prestrašiti Hrvate katolike i natjerati ih da napuštaju Boku. Dosad su već u više katoličkih crkava koje su im naši ljudi dali na upotrebu učinili u najmanju ruku kulturocid, izbacili iz njih oltare i druga obilježja i pretvorili ih u pravoslavne crkve. Moderna povijest gotovo da ne poznaje slučaj ubojstva biskupa. U Crnoj gori se, eto, i to događa. Mogli bismo zaključiti, jadni su to narod i država u kojoj se takve stvari događaju. Ali, ne možemo, a da se još jednom ne zapitamo zašto je hrvatsko vrhovništvo tako olako prešlo preko toga zločina, zašto je zaboravilo Boku, taj hrvatski Zaljev svetaca. Kotorskoj biskupiji na kraju preostaju samo vjera u Boga i nada u opstanak, te molitva starozavjetnoga psalmista koju je i blagopokojni kardinal Stepinac uzeo za svoje geslo: "Tebi se, Gospodine, utječem, ne daj da se ikada postidim!«

Ovom je tekstu bilo kakav komentar suvišan, jer od onih kojima ni Hrvata ni Hrvatske nema dalje od "korova i makije s rta Prevlaka", drugačije ponašanje nismo ni mogli očekivati.

"MANJE OPSJENA A VIŠE REALIZMA"

Dok službeno hrvatsko političko vodstvo govori o ulasku Hrvatske u Vijeće Europe, o sklapanju trgovinskog sporazuma s Europskom Unijom, o ulasku u Partnerstvo za mir i, štoviše, o članstvu u NATO-u, dakle izražava želju hrvatske vlade da bi se Hrvatska što prije uključila u europske integracijske sustave i organizacije, ovi sustavi i organizacije pokazuju da još uvijek nisu integrirani i da u njima i nadalje prevladavaju posebni interesi glavnih država-članica. Ove se veoma malo - ili nimalo - ne obaziru na potrebe i interese slabijih država-članica kojima povremeno dobacuju mrvice sa stola da bi ih nagradile za ulogu štafaže koja im je namijenjena.

Problemi gospodarske integracije su toliko složeni i teški, interesi toliko suprotni, a industrijska i trgovinska dostignuća toliko različita, da se stvarnost u kojoj se nalazi Europska Unija ne uspijeva uklopiti u matematsko-kompjutorski i ideološki model integracije koji bruxelleska tehnokracija i birokracija želi nametnuti.

Po maastrichtskom dogovoru, još prije konca ovoga stoljeća trebala bi stupiti na snagu zajednička europska valuta, ali ne za sve članice Europske Unije nego samo za one koje su svoju godišnju inflaciju uspjele sniziti na tri posto. Prije nekoliko mjeseci samo su dvije države dostignule taj cilj, a sada, nakon štrajkova u Njemačkoj, može se dogoditi da samo Luksemburg bude spreman na taj korak.

Nedavno je engleski pučki tisak objavio na upravo šovinistički način odluku britanskog predsjednika vlade Johna Majora da započne borbu protiv Europske Unije. *Daily Mail* je pozdravio Majorov potez velikim naslovom "Major konačno započeo rat", prikazavši Veliku Britaniju kako hrabro stoji sama i dozivajući time uspomene na najmračnije dane drugog svjetskog rata, kako to komentira britanska novinska agencija *Reuter* u vijesti objavljenoj u većini europskih i američkih dnevnika 23. svibnja 1996.

"Britanija je jučer započela kampanju unošenja razdora u poslovanje Europske Unije, stupivši u borbu protiv svojih partnera da bi postignula ukidanje zabrane koja je u svijetu nametnuta protiv britanske govedine," stoji u toj vijesti. "Na užas drugih nacija Europske Unije i uz odobravanje takozvanih euroskeptika u Britaniji londonski diplomati u Bruxellesu započeli su politiku uskraćivanja suradnje da bi izvršili pritisak na svoje kolege u pitanju krize radi bolesti ludih krava."

Osim zaštite važnih gospodarskih interesa, koji su ugroženi radi zabrane uvoza goveđeg mesa iz Velike Britanije, predsjednik John Major želio je ovim potezom učvrstiti položaj svoje konzervativne vlade, čija se je većina u Donjem domu srozala na svega jedan glas. U tom nastojanju nije prezao ni od nacionalističke demagogije, što inače s pravom osuđuje kad se pojavljuje u drugim, pogotovo manjim narodima.

No unatoč tome, upravo na unutarnjem političkom području vidi se da premijer Major nije postignuo ništa drugo osim što je stvorio kratkotrajnu senzaciju. U odnosu na druge članice Europske Unije uspio je međutim postignuti da se neki krugovi pitaju ne bi li Europska Unija bila snažnija ako bi Engleska iz nje istupila. Ovakav razvitak naravno nije vjerojatan, ali pokazuje da div stoji na glinenim nogama ako se zbog časovitih, iako važnih, gospodarskih razloga ugrožavaju dugoročni planovi za integraciju Europe.

Zar jedna nova, ratom izmorena, ispaćena, zadužena i djelomično još okupirana mala država kao što je Republika Hrvatska, može graditi svoju budućnost u okviru jednog naddržavnog saveza u kojemu se veliki tuku za svoje interese bez obzira na interese drugih i spremni su ugroziti savez ako im to nalažu vlastiti interesi. Teško je naime vjerovati da Hrvatska može biti "čimbenik stabilnosti i mira u Europi" ako velike članice u toj Europi uvjetuju svoju suradnju naglašavanjem svojih posebnih interesa. U tome pogledu ne pomažu nikakvi simpoziji s pjesničkim pogledima na ulogu Hrvatske u Europi. S manje fraziranja i s više realizma treba uvidjeti da se Hrvatska mora prvo izgraditi i ojačati da bi tek počela misliti na ulazak u različite europske institucije u kojima još uvijek suvereno vlada pravo (i interesi) jačega.

BILANCA TITOVE DIKTATURE

U Zagrebu je 25. svibnja, ili za okupljene na Dan mladosti, osnovano Društvo "Josip Broz Tito". Prema izvješću Danice Juričić u *Slobodnoj Dalmaciji* od 27. 5. 1996., najstariji član Društva dr. Savo Zlatić obrazložio je da je društvo osnovano "Jer je Titova epoha obilježena antifašističkom borbom, a danas ga se napada lažima i prljavštinom i pokušava omalovažiti isticanjem Bleiburga i drugih pogrešaka koje su neminovne u ratu i politici. U vezi s Bleiburgom ističe se samo negativno, kao da je to bila partizanska politika. Čitav svijet prihvaća Tita i pored tih ekscesa. Dogovarali smo u njegovo vrijeme i gotovo realizirali balkansku konfederaciju, koju je Staljin spriječio. Tito je imao uzvišeni cilj — sloboda i socijalna pravda na cijelom planetu, mir među svim ljudima i narodima. On je najveći čovjek kojega su porodili ovi prostori. Josip Broz Tito je najpoznatiji hrvatski političar u svijetu i ubraja se među one Hrvate koji su izuzetno značajni za Hrvatsku."

* * *

Kao odgovor na taj pokušaj Titovih sljedbenika koji su odlučili prikazati Tita kao velikog i zaslužnog Hrvata, ali i kao podsjetnik onima koji žele prenijeti Titove posmrtne ostatke u Kumrovec i na hrvatskom području podignuti mu trajan spomenik, da bi tako obuhvatili i ekstremno

lijevu, bivšu jugoslavensku opciju u isti politički okvir u kojemu se već nalazi dobar dio desnih, hrvatskih nacionalističkih struja, donijet ćemo nekoliko pogleda na Tita i njegovu ulogu u hrvatskom narodu.

Tijekom desetljeća Titove Jugoslavije često smo pisali o njemu, jer je doista bio oličenje komunističkog političkog sustava i jugoslavenske državne ideje. Prigodom njegove smrti objavili smo oveći osvrt na njegovu ulogu* s obzirom na Hrvatsku, iz kojega ćemo prenijeti nekoliko odsjeka.

"U procjenama vanjskih promatrača," napisali smo tada, "najviše se ističe Titovo djelovanje na nacionalnom području. Tito je ujedinio Jugoslaviju, izgladio sporove između njenih zavađenih naroda i vještom politikom oslonca na različite narode i narodnosti premostio stare sukobe i izliječio rane nastale u II. svjetskom ratu. To je u sažetom obliku pohvala koju najviše čujemo od stranih promatrača. To je i opravdanje koje oni daju za njegovu dugotrajnu diktaturu.

Ali u čemu se sastojalo ovo rješenje? Je li ono povoljan temelj za razvitak slobode, ili zahtijeva stalnu diktaturu da se može održati?

Brutalnom silom Tito je nakon rata uništio hrvatski narodni otpor. Cvijet hrvatske inteligencije i hrvatskog vodstvenog elementa djelomično je fizički likvidiran, a djelomično je uništen zatvorima i drugim oblicima pritiska, te je hrvatska narodna svijest u prvim godinama nakon obnove Jugoslavije pala na najniži stupanj u posljednjih sto i pedeset godina."

"Trebalo je 20 godina da se narod oporavi od surove političke operacije kojoj je bio podvrgnut, pa da se opet pojave nacionalno svjesni mlađi elementi, još prilično udaljeni od nacionalne i državotvorne zrelosti one generacije koju je Tito uništio, no ipak s dovoljno zdravih klica da bi u danom času mogli nadomjestiti one koje je Tito uništio. No ni ovaj umjereni preporod nije bio po volji starom diktatoru, koji je uništavao i vlastite mlađe suradnike, čim su pokazali samo malo hrvatske svijesti."

* * *

Da bi održao obnovljenu Jugoslaviju i njezin komunistički sustav vladavine, Tito nije upotrebljavao samo silu. Upotrebljavao je i različita politička sredstva, čije se posljedice osjećaju i danas. Prvi sustavni pokret liberalizacije u Jugoslaviji nastao je u Srbiji, u krilu vladajuće političke strukture pod vodstvom Marka Nikezića i Latinke Perović. Tito ga je uništio što se je kasnije ponovilo u Hrvatskoj gdje se je u vladajućoj strukturi pod vodstvom Mike Tripala i dr. Savke Dabčević-Kučar pojavio

* Dr. Ivo Korsky: "Bilanca jedne diktature". Objavljeno u tromjesečniku *Republika Hrvatska* br. 124 (Buenos Aires, 10. travnja 1980), str. 7 - 23. Uključeno u autorovu zbirku članka i eseja "Hrvatski nacionalizam", prvo izdanje u Buenos Airesu 1983, izdavač *Ateneo republicano croata;* drugo izdanje Zagreb 1991., izdavač Nakladni zavod Matice hrvatske.

veoma umjereni reformizam. Ovaj je pokret Tito razbio u Karađorđevu 1. i 2. prosinca 1971. u čemu se oslanjao uglavnom na vojničke i partijske prvake, pripadnike srpske narodne skupine u Hrvatskoj.

Podsjetili smo tada da su u prošlosti slično postupali Mađari pod banom Khuenom Hedervăryjem a zatim kraljevska Jugoslavija u borbi protiv Radićeve Hrvatske seljačke stranke. "Nakon različitih drugih iskorištavanja srpske manjine u Hrvatskoj dolazi do hrvatske reakcije u prvim mjesecima Nezavisne Države Hrvatske. Ova je reakcija bila ljudski razumljiva no nacionalno-politički veoma štetna. Na njenom je temelju Tito stvorio svoju vojsku. Srbi iz Hrvatske bili su mu okosnica u partizanskom ratu, ali i nakon pobjede, kad je trebalo prekinuti lanac osvete, upravo je Tito sa svojim suradnicima iskorištavao Srbe iz Hrvatske da uništi hrvatske vodeće slojeve, da Hrvate učini manjima od makova zrna, po receptu tada već pokojnog Svetozara Pribičevića.

I svaki puta kad su Hrvati nacionalno ojačali, Tito je preko Srba iz Hrvatske perfidnom i dijaboličkom lukavošću kočio Hrvate. Iako su već davno prošla razračunavanja između Srba i Hrvata, Tito ih je stalno podgrijavao i davajući povlastice Srbima u Hrvatskoj brinuo se da ne dođe do izmirenja između Hrvata i Srba i do stvaranja zajedničke nacionalne fronte svih stanovnika Hrvatske bez obzira na vjeru ili narodnost. Ako danas [tj. 1980. godine, primj. uredništva] prijeti opasnost građanskog rata između Srba i Hrvata, za to neće snositi glavnu krivnju ni Khuen Hederváry, ni Pera Živković, ni ustaše, nego Tito i njegova skupina koji su suprotnost između srpske manjine i hrvatske većine pretvorili u ugaoni kamen svoje politike u Hrvatskoj. Možda je upravo ovo najgori zločin koji je Tito počinio nad Hrvatima, gori od bleiburškog pokolja i od Rankovićevih progona, jer ugrožava budućnost Hrvatske. Budućnost naime zahtijeva izmirenje svih stanovnika Hrvatske, njihovu slobodu i ravnopravnost, jer nijedna skupina u Hrvatskoj, bila ona veća ili manja, ne može napredovati i izgraditi svoj slobodan život, ako ne budu prebrođeni sukobi prošlosti koje su podjarivali svi strani gospodari, a najviše Titova diktatura."

Da bi mogao izgraditi svoj jugoslavenski nacionalkomunizam, Tito je zaustavio proces mirne integracije Hrvata katolika i muslimana, koji je započeo s Antom Starčevićem, nastavio se sa Stjepanom Radićem, a procvao za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske kad je većina muslimanskih prvaka pokazala da je na pomolu puno zbližavanje Hrvata različitih vjera te prebrođivanje razlika iz prošlosti koje su uglavnom bile posljedice stranih vladavina.

"Hrvatski muslimani — napisali smo 1980. godine — bili su prisiljeni da se prvo izjasne »neopredijeljenim Jugoslavenima« samo da izbjegnu progonima, a kasnije su proglašeni muslimanskom narodnošću, jer ih se nije uspjelo posrbiti. Ništa nije smetalo Tita u borbi protiv hrvatske nacionalne ideje, da kao komunist i ateist upotrijebi vjeru i da vjerskim atributima dade državopravno ili nacionalno obilježje. Kad se radi o uništavanju hrvatstva, i vjera smije poslužiti."

Kako ni muslimanski živalj Makedonije ni Albanci muslimani, geografski i kulturno tijesno povezani s bosansko-hercegovačkim muslimanima, nisu uključeni u novu, muslimansku narodnost, očito je da je stvaranje muslimanskog naroda u Bosni upereno isključivo protiv Hrvatske. "Nakon nacionalnog napretka, koji je predstavljala Nezavisna Država Hrvatska sa svojim jedinstvenim područjem, SR Bosna i Hercegovina i kasnije stvaranje »muslimanskog naroda« u njoj predstavlja povratak u srednji vijek, stavljanje vjere na prvo mjesto u političkom životu, uz otežavajuću okolnost da to provode ljudi koji ne vjeruju i kojima je vjera samo sredstvo za uništavanje hrvatske narodnosti."

Nije moguće proglasiti ova dva Titova poteza "pogreškama", jer iz njih izviru srpski ustanak u Hrvatskoj 1990., čija je izravna posljedica bila srpska vojnička agresija protiv Republike Hrvatske, i muslimansko-hrvatski rat 1992. i 1993. u Bosni koji su potaknuli prikriveni agenti KOS-a u dosluhu s Jugoslavenskom armijom kamufliranom pod imenom vojske Republike Srpske u Bosni.

* * *

Ključnu Titovu ulogu opisali smo tada riječima: "Tito nije samo utemeljitelj posebnog komunističkog režima koji vlada u Jugoslaviji. On je i utemeljitelj druge Jugoslavije. Na njemu je počivala i država, a ne samo partija i režim. Gorka šala da je Tito bio jedini Jugoslaven, dobro je opisivala stanje države, a procjena stranog svijeta da Jugoslavija počiva na Titu i ovisi o njegovoj vještini, nije pohvala, što je trebala biti, nego teška osuda. Jer države bi trebali stvarati narodi, za sebe i zbog sebe, a ne pojedinci, diktatori, za sebe, svoje prijatelje, svoj režim i svoju osobnu slavu."

Međutim upravo takav Tito, ujedinitelj i čuvar Jugoslavije, koji se nikada nije izjasnio Hrvatom bio je zanimljiv u hladnom ratu. Ne Tito komunistički partizan za vrijeme Drugog svjetskog rata, nego Tito komunistički glavar države izvan monolitnog sovjetskog bloka.

"Od 1948. godine, kad je Tito prekinuo sa Staljinom, Jugoslavija je doživljavala desetke različitih kriza političke, nacionalne, vjerske, gospodarske i socijalne prirode, ali sama, kao državna tvorevina, nije nikada bila u stvarnoj krizi. Jugoslavija je, naime, usvojena kao nezavisna komunistička država sa strane Amerike i ugrađena u temelje američke strategije protiv Sovjetskog Saveza u vjeri da će upravo kao komunistička, od Moskve nezavisna država poslužiti rušenju monolitnosti sovjetskog, komunističkog bloka."

"Čvrstoću Titova režima pojačalo je sovjetsko priznavanje Jugoslavije i njenog posebnog puta, koje je došlo nakon Staljinove smrti. Hruščov i daljnji sovjetski prvaci, koji su povremeno potvrđivali pravo

Jugoslavije na nezavisnost od Moskve i na svoj posebni put, temeljili su svoje procjene, isto kao Amerikanci, na Titu kao osobi, vođi i spojnici između neprijateljskih naroda Jugoslavije. Ali razlikovali su se u procjeni pojave Tita. Dok je Washington u pojavi Tita vidio klin za razbijanje komunističkog monolitizma, što je bio samo prividno, jer bi taj monolitizam i bez njega bio nagrižen čim se komunizam počeo širiti u različitim sredinama, Moskva je u Titovu nezavisnom komunizmu vidjela sredstvo širenja svoga utjecaja u onim krajevima i u onim sredinama u kojima bi naišla na žestok američki otpor, da je otvoreno nastupila kao promicatelj revolucije."

"Kao korisnik američke i sovjetske pomoći, kao važna osoba u strateškim planovima obiju velesila, Tito je uspio održati se u jednoj državi koja inače nije bila sposobna za život, te koja nije imala ni materijalna ni ljudska sredstva da bi odigrala veću ulogu u svijetu. Uspjela ju je odigrati samo zato što su se obje, inače neprijateljske velesile za nju založile i natjecale koja će joj više pomoći."

* * *

Na vjerskom je području Titova politika bila negativna za budući razvitak Hrvatske. "I u odnosima između vjera Titova je politika bila stalno poticanje na borbu. Ekumenizam je upravo u Jugoslaviji najslabiji, jer na sve poticaje koji dolaze sa strane jednih, drugi odgovaraju vraćanjem na stare nepravde, kojih je sigurno bilo, ali koje nisu jednostrane. Osim časnih izuzetaka, službena Srpska pravoslavna crkva stalno odbija dijalog s Katoličkom crkvom.

Još za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske prevladalo je mišljenje da se pravoslavnom žiteljstvu u Hrvatskoj treba osigurati puna vjerska sloboda. Prvi je korak bio učinjen stvaranjem Hrvatske pravoslavne crkve, koju je Tito brutalno uništio poslije rata i dao smaknuti starca mitropolita Germogena. Danas svi razumni Hrvati priznaju da pravoslavno žiteljstvo Hrvatske, sada kao i u budućoj hrvatskoj državi, ima pravo da svoju crkvu prozove srpskim imenom ako to želi, te da ni pravoslavna vjera ni srpska nacionalnost ne smiju biti zapreka da hrvatski građani uživaju sva prava koja im pripadaju po prirodnom i pozitivnom pravu.

Što je više jačalo ovo uvjerenje među Hrvatima katoličke vjere, dakle što je više ovaj dio hrvatskog naroda napredovao i dozrijevao, to je više Titova vlast potpirivala mržnju pravoslavnog pučanstva i pokušavala ga odvratiti od ekumenskog dijaloga s katolicima. U toj politici bilo je elemenata kako nacionalnog (rušenje i slabljenje Hrvatske) tako i ideološkog značaja (borba komunizma protiv svake vjere, koja je uspješnija ako se vjere međusobno prepiru)."

* * *

Gospodarski slom u Jugoslaviji nastao je isključivo kao posljedica nesposobnosti Tita i njegovih suradnika. "Amaterski gospodarski planovi, opterećeni nacionalnim i političkim predrasudama, doveli su Jugoslaviju kao cjelinu na rub gospodarskog rasula, a među pojedinim republikama doveli su do međusobno neprijateljskih stavova. Tako je jedina moguća prednost Jugoslavije, u usporedbi s nacionalnim državama na koje bi trebala biti podijeljena po načelu samoodređenja naroda, potpuno izgubljena upravo radi nesposobnosti režima. Ako uzmemo u obzir da je u ovih 35 godina jedini Tito bio stalan i da je on jedini imao odlučnu riječ, onda nije opravdano osloboditi ga krivnje zbog tragičnog stanja jugoslavenske privrede, nego naprotiv treba upravo njega osuditi kao temeljnog uzročnika ovoga stanja. Razdvajanje jugoslavenskog tržišta na manje, međusobno neprijateljske dijelove nije posljedica nacionalnih suprotnosti — iako i ove mogu utjecati — nego je stepenica u stalnom raspadanju jugoslavenskog gospodarstva. U ovom procesu pojedini se dijelovi žele spasiti od posljedica općeg rasula, što dovodi do stvaranja manjih, zatvorenih tržišta, kako republičkih tako i općinskih."

"Ali socijalna cijena ovih gospodarskih neuspjeha nije beznačajna. Da bi se mogla bar nekako održati i smanjiti stalnu nezaposlenost, koja je visoka i u onim krajevima u kojima je vegetativni prirast pučanstva veoma nizak, jugoslavenska je vlada bila prisiljena izvoziti radnu snagu i uštednjama ove radne snage, pogotovo dok su obitelji bile podijeljene kao što je to na početku svake ekonomske emigracije, djelomično podmirivati deficit državnog gospodarstva.

Međutim zaposlenje u inozemstvu nije nacionalno-politički ispravno ni socijalno napredno rješenje. To je rješenje kojemu su pribjegle najreakcionarnije kapitalističke države u svakom kriznom razdoblju i koje kraj pojedinačnih slučajeva materijalnog obogaćivanja emigranata uglavnom predstavlja uništenje velikog broja ljudi."

"Planificirana anarhija u samoj domovini dovela je do ubrzane i socijalno štetne urbanizacije, bez potrebne prednaobrazbe novog gradskog elementa, i do stvaranja jednog subproletarijata koji nije sposoban za gradski život, a ne može više živjeti na selu.

Sav taj neuspjeh sakrio je Tito pred svijetom svojim (stvarno Kardeljevim) teorijama o samoupravljanju, koje su samo prebacivanje odgovornosti za neuspjehe s njega na žrtve. U samoupravljanju radne jedinice snose gubitke i odgovaraju za njih, a središnje državne oblasti (birokracija) osiguravaju si dobitak i privilegirani život bez obzira na opće gospodarsko stanje."

"Samoupravljanje je, dakle, prikrivanje gospodarskog i socijalnog neuspjeha, najgore izrugivanje radnika koje možemo zamisliti. Po ovom izrugivanju Tito će ući u povijest gospodarskih teorija kad jedanput padne veo filomarksističke propagande koja je na zapadu uzdizala samoupravljanje."

* * *

Unatoč svih njegovih neuspjeha ne možemo i ne smijemo ga "brisati" iz hrvatske povijesti. Zato smo prigodom njegove smrti napisali:

"Za život naroda važan je maršal Tito, vođa komunističkih partizana za vrijeme II. svjetskog rata, generalni sekretar Komunističke partije Jugoslavije a kasnije predsjednik Saveza komunista Jugoslavije, predsjednik jugoslavenske komunističke vlade a kasnije predsjednik Jugoslavije, vrhovni zapovjednik Jugoslavenske narodne armije i . . . da ne brojimo sve časti i položaje, diktator Tito koji je narodima Jugoslavije zadnjih 35 godina bio bog i batina. On je oblikovao njihov život. On je oblikovao današnju mladež. On je zaslužan ako je nešto dobro i pozitivno u njegovoj vladavini, a kriv pred poviješću za ono što ne valja."

"I nakon ovih 35 godina mi Hrvati moramo praviti bilancu njegove vladavine, jer je on dio naše stvarnosti i on ju je uvelike oblikovao. Bez mržnje i bez osvete, bez obzira na rane koje nam je nanio, na mrtve koje nam je prouzročio, na gubitke koje smo zbog njega i njegove vladavine pretrpjeli. Jer ne radi se sada o izljevu osjećaja nego o hladnoj procjeni da bismo upoznali činjenice i tako mogli utjecati na vlastitu budućnost."

Sada, kad su Titovi poklonici u hrvatskom narodu odlučili započeti reviziju povijesti, moramo im biti zahvalni, jer će ta revizija, unatoč svih nastranosti i netočnosti, onemogućiti unošenje starih zabluda u mukotrpno i sporo izgrađivanje nove hrvatske slobode, i spriječit će da se ovo izgrađivanje sukobi s nostalgijom koju često rađa udaljena prošlost pred stvarnim žrtvama koje zahtijeva kruta sadašnjost. Toj nostalgiji suprotstavljamo zaključak koji smo napisali 1980 godine:

"Tito je jedna od najnegativnijih pojava u hrvatskoj povijesti. Time ne želimo umanjiti njegovu osobnu veličinu, jer genijalnost ostaje takvom i onda kad je negativna. Titova genijalnost u taktiziranju dovela je do teških posljedica na svim područjima narodnog života, jer nije riješila nijedan problem, nego ih je sve majstorski prikrivala. Rješenja, prava rješenja, ostavljana su za daleku budućnost, kad više ne bude Tita, i kad će biti potrebno plaćati račun za oportunizam i improvizacije toga genijalnog političara koji je uspio umrijeti (iako teško) a da nije morao položiti račun za sve svoje zločine i neuspjehe.

Narodi koji su bili pod njegovom vlašću bit će zato još dugo vremena prisiljeni plaćati njegove dugove. Bar neka znaju tko im je kriv za stanje u kojemu se nalaze. Saznanje uzroka i upoznavanje uzročnika prvi je korak u rješavanju poteškoća."

Iz hrvatskog tiska

"NE SAMO ISPOVJEDNIK, NEGO I MUČENIK VJERE"

U vrijeme kada se u našoj domovini nije mogla slobodno širiti istina o Hrvatskoj, tiskali smo u obliku letaka, po prilici svaka dva mjeseca tzv. domovinsko izdanje "Republike Hrvatske", u kojemu smo obrađivali najvažnije teme. Od 1980. do 1990. godine priredili smo ukupno 52 takva letka. Naklada je bila veoma velika, osobito prigodom vjerskih hodočašća hrvatskih radnika u zemljama zapadne Europe, jer smo nastojali da preko njih prodru i u domovinu. S istom nakanom širili smo među njima i posebne magnetofonske kasete.

Nekoliko domovinskih izdanja "Republike Hrvatske" posvetili smo Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Broj za siječanj 1986. imao je naslov "Krv mučenika je sjeme pobjede", a bio je posvećen stradanju Crkve u Hrvata tijekom i nakon drugog svjetskog rata.

U tom smo broju između ostalog prenijeli i dio propovijedi, koju je dne 10. veljače 1985. održao u Ludwigshafenu (Njemačka) mons. Milan Simčić, tajnik Međunarodne komisije za katehezu u Vatikanu, a tonski zapis njegove propovijedi objavili smo na jednoj od naših kaseta priređenih za distribuciju po domovini.

U svojoj propovijedi mons. Simčić iznio je važan podatak, da je "kardinal Stepinac bio izložen rentgenskim zrakama kroz više od četiri mjeseca", te da je "to kasnije uzrokovalo rak krvnih tjelešaca", od čega je i umro.

Mons. Simčić je tada zaključio da će "jednoga dana to biti pravi razlog zašto će kardinal Stepinac biti proglašen mučenikom vjere. Ne samo ispovjednikom vjere, nego mučenikom vjere." (Svi su citati iz knjige mr. K. Katalinića, *Rađanje Države - NDH, Tito, "hrvatsko proljeće" i 1991.*, Zagreb 1994.)

U tome se mons. Simičić nije prevario, jer se nedavno u glasniku "Sluga Božji Alojzije Stepinac" kao i u "Glasu Koncila" navodi da je Kardinal bio sustavno trovan i podvrgnut zračenju, kao i da je "Kongregacija za proglašenje svetaca (...) službenim dopisom Postulaturi sluge Božjega kardinala Alojzija Stepinca od 24. studenog 1995. dopustila da se život i smrt sluge Božjega zagrebačkog nadbiskupa kardinala Alojzija Stepinca, na temelju dokumeneta i svjedočanstava, može prikazati mučeničkim." (Citirano prema *"Glasu Koncila"*, br. 5, od 4. veljače 1996.)

POSLJEDICE VALA MRŽNJE

Rat u Republici Hrvatskoj, a još više rat u Republici Bosni i Hercegovini, razotkrio je srpski imperijalizam i bezobzirnost srpske političke elite lijevog i desnog, srpsko-nacionalističkog i jugoslavensko-nacionalističkog predznaka. Spaljena zemlja i na dugi rok teško poremećeni međuvjerski i međunacionalni odnosi nisu nužna posljedica prošlih odnosa u Bosni, nego

su posljedica vanjskih poticaja među kojima prvo mjesto zauzimaju dugoročni planovi iz Francuske ulice 7, odakle je potekla hladna mržnja koja se je zatim u primitivnoj gorštačkoj sredini pretvorila u vrući, krvavi teror.

U svojim zapažanjima koja je izrekao u razgovoru sa Željkom Jurićem (mjesečnik *Narod* od 1. svibnja 1996., str. 3 i 4) nadbiskup vrhbosanski, kardinal Vinko Puljić, govori o tom valu mržnje:

> "Kakvi su to ljudi i kakav duh u njima vlada kad im i mrtvi smetaju. Odakle tolika mržnja? Na ta je pitanja teško naći odgovore. Sreo sam toliko ojađenih i ogorčenih ljudi, poniženih u njihovu dostojanstvu i u potpunosti obespravljenih. Čuo sam toliko gorkih životnih priča. Nikada prije ovog rata nisam tako često stajao nemoćan pomoći onima koji pomoć tako nužno trebaju. Pred tolikim užasima trajno mi se u glavi ponavlja pitanje: kome je sve to trebalo?"

Kardinal Puljić ne krivi za sve to prošlost koju ne nastoji idealizirati.

> "Narod je na toj grudi živio sa svim različitostima. Uvijek je život ovdje bio težak i mukotrpan, a o nekakvoj ljubavi i divnom zajedništvu kroz stoljeća govore samo oni koji ne poznaju povijest ove zemlje i ovih ljudi, ili oni koji žele sakriti i opravdati napade nekih drugih u povijesti. Ipak, ljudi su se međusobno podnosili s više ili manje razumijevanja, ali su živjeli na istoj grudi."

No on ne ostaje samo kod tih konstatacija nego ističe da je pred tom tragedijom "međunarodna zajednica išla . . . čudnim putem, bez iskrenog i učinkovitog nastojanja u zaustavljanju zla." Mirno, bez patetičnih osuda, vrhbosanski nadbiskup razlaže:

> "Svjetski moćnici ne mogu reći — nismo znali što se događa. To ne može reći ni onaj međunarodni visoki političar koji je kreatoru agresije na Hrvatsku i BiH u Beogradu dao zeleno svjetlo, rekavši mu — mi nećemo intervenirati. Kada to izjavi predstavnik najveće svjetske sile i zemlje koja se ponosi svojom demokracijom, onda je jasno kako sila i pravo jačega mogu stupiti na scenu. Ne mogu reći — nismo znali — ni brojni pregovarači od početka rata do Daytona i Pariza, jer su legalizacijom nepravde zanijekali temeljna prava čovjeka. Ni Ujedinjeni narodi ni Europa ne mogu svoje popuštanje zlu i nepravdi opravdati neznanjem. Budući da nisu zaustavili zlo, a znali su za njega, ne mogu olako sprati sa sebe krivnju zbog tolikog zla.
>
> Ni sada ne mogu reći — nismo znali i ne znamo — jer u istu ravan stavljaju agresora i žrtvu. Dijele ovu zemlju kao da se radi o njihovoj »ćaćevini«."

U svojoj raščlambi tragedije Bosne i Hercegovine, a posebno bosanskih Hrvata-katolika, koje su prvo, skoro pola stoljeća Titove vlasti a zatim srpska vojnička agresija na Bosnu i Hercegovinu i interesi (ili predrasude) nekih stranih sila, toliko desetkovali da danas stoje pred uništenjem, kardinal Puljić ne zauzima crno-bijele stavove. Za predstojeće gašenje zadnjih ostataka hrvatstva i katoličanstva u Bosni ne krivi samo Srbe ili sebičnu politiku međunarodnih čimbenika.

> "Mi smo u BiH bili samo sitniš u trgovini velikih politika," tumači nadbiskup vrhbosanski. "Na žalost ni domaća politika nije vrednovala čovjeka, nego je manipulirala njime i trpala ga u masu. Nije mu dopuštala misliti vlastitom glavom nego je medijski stvarala klimu i otvarala mogućnost provođenja onog što je zacrtala. Samo je čovjek zatrovan mržnjom mogao od divnih bosanskih prostora stvoriti »spaljenu zemlju«."
>
> Nakon što su zajednički obranili grad Sarajevo i uspjeli opstati u njemu zajedno s drugima," govori vjerska glava katolika u BiH, "Hrvati katolici postali su suvišak onima koji žele islamsku državu. Takvi su voljni sačuvati samo zgrade kao znak multietničnosti, multireligioznosti i multikulturalnosti, ali ne i dati jednaka prava onima kojima te zgade služe i koje su simboli njihove prošle i sadašnje nazočnosti u ovom gradu."
>
> "To što se događa u glavnom gradu jest težnja ekstremnih muslimana da Sarajevo postane metropola islama u Europi. U tome imaju podršku nekih krugova u međunarodnoj zajednici. Drugi i drukčiji bivaju ignorirani kroz politizaciju, medije i druge djelatnosti."

Ipak, u tu sumornu sliku današnjeg stanja kardinal Puljić unosi i tračak nade:

> "Nadam se da je ova tenzija privremene naravi i da će Sarajevo ponovno biti grad onih koji ga vole i koji u njega žele ugraditi sebe, svoju kulturu, vjeru i sve što obilježava njihov identitet."

Posebnu kritiku uputio je bosanski metropolit na račun hrvatskih političara:

> "U vrijeme iznimno teško za Hrvate katolike na ovim prostorima, više puta sam molio hrvatske političare — nemojte nas tako braniti! Nemojte nas braniti u hrvatskom Saboru na taj način što ćete nijekati naše postojanje na ovim prostorima i još više smanjivati ionako mali broj Hrvata katolika koji uspješe preživjeti sva teška vremena."

Osudio je one hrvatske struje koje su već otpisale bosanske Hrvate, iako su ovi najstariji stanovnici u Bosni:

> "Za takve pojedince ljubav prema Bosni bila je antihrvatstvo, a neslaganje s politikom trgovanja teritorijima tumačena je kao rušenje hrvatske države."
>
> "Na žalost," konstatira kardinal Puljić govoreći o dijelu hrvatskih političara, "mnogi mali stranački moćnici izgradiše svoju karijeru uvjeravajući ljude kako za njih ovdje nema opstanka, a nakon toga odoše izvan ovih prostora u »politički mudrom radu« stečene domove. Puna su im usta hrvatstva, a tijelo im je daleko od ove grude. Odoše u europske zemlje prema onoj — Bože čuvaj Hrvatsku, a ja odoh u Njemačku."

Zaključak njegova pregleda o stanju u Bosni i odnosu Hrvata iz drugih pokrajina prema svojim sunarodnjacima u njoj izražen je ovim riječima:

> "Više sam puta ponovio da bi nam bilo dovoljno kada bi nas Hrvati iz Hrvatske voljeli samo 50 posto od onoga koliko mi volimo njih. Krajnje je vrijeme da svi Hrvati shvate kako čine jedan hrvatski korpus, te da se odreknu uskih pogleda i koraka na kratke staze. U isto vrijeme ne smije biti zatomljena ljubav prema zavičaju i rodnom mjestu. Također jače mora biti naglašena ljubav prema Bosni koja je i domovina Hrvata, jer su tu najstariji. Interes je cjelokupnoga hrvatskog korpusa opstanak na ovim prostorima."

U jedinom odsjeku u kojemu izbija njegov intiman odnos prema Bosni, kardinal Vinko Puljić veli:

"Ova gruda jest i hrvatska, jer smo ovdje najstariji, ali i svih drugih koji na njoj nikoše i obnikoše. Naše pravo na domovinu ne ovisi o potpisnicima pojedinih sporazuma, ili od milostinje političara. Pravo na dom, na zavičaj, na svoje korijene imamo svojim rođenjem. Mi nismo kopali kosti svojih pokojnika i nosili ih u nepoznato. Grobovi naših predа su naš zavjet da se vratimo na tu grudu. I naša razrušena svetišta su naš zavjet. Tu smo vjeru sačuvali i opstali, to i danas želimo i toga se ne odričemo."

DON JURE O TITU

Iz *Glasa Koncila* (16. 6. 96., str. 17) prenosimo dio teksta iz Don Jurinog, Pisma seoskog župnika, objavljenog pod naslovom: Osuditi komunizam i fašizam.

»Ovdje neki otvoreno žale za Titom. Kažu da je on bio nešto sasvim drugo. Njega je široki svijet uvažavao i još ga uvažava, i pod njegovim se je vodstvom ipak bolje živjelo. Imali su ljudi sigurna radna mjesta, zajamčene plaće, mogli su dobivati kredite pa kupovati automobile i graditi vikendice.

"Da, jedni su živjeli tako, a drugi su bježali u inozemstvo ili bili u zatvorima", kaže šjor Kruno. "Zato mi je drago što je na tom kongresu u Opatiji* izašlo na vidjelo da je u jugoslavenskim zatvorima bilo 98% Hrvata, a samo 2% onih koji nisu bili Hrvati. To ti je bilo bratstvo i jedinstvo. To treba izvikivati neka napamet nauče svi koji bi požalili za Titovom Jugoslavijom."

"A što se tiče tobože boljega života u Titovo doba", javio se šjor Luka, "sjećam se kako nam je pokojni don Joso govorio da je Tito bio veliki hohštapler, kao naprimjer otac koji sve vara na kartama pa kod kuće djecu dobro hrani. Kad varalica umre, djeca mu ostanu i gladna i u dugovima, i još se ludo hvale kako su dobroga oca imali. Tako je i Tito cijeli svijet varao da on nije divlji komunist nego onaj pitomi, pa su mu svi davali kredite. Zato se je odmah nakon njegove smrti počelo lošije živjeti i odmah su neki počeli za njim žaliti."

"E, zato sam ja toliko sretan što su se ljudi na tom kongresu u Opatiji usudili govoriti istinu baš o Josipu Brozu koji se je prozvao Tito", opet je uzeo riječ Kruno, "neka se to napokon raščisti. Pa taj je čovjek sve prevario i sva zla počinio. Prevario zapadne saveznike i domaće mačekovce i druge demokrate da će ovdje biti višestranačka demokracija, a čim je prigrabio vlast, uveo krvavu jednopartijsku komunističku diktaturu. Kriv je on i za Bleiburg i za poslijeratni Jasenovac i za Goli otok i za slom 'hrvatskoga proljeća'. Kažu da je narod za njim iskreno plakao. Taj plač bi tek trebalo protumačiti, ali te su suze, hvala Bogu, davno obrisane. Čudnije je i opasnije što se neki još uvijek njime hvale. Čak osnivaju društva za njegovanje njegove uspomene. I još bi se neki mogli usuditi pozvati birače neka glasuju za tu uspomenu. A naša sveta Majka Crkva morat će šutjeti, jer se ne smije miješati u stranačku politiku."

Na to je don Frane rekao da to nije pitanje stranačke politike nego prorokovanje protiv svakog saveza sa Sotonom.«

Mi se slažemo s don Franom i kao uredništvo političkog starčevićanskog glasila možemo samo dodati: Apage Satanas!

---

* Peti kongres Međunarodne udruge političkih zatvorenika, Opatija (8. lipnja 1996)

REPUBLIKA HRVATSKA

TROMJESEČNI ČASOPIS

•

Prvi broj časopisa izašao je 1951. godine u Buenos Airesu. Urednici su mu bili: prof. Ivan Oršanić, prof. Ante Oršanić, Viktor Kos, Mladen Petrić, Marko Sinovčić i dr. Ivo Korsky.

•

Glavni i odgovorni urednik:
mr. Kazimir Katalinić

Urednik:
Stanislav Pejković

Uredničko vijeće:
Goran Ante Blažeković
Ivan Gabelica
Dr. Ivo Korsky

Adresa: Nova ves 62, 10000 Zagreb
Telefon i fax: (01) 277-318

•

GODIŠNJA PRETPLATA
(četiri broja): 60 kuna
Cijena ovog broja je 15 kuna.
Pretplatu slati na žiro-račun Hrvatske republikanske zajednice br. 30102-670-203, Zavod za platni promet, podr. Zagreb, a fotokopiju "Opće uplatnice" na našu adresu.

•

PRETPLATA IZVAN HRVATSKE:
30 DEM, 25 USA dolara,
30 kanadskih ili 34 australskih dolara.
Uplaćuje se preko Poštanske štedionice, München BLZ 700 100 80 na račun REPUBLIKA HRVATSKA Nr. 1201 89-809 ili preko Citizens Bank of Maryland, Laurel, MD 20707, USA, na račun: REPUBLIKA HRVATSKA N° 018-4738. Javite nam kada ste i koliki iznos uplatili.

•

Tisak: Tiskara Zelina d.d.
Sv. Ivan Zelina

Sadržaj

Časopis je registriran pri Ministarstvu informiranja Republike Hrvatske pod brojem 1340, dne 26. 8. 1991. Oslobođen je plaćanja poreza na promet.